

NGĀ PAEREWA PĀPĀHO I AOTEAROA

PUKA TIKANGA

MŌ TE REO IRIRANGI, POUAKA WHAKAATA KOREUTU, UTU HOKI

HE MEA WAIHANGA E NGĀ KAIPĀPĀHO ME TE BSA, Ā, KA WHAI MANA MAI I TE 1 O
PAENGAWHĀWHĀ 2016. TE TIKANGA POUAKA WHAKAATA KOREUTU ME NGĀ KŌRERO MŌ TE BSA
I TE PAENGAWHĀWHĀ 2020 E NGĀ KAIPĀPĀHO ME TE BSA KIA MANA ATU I TE 1 O HARATUA 2020.

Ki te puta tūpono he rerekētanga i waenga i
tēnei Puka Tikanga me ngā rauemi a te BSA
o mua pēnei i ngā tikanga, i ngā pito tuhinga
tohotohu ā-ture, i ngā whakaaro tohotohu hoki,
ka mana ko tēnei Puka Tikanga.

NGĀ PAEREWĀ PĀPĀHO I AOTEAROA PUKA TIKANGA

BROADCASTING STANDARDS AUTHORITY
TE MANA WHANONGA KAIPĀHO

TAUMATA 2 | 119 TE TIRITI O GHUZNEE
POUAKA POUTĀPETA 9213 | TE WHANGANUI
A-TARA 6141 | AOTEAROA
(04) 382 9508 | WAEA KOREUTU: 0800 366 996

WWW.BSA.GOV.T.NZ

NGĀ IHIRANGI

KŌRERO WHAKATAKI

Te Mana Whanonga Kaipāho	03
Ngā Kaipāpāho	04
Ka Wātea Ki Te Whakaputa Whakaaro	05
Kōwhiringa Me Te Mana	06
Ngā Paerewa, Ngā Aratohu Me Ngā Takinga Kōrero	07
Ngā Whakamāramatanga	08

TAKINGA KŌRERO MŌ NGĀ PAEREWA

TE TIKANGA REO IRIRANGI

Paerewa 1 – Te Āhua Tika Me Te Whanonga Tika	25
Paerewa 2 – Ngā Mōhiohio Whakaaturanga	25
Paerewa 3 – Te Pānga Ki Ngā Tamariki	25
Paerewa 4 – Whakarekerekere	26
Paerewa 5 – Te Ture Me Te Whanonga Tika	26
Paerewa 6 – Te Whakahāwea Me Te Whakahahani	26
Paerewa 7 – Te Waipiro	27
Paerewa 8 – Whakatautika	29
Paerewa 9 – Tōtikatanga	29
Paerewa 10 – Tūmataitinga	31
Paerewa 11 – Tōkeke	31

TE TIKANGA POUAKA WHAKAATA KOREUTU

Paerewa 1 – Te Āhua Tika Me Te Whanonga Tika	32
Paerewa 2 – Ngā Mōhiohio Whakaaturanga	35
Paerewa 3 – Te Pānga Ki Ngā Tamariki	37
Paerewa 4 – Te Whakarekerekere	38
Paerewa 5 – Te Ture Me Te Whanonga Tika	38
Paerewa 6 – Te Whakahāwea Me Te Whakahahani	38
Paerewa 7 – Te Waipiro	39
Paerewa 8 – Whakatautika	41
Paerewa 9 – Tōtikatanga	41
Paerewa 10 – Tūmataitinga	43
Paerewa 11 – Tōkeke	43

TE TIKANGA POUAKA WHAKAATA

Paerewa 1 – Te Āhua Tika Me Te Whanonga Tika	47
Paerewa 2 – Ngā Mōhiohio Whakaaturanga	47
Paerewa 3 – Te Pānga Ki Ngā Tamariki	48
Paerewa 4 – Te Whakarekerekere	49
Paerewa 5 – Te Ture Me Te Whanonga Tika	49
Paerewa 6 – Te Whakahāwea Me Te Whakahahani	49
Paerewa 7 – Te Waipiro	50
Paerewa 8 – Whakatautika	52

Paerewa 9 – Tōtikatanga	52
Paerewa 10 – Tūmataitinga	54
Paerewa 11 – Tōkeke	54

TE HĀTEPE AMUAMU ME ĒTAHI ĀRAHITANGA 55

Te Hātepe Amuamu Ia Upane	56
Aratohu Ki Te Hātepe Amuamu A BSA Mō Ngā Whakaaturanga Pouaka Whakaata Me Te Reo Irirangi	57
Ārahitanga: Tūmataitinga	61
Ārahitanga: Tōtikatanga – Te Wehe Meka Me Ngā Tātaritanga, Takinga Kōrero, Whakaaro Rānei	64
Ārahitanga: Te Mana O Te BSA Ki Te Whakakāhore I Te Whakarite I Tētahi Amuamu	65
Ārahitanga: Te Whakawhiwhi Utu Ki Ngā Kaiamuamu	66

KŌRERO WHAKATAKI

Ka waihanga te Broadcasting Act 1989 (te Ture) i tētahi pūnaha o ngā paerewa pāpāho. Tekau mā tahi ngā wāhi e tuhia ana i roto i te Ture nō aua wāhi i ahū mai ai ngā paerewa. Anei e whai ake:

- Te āhua tika me te whanonga tika s4{1}{a}
- Ngā mōhiotio whakaaturanga s21{1}{e}{vi}
- Te Pānga ki Ngā Tamariki s21{1}{e}{i}
- Te Whakarekereke s21{1}{e}{ii}
- Te Ture me Te Whanonga Tika s4{1}{b}
- Te Whakahāwea me te Whakahahani s21{1}{e}{iv}
- Te Waipiro s21{1}{e}{v}
- Te Whakatautika s4{1}{d}
- Te Tōtikatanga s21{1}{e}{iii}
- Te Matatapu s4{1}{c} and s21{1}{e}{vii}
- Te Tōkeke s21{1}{e}{iii}

Kua whakatūria e te Ture tētahi pūnaha kia āhei ai te tangata ki te tuku amuamu ki tētahi kaipāpāho mēnā ki ō rātau whakaaro kua wāwāhia ēnei paerewa. Mō te hunga e kāore e rata ana ki te urupare a te kaipāpāho ki ana amuamu ka taea e ia te heri ana amuamu ki Te Mana Whanonga Kaipāho. Kei roto i tēnei Puka Tikanga ko ngā Ngā Tikanga Mahinga Pāpāho matua e toru, ā, he mea waihanga hei ārahi i ngā kaipāpāho me ō rātau kaimātakitaki ki ngā paerewa. He ture motuhake anō mō ngā whakaaturanga pōtitanga.

He manapori mana ōrite a Aotearoa e uara ana i ngā whakaaturanga a ngā kaipāpāho, i raro i te motika a ngā kaipāpāho ki te whakaputa i ō rātau ake whakaaro me te tuku kōrero i ngā tino hihiri, whakaaro hoki ka hua mai. Ka taea e ngā kaipāpāho te werowero i te hunga whai mana ki te whakatika i ana mahi. Ka whakaputaina e rātau tō tātatau tuakiritanga. Ka whakaata, ka whakaongaongahia e rātau te ahurea. Ka taea e rātau te ako i a tātatau mō ngā āhuatanga o tō tātatau ao. He whakangahau anō i a tātatau tētahi mahi a rātau. He tino mahi hira tā rātau, ā, i runga i te ture me te whakaaro tika me tūpato tātatau i mua i te whakataiapa i ā rātau mahi.

Heoi anō, ka taea anō e ngā kaipāpāho te whakamamae. E āhukahuka ana ngā paerewa pāpāho i ēnei whakamamae, ā, ka ngana ki te pare atu. Ka uaua anō pea te tau ki tētahi wāhi taurite. Nō tēnei Mana te kawenga ki te pupuri i te wāhi taurite mō te painga o te marea.

TE MANA WHANONGA KAIPĀHO

He hinonga Karauna te Te Mana Whanonga Kaipāho (BSA). Ko tētahi wāhanga o ana pūtea nā te kāwanatanga, ā, nā ngā kaipāpāho tētahi wāhanga. E whā ngā mema o tō mātau poari, ā, ka mōtinihia tētahi o ēnei hei Tiamana. Tokoiti ā mātau kaimahi i Te Whanganui-a-Tara.

Ko tētahi o ā mātau mahi he whiriwhiri ko ēhea ngā amuamu kāore i tika te whakarite a te kaipāpāho.

Ehara i te mea ko tā mātau whakarite i ngā amuamu he mea ōkawa rawa. Ka whakaaroarohia e mātau ēnei amuamu i runga i ngā tuhinga kōrero ka tukuna mai. I ētahi wā ka tonoa e mātau he kōrero atu anō, ā, ka āhei anō mātau ki te whakatū hui whakawā mēnā e hiahiatia ana. Ka ngana mātau ki te whakahaere i ā mātau mahi kia oti wawe ai a, kia kaua e nui te utu ki ngā kaiamuamu, ki ngā kaipāpāho ki a mātau anō hoki. E herea ana mātau kia tukuna tūmatanuitia ā mātau whakatau.

Me tōkeke tā mātau aronga ki ngā amuamu, me whai hoki i ngā tikanga māori noa.

Kei te aro anō mātau ki ngā mātāpono o te pātuitanga, o te tiaki me te whai wāhi mai e ai ki Te Tiriti o Waitangi me te whakaaroaro anō ki ngā hiahia, ki ngā tūmanako, ki ngā uara hoki o te tangata whenua.

Ko tō mātau mana whakahaere nō te Ture he mana e pā ana ki ngā pāpāhotanga pouaka whakaata, reo irirangi hoki. Ka uru mai anō ngā amuamu mō ngā kaupapa tuihono ka mātakitakina/rongohia, engari me ahu mai ērā whakaaturanga i te pouaka whakaata, reo irirangi rānei; ka taea e te kai-amuamu te tuku mai ngā taipitopito o te pāhotanga tuatahi; ka tukuna te amuamu i roto i te wā ā-ture. I tēnei wā kei te arotakehia e mātau mēnā e kapi ana ngā kōrero tuihono i te whakamāramatanga o te 'pāpāho' i roto i te Ture Pāpāho. Mō ētahi atu kōrero mō te hātepe amuamu, tae atu ki ngā wāhi kē e tika ana mo te amuamu ki tētahi mea kāore i te kapia e te BSA, ka kitea i te Hātepe Amuamu BSA mō Ngā Whakaaturanga Pouaka Whakaata me Te Reo Irirangi kei muri o tēnei Puka Tikanga.

E rua atu anō ā mātau mahi. He mahi tā mātau i roto i te whakahaere me te waihanga i te pūnaha paerewa pāpāhotanga, arā ko te mahi me ngā kaipāpāho me ētahi atu kia mārama ai ngā ārahitanga mō te pūnaha, te arotake tikanga, me te mahi i ngā rangahau tōtika. E herea anō mātau ki te tuku kōrero mō ā mātau mahi me te pūnaha paerewa pāpāho.

E noho haepapa ana mātau ki te Minita mō Ngā Take Pāpāho mō te whakatutuki i ā mātau here me ā mātau whakapaunga pūtea. Heoi, he rōpū motuhake mātau ka mutu kāore e pā mai ngā whakaawetanga tōrangapū, ētahi atu rānei i roto i ā mātau tuku whakatau.

NGĀ KAIPĀPĀHO

He whānui tonu ngā momo kaipāpāho i Aotearoa, mai i ngā rōpū whakahaere arumoni tino nui tae atu ki ngā rōpū whakahaere ā-hapori tino iti. Ko ngā kaipāpāho pouaka whakaata, reo irirangi hoki e herea ana ki te Broadcasting Act. Ko te ture me ngā paerewa i raro i te Ture ka hāngai ki ngā kaipāpāho pouaka whakaata katoa, reo irirangi hoki, ahakoa te nui o tō rātau whakahaere.

Mō te ū ki ngā hiahia me ngā tūmanako huhua o ngā kaimātakitaki me ngā kaimātakitaki, ka whānui pea te rerekē o ngā whakaatuhanga pāpāho kei ngā pae rerekē me ngā kaipāpāho rerekē. Kua kauneke tātau mai i te wā i whakaputaina ngā kōrero ki te reo Ingarihi i ngā wā katoa ki ēnei rā ko te reo Ingarihi tētahi o ngā reo maha e whakamahia ana e ngā kaipāpāho. He āhuetanga motuhake tō Te Reo Māori tō te ahurea Māori hoki ki te hapori ahurea maha o Aotearoa, ā, e whakaatahia ana tēnei i tō tātau ao pāpāho.

Kei roto i ia pae pāpāho he hōtaka huhua mō ngā reo rerekē, ngā tūmomo āhuetanga, ngā tūmanako hoki o ana minenga, ā, e kitea ana tēnei ki te tikanga whanonga hāngai. Nā te huhua o ngā pae kua waihangahia kia toru ngā tikanga whanonga mō ngā āhuetanga rerekē o te whakarato pāpāho – kia kotahi mō te reo irirangi, kia kotahi mō te pouaka whakaata koreutu, mō te pouaka whakaata utu hoki. Tāpiri atu ki ngā whakaaturanga pōtitanga, e kapi ana ēnei tikanga whanonga i ngā whakaatuhanga pāpāho katoa kei raro i tō mātau mana.

Me pupuri e ngā kaipāpāho katoa ā rātau hopunga whakapāhōtanga mō ngā rā 35. Ki te puta he amuamu, ka āwhina tēnei i ngā kaipāpāho ki te kōkiri i ō rātau whakaaro, ā, ka mārama tika te BSA ki ngā kōrero, horopaki me te āhua o te pāhotanga.

KA WĀTEA KI TE WHAKAPUTA WHAKAARO

I Aotearoa, puta noa hoki i te nuinga o ngā manapori mana ōrite, kua whakatapua ngā mātāpono whakaputa whakaaro ki tā tātau ture kāwanatanga te Bill of Rights Act 1990, ka mutu e herea ana kia whakautehia. Ko te tika kei a tātau ki te whakaputa i ō tātau whakaaro ki te āhuatanga e hiahia ana tātau, me te whiwhi kōrero, he rangatiratanga taketake engari ehara i te mea he rangatiratanga herekore. Otirā me uara tiketike tēnei, ā, nō reira i ētahi wā ka wahaina e te hāpori whānui te taumaha o taua rangatiratanga. He kaupapa nui te wāteatanga ki te whakaputa whakaaro, arā i ētahi wā ka whakatinanahia ana ka āritarita ētahi, ā, ka mamae rānei pea ētahi. Heoi, ko te whakarite me taurite.

Kua āta taiapahia e te pūnaha amuamu pāpāho ngā mōtika whakaputa whakaaro. Ko te mana ki te whakaputa whakaaro, tae atu ki te mōtika pāpāho huatau me ngā kōrero, me te mōtika o te marea ki te whiwhi kōrero, koirā te wāhi e tīmata ai tō mātau whakaaroarotanga i ngā amuamu. Ka whakaae anake mātau ki ngā amuamu ina e tika ana te whāititanga o te mōtika, e tūtohua e te ture, ka mutu e tika ana i roto i tētahi pāpori manapori me te wātea.

Ka whakamāramahia tēnei i te nuinga o te wā ko te 'ōwehetanga'. Ka taea te whakamahi te ōwehetanga

hei arowhai kia kua te hua ā-pāpori o te whakaae ki te amuamu e pēhi i ngā hua ki te marea nā te aurara i te mana whakaputa whakaaro. Ka tino kaha te whakatiki i te mana ki te whakaputa whakaaro, me kaha anō te pūtake mō te whakatiki.

Mō mātau, ko te tātari i ia kēhi, he aha te hiranga o te tika ki te mana whakaputa whakaro i tētahi taha, ā, i tētahi atu he aha te whakamamae a te pāpāhotanga ki ngā tāngata o te pāpori i te wāhitanga o ngā paerewa pāpāhotanga.

He hiranga tonu te pānga tūmatanui ki tētahi pāpāhotanga (tirohia te whakamāramatanga mō te 'pānga tūmatanui' kei te whārangi 10, me ngā kōrero anō mō te 'pānga tūmatanui tika tonu' i roto i te Ārahitanga: Tūmataitinga kei te whārangi 76). Mēnā he take tōrangapū, ētahi atu take rānei e pā ana ki tā tātau kāwana i a tātau anō, he mea wepu i ō tātau kaiārahi rānei, he kaupapa nui tērā ki te marea. Mēnā he tautoko i tā tātau rapu i te pono me te mōhio, he whakatairanga rānei i tō tātau tipu ā-pāpori, ahurea, hinengaro hoki, koia ra anō tētahi kaupapa nui ki te marea. I Aotearoa me tūpatu tonu tā tātau whakatau whakatiki ki ngā whakaatuhanga pānga tūmatanui nui.

Heoi, ko tā ngā paerewa pāpāhotanga he whakatau kia kua (hei tauira) nga kaipāpāho e whakapōhēhē i a tātau mō ngā mea hira, e tūkinu rānei i te mana, i te ingoa pai rānei o te hunga e kōrerohia ana, e mahue rānei ētahi tirohanga nui ina kōrero mai ana i ngā take e hāngai ana ki a tātau. Ka nui ake te weroa haerehia o ēnei pānga tino nui, ka takatū rawa atu mātau ki te whakaae ki tētahi amuamu, ahakoa rā ngā mātāpono o te mana whakaputa whakaaro.

Ko te mutunga anō, he hātepe whakataurite tēnei. I tēnei whakaputanga e whakarārangi ana mātau i ngā paerewa i kī te Pāremata me whakatakoto, me whakaū hoki. I ētahi kē anō, ko te tikanga o te pupuri i ēnei paerewa he whakawhāiti i te mana whakaputa whakaaro.

KŌWHIRINGA ME TE MANA

Ko te taumata o te kōwhiringa me te mana kei ngā kaimātakitaki me ngā kaiwhakarongo ki ngā hōtaka pāpāho he mea whakapā ki te whakatinanatanga o ngā paerewa. Ko te rangatiratanga me te kaha o tētahi hunga mātakitaki ki te kōwhiri i ana hiahia mātakitaki, whakarongo hoki, me te ārai i te whakarongo, te mātakitaki rānei a ngā tamariki ki ngā whakaaturanga pakirara he āhuetanga nui o te whakariterite he aha ngā mea e pai ana, kāore rānei. Ko te tikanga ka ū ngā kaipāpāho ki ō rātau kawenga ina tuku whai wāhitanga ki ā rātau kiritaki ki te whakahaere i ō rātau ake whanonga whakarongo, mātakitaki e pā ana ki ngā pāpāho.

He maha ngā huarahi e tutuki ai i ngā kaipāpāho tēnei āhuetanga. Nā ngā whakarōpūtanga ka āhei ngā kaimātakitaki ki te whakatau kōwhiringa he āha ngā mea ka mātakitakihia e rātau (pouaka whakaata koreutu, utu rānei). Mā te pānui i ngā hōtaka me te wā whakapāoho (pouaka whakaata koreutu me te reo irirangi) e āwhina tēnei kōwhiringa. Mā ngā pūtohutohu kaimātakitaki (me ngā whakatūpato) ka āhei ngā kaimātakitaki, kaiwhakarongo hoki ki te kōwhiri i ngā mea e hiahia ana rātau ki ngā pae katoa. Ka mōhio tonu te kaimātakitaki, kaiwhakarongo rānei ki ngā ihirangi ka tūmanakohia i runga tonu i te rongo tuakiri mo tētahi

whakaaturanga, hongere, teihana rānei. Ka waihangatia ētahi pāpāhotanga mō ētahi rōpū whāiti ka mutu ka āhei anō pea ēnei whakaaturanga ki te whakauru ihirangi kāore e tika ana mō te tuku whānui i te wā auraki, ki te pouaka whakaata pouaka whakaata me te reo irirangi.

He iti iho ngā whakatikitanga i te wāhanga pouaka whakaata utu i te pouaka whakaata koreutu. Ko te take i pēnei ai ko te kōwhiri a te kiritaki ki te utu i ngā pāpāhotanga me ngā parenga e whakaratohia ana hei ārai atu i ngā ihirangi pakirara kia kore ai e mākitakihia e ngā tamariki, taiohi hoki tae atu ki ngā hangarau tātari me ngā waehe PIN.

Mai i te whakawhitinga i te orotahi ki te pouaka whakaata mamati, ka taea e ngā kaimātakitaki pouaka whakaata koreutu ināianei te ārai ihirangi mā ngā hangarau tātari me ngā waehe PIN. Ko te tikanga o te nui haere ake o te āheinga o te hunga mātakitaki ki te kōwhiri me te whakahaere i ngā mea e mātakina e rātau, e ā rātau tamariki, taiohi hoki e tiakina ana e rātau, kei runga i te kaipāpāho me ngā kaimātakitaki te kawenga mō te haumarua o te mātakitaki. I te tau 2020, i runga i te mōhio mō te wātea o ngā hangarau tātari i runga i ngā pouaka whakaaturanga koreutu i hangaia he whakarerekētanga ki ngā whakatiki whakahōtaka i ngā whakaaturanga koreutu me te uta paiherenga ki ngā kaipāpāho koreutu hei whakatairanga i te wātea o ngā hangarau tātari. Nā ngā huringa i herea ngā kaipāpāho ki te whakarite ka tukuna ngā mōhiohia mārama mō te āhua o te whakaaturanga kia taea e ngā kaimātakitaki te tuku whakatau mātakitaki tōtika.

Kei te hurihuri tō mātau ahumahi, ā, i roto i tēnei horopaki, me huri anō te Puka Tikanga kia tino hāngai tonu, kia tika hoki mō tōna kaupapa. E tūmanakohia ana ka auau ake te arotake i ngā tikanga ki tērā i mua hei whakatutuki i tēnei.

NGĀ PAEREWĀ, NGĀ ARATOHU ME NGĀ TAKINGA KŌRERO

I tēnei wāhanga ka whakatakotohia e mātau ngā paerewa pāpāho. E hāngai ana ngā paerewa tekau mā tahi katoa ki ngā pāhotanga pouaka whakaata me te reo irirangi. I ahu mai ēnei paerewa i te Ture, i whakamanahia ai i te tau 1989.

He tino rerekē ngā mahi pāpāho i te tau 1989, he iti ngā pae, he mārāma ngā aukati i waenga i ngā hōputu pāpāho. Engari me whakatinana e mātau te āhua tonu o te Ture me te whakarite i ngā paerewa e ai ki tōna waihangananga i te tau 1989. Ehara i te mea kua toka ngā paerewa pāpāho ki ngā rā o mua. E whakamahia ana e mātau ngā paerewa e ai ki ngā herenga pāpori onāianei me ngā āhuetanga. He ao kē tēnei, ā, e whakaata ana tā mātau whakamahi i ngā paerewa ki tō tātau ao pāpāho onāianei. Tāpiri atu, ina whakamahia ngā paerewa me whakatikatika haere tonu e mātau e ai ki ngā huringa ā-pāpori, hangarau hoki.

Ko ngā tikanga mō ia pae pāpāho – reo irirangi, pouaka whakaata koreutu me te pouaka whakaata utu – ka whakatakotohia wehetia. Ko ngā paerewa ngā ture taketake e hāngai ana ki ngā pae rerekē o ngā mahi pāpāho. Ko te āhua o te whakamahi i aua ture ka rerekē e ai ki ngā āhuetanga rerekē. Ahakoa kei te ōrite ngā paerewa – kāore te ture e whakawhāiti i te whakamahinga o ētahi paerewa ki ētahi pae – ka rerekē te whakamahi mō te pouaka whakaata utu me te pouaka whakaata koreutu, reo irirangi rānei. E āhuakahuka ana tēnei i ngā āhuetanga motuhake o te pouaka whakaata utu, tae atu ki ngā

kaimātakitaki ka kōwhiri ki te utu ohauru atu ki te ngā whakaaturanga whāiti, hongere hoki, me te wātea mai hoki o ngā hangarau tātari e taea e ngā kaimātakitaki te ārai ētahi ihirangi. I te mea e taea ana e ngā kaimātakitaki pouaka whakaata koreutu te whai wāhi atu ki ngā hangarau tātari me te whakamahi waehera PIN, i oti ētahi whakarerekētanga i te tau 2020 ki ngā whakatiki whakaritenga mō te pouaka whakaata. Ina whakarite ana mēnā kua takahia ngā paerewa ka whai whakaaro te Mana ki te hunga mātakitaki ka taea, hāngai hoki me te kounga o ngā mōhiohio whakaaturanga i tukuna ki ngā kaimātakitaki kia taea te tiaki i rātau anō, ngā tamariki me ngā taiohi e tiakina ana e rātau mai i ngā ihirangi ka kino pea.

I tua atu, ka whakarato anō pea ngā kaipāpāho pouaka whakaata i ngā hongere kāore nei (iti rānei) o rātau mana ētita (hei tauira, ngā hongere hāngai mai i tāwāhi). He mea nui tēnei mana whāiti i te kaipāpāho ina whakaaroarohia ana mēnā wāhia e tētahi whakaaturanga ngā paerewa pāpāho. Engari, ko te tūmanako ka aro atu tētahi kaipāpāho pouaka whakaata utu ki ngā paerewa me te whakarite, mā reira e āta whakaaroarohia ai ko ēhea ngā hongere hei tuku mā tana pae.

Mō ia tikanga, e whakarārangi ana tēnei Puka Tikanga ngā paerewa me ngā aratohu, me te whakawhānui i ēnei i roto i ngā takinga kōrero. Ko ngā whakatakotoranga kupu o te paerewa me ana whāinga te mea nui ina whakawāngia ana āe rānei, kāo rānei kua wāhia te paerewa. Mā ngā aratohu me ngā takinga kōrero e marama haere ai te kaupapa o te paerewa. Ka tukuna ngāwaritanga i roto i te whakamahitanga, i te whakamāramatanga hoki mēnā e hiahiatia ana e ngā āhuetanga, horopaki rānei.

Ka whakatikaina te Puka Tikanga whai muri i te kōrero ki ngā kaipāpāho me ētahi atu rōpū whai pānga e ai ki te Ture. Kei te hurihuri tō mātau ahumahi, ā, i roto i tēnei horopaki, me mātua huri anō te Puka Tikanga. E tūmanakohia ana ka auau ake te arotake i ngā tikanga ki tērā o mua.

NGĀ WHAKAMĀRAMATANGA

I tēnei Puka Tikanga, engari rawa mēnā kua kīia kētia, ko tētahi kupu, kīianga rānei kua tukuna he whakamāramatanga i roto i te Ture, koina te whakamāramatanga. Mō ētahi atu kupu, kīianga rānei, ko ngā whakamāramatanga e whai ake nei ngā mea tika, engari rawa mēnā kua kīia kētia.

Ko te Ture, ko te Broadcasting Act 1989.

Ko te Whakaaro Tohutohu, he whakaaro i tukuna e ai s21(1) (d) o te Ture.

Te whakatairanga waipiro, ko te āhua ko tētahi, ētahi rānei o ēnei e whai ake:

- te whakatairanga i tētahi hua waipiro, waitohu, toa rānei ('whakatairanga')
- te tautoko ā-pūtea i tētahi kaupapa ('tautoko ā-pūtea')
- te taunaki i te inu waipiro ('taunaki')

Ko te kaimātakitaki, ko ngā kaimātakitaki me ngā kaiwhakarango o te pouaka whakaata me te reo ihirangi.

Ko te tohutohu kaimātakitaki, he karere, pāhotanga whakatūpatonga i mua i tētahi whakaaturanga, tētahi ihirangi rānei. Ka puta ā-waha, ā-kanohi, ngā mea e rua rānei. Ko te tikanga kia kitea, kia whiriwhiria e te hunga mātakitaki me te pāho i mua o ngā ihirangi pea ka nanape, ahotea, hara rānei i ngā kaimātakitaki tokomaha. Ko ngā tohutohu kaimātakitaki pea ko tētahi tohutohu ā-tuhi, he **tohu tohutohu** hoki/rānei.

Anei ngā tohu tohutohu kaimātakitaki:

- C** – ka kino pea ngā ihirangi
- L** – ka kangakanga pea te reo
- V** – he whakarekerekere
- S** – ka kino pea ngā ihirangi hōkakatanga

Ko te Mana Whakahaere, ko te Mana Whanonga Kaipāho.

Tamaiti, ina kōrero ana mō tētahi kaimātakitaki, heke iho i te 14 tau. I ngā āhuatanga tūmataitinga, ka taea e tētahi matua, kaitiaki, tangata pakeke atu i te 18 tau (kei te noho hei matua, kaitiaki rānei) te whakaae atu mō te tamaiti heke iho i te 16 tau.

Ko te tikanga ko ngā wā whakarongo a ngā tamariki, i mua i te 8.30pm, otirā i mua, i muri hoki i te kura.

Ko te tikanga ko ngā wā mātakitaki a ngā tamariki mō te pouaka whakaata koreutu, i mua i te 8.30pm.

Ko ngā whakarōpūtanga (pouaka whakaata koreutu) ko ngā whakarōpūtanga me whakapāoho ki ngā whakaaturanga pouaka whakaata koreutu, engari rawa ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā, hākinakina me ngā ihirangi matawā. Ko ngā whakarōpūtanga:

G – Whānui: Kua whakaaetia kia mātakitakitia whānuitia.

Ko ngā whakaaturanga aukati whakaatuhanga kāore i te hāngai ki ngā tamariki. Ehara i te mea mā ngā tamariki ngā whakaaturanga engari kāore he ihirangi e whakararuraru ana, e ahotea rānei i a rātau.

Ka taea te whakaatu i ngā whakaaturanga G i ngā wā katoa.

PG – Ārahitanga ā-Matua: E tūtohua ana te ārahitanga ā-mātua mō ngā kaimātakitaki tamariki ake. Ko ngā whakaaturanga whai whakaatuhanga mō ngā kaimātakitaki pakeke ake engari ehara i te mea kāore i te pai ki ngā tamariki me whai matua, pakeke rānei hei ārahi.

Ka taea te whakaatu ngā whakaaturanga PG ahakoa te wā.

M – Ngā Kaimātakitaki Whakaaro Pakeke: E tika ana mō ngā Kaimātakitaki Whakaaro Pakeke 16 tau, neke atu.

Ko te tikanga o te whakarōpūtanga M kei roto pea i te whakaaturanga ko te whakarekerekere, hōkakatanga, kōrero weriweri, ngā kaupapa pakeke, kirikau, ētahi atu ihirangi rānei ka uua pea ki ētahi tamariki, mātua hoki. Kei roto pea ko ngā ihirangi me ngā kaupapa whai whakaweawe āhua kaha, me te whai tirohanga pakeke.

I runga pouaka whakaaturanga koreutu ka taea te whakaatu whakaaturanga M i waenga i te 9am me te 3pm i ngā rā mahi (kaua i ngā hararei kura, tūmatanui hoki, e ai ki Te Tāhuhu o Te Mātauranga), ā, me muri i te 7.30pm tae noa ki te 5am.

16 – Kua e mātakitakina e te hunga kei raro i te 16 tau.

Kei ngā whakaaturanga kua whakatauhia he 16 ngā ihirangi kaha ake, he āhuatanga motuhake rānei kei waho o te whakarōpūtanga 16. Ka nui ake te whakaatu a ēnei whakaaturanga i ngā ihirangi hōkakatanga, kōrero weriweri, whakarekerekere tūturu te āhua me ngā kaupapa pakeke kaha ake.

I runga pouaka whakaaturanga koreutu ka taea te whakaatu whakaaturanga 16 i muri i te 8.30pm tae noa ki te 5am

18 – Kua e mātakitakina e te hunga kei raro i te 18 tau.

Kei roto i ngā whakaaturanga kua whakatauhia he 18 ko ngā kaupapa ka uua, ka anuanu pea ki ētahi kaimātakitaki pakeke.

I runga pouaka whakaaturanga koreutu ka taea te whakaatu whakaaturanga 18 i muri i te 9.30pm tae noa ki te 5am

Ko te whakaatu pokanoa, he hopu i tētahi uiui, te whakamātau rānei ki te uiui i te tangata me te kore whakamōhio atu

Ko ngā whakaaturanga pono, ko ngā whakaaturanga ēnei he whai mōhiotanga pono, tūturu rānei ki te hunga mātakitaki.

Ko te hangarau tātari, he hangarau ērā ka tukuna mā te pouaka whakaata, pāka whakaatu, tētahi atu āhuatanga e taea ai te whakatiki ētahi ihirangi mā te hunga mātakitaki. E mōhiotia ana anō tēnei ko te maukati mātua, whakahaere mātua, maukati whakatauranga, tātari ihirangi rānei.

Ko te hongere rawe, he hongere pouaka whakaata utu ka ohauru atu ngā kaiohauru mō tētahi utu, i tua atu i tētahi utu whakauru mō ngā whakaratonga taketake o tētahi ratonga pouaka whakaata.

Ko te pānga tūmatanui, he kōrero mō tētahi take ka whai pānga pea ki tētahi wāhanga nui o te taupori o Aotearoa. He nui ake i te pānga noa ki te marea.

Ko ngā ihirangi kaupapa pakeke anake, he nui ake ngā mahinga hōkakatanga, ngā reo hara pea, ngā whakarekerekere tūturu te āhua, kōeretanga, āhuatanga weriweri rānei, e kaha ake i tērā e tūmanakohia ana e ngā kaimātakitaki mō ngā ihirangi M (ko aua ihirangi ka whakatauhia he 16, 18 rānei).

TAKINGA KŌRERO MŌ NGĀ PAEREWĀ

WĀHANGA 1

NGĀ PAEREWA E PĀ ANA KI
NGĀ KAWENGA PĀPORI

PAERewa 1 – TE ĀHUA TIKA ME TE WHANONGA TIKA

Ko tā tēnei paerewa he tiaki i ngā kaimākitaki, kei tūpono mātakitaki, whakarongo rānei ki ngā pāpāho tērā pea ka puta he hara, ahotea, te whakaiti rānei i ngā paerewa a te iwi.

He whānui te rerekē o ngā waiaro ki te āhua tika me te whanonga tika, ā, ka huri haere tonu i roto i tō tātau pāpori kanorau. Nō reira me tūpato tonu ina whakaarohia ana ngā take huatau. Kaua ngā whakaaro o te hunga āritarita e tohutohu he aha ngā mea ka whakapāhotia. Engari kei reira anō ngā tepenga, ā, ko te tepenga whānui kia kaua tētahi pāhotanga e tino takahi i ngā tikanga me ngā huatau o te hapori.

He mea nui te horopaki, ā, e whakaata ana ngā tikanga rerekē i tēnei. Ka tautoko pea te horopaki o te kaipāpāho i te whakaurunga o ngā whakaatuhanga matakawa, te whakaiti rānei i te whakamamae. Hei tauira, ka hāngai te wā o tētahi pāhotanga ki te pouaka whakaata koreutu he wā whai whakatiki anō ōna, engari kaua anō te pouaka whakaatu utu. Ko te tikanga, ka whakaaehia ngā whakaatuhanga pāpāho whakapātaritari i te pō, i tētahi whakaaturanga karere, hei wāhanga rānei o tētahi kōrero whakaari. Otirā kāore pea e takahia tēnei paerewa e ngā whakaaturanga hara e noho pū ana ki tētahi whakaaturanga hira tōrangapū, ahurea, pūtaiao, pāpori rānei, e kauneke rānei i tō tātau māramatanga ki ngā take nui. Kei ia āhuetanga anō āna ake meka, āhuetanga horopaki hāngai hoki. Ka tino hē pea ētahi whakaatuhanga, ahakoa te horopaki ka tukuna.

I te pouaka whakaata ka whakaarohia tēnei paerewa e ai ki te reo weriwari, whakaatuhanga hōkakatanga, kirikau me te whakarekereke, engari ka hāngai anō pea ki ētahi atu whakaatuhanga ka tukuna mā tētahi āhuetanga e puta ai te hara, ahotea rānei.

I te horopaki reo irirangi i te nuinga o te wā ko ngā reo weriwari, whakaatuhanga hōkakatanga, ā, i ētahi wā ko te whakarekereke.

He iti iho ngā whakatiki kei te ao pouaka whakaata utu ki ērā o te pouaka whakaata koreutu nā ngā kōwhiringa a ngā kiritaki ina utu rātau kia whiwhi ai ngā whakapāhotanga. Ko te rangatiratanga me te kaha o tētahi hunga mātakitaki ki te kōwhiri i tāna e hiahia ana ki te mātakitaki me te ārai i te mātakitaki a ngā tamariki i ngā whakaaturanga pakirara ngā āhuetanga nui o te whakariterite he aha ngā mea e pai ana, kāore rānei. Ko ngā whakaatuhanga whakarekereke me ētahi atu mea hara hoki e taea māmātia ai i roto i tō tātau pāpori, ā, nō reira ka whai wāhi atu ki ēnei momo whakaatuhanga i runga i te pouaka whakaata. Engari, me whai whakamarutanga kaha hei ārai i te mātakitaki

a ngā tamariki, taiohi hoki i ēnei whakaatuhanga, ā, kia kaua hoki e kitea ohoreretia e te hunga kāore i te hiahia ki te kite. E whakaratohia ana e ngā kaiwhakapāoho pouaka whakaata ēnei whakamarutanga mā ngā whakarōpūtanga hāngai me ngā tohutohu (me ngā whakatūpato), ngā hangarau tātari, waehera PIN me tētahi aratohu whakaaturanga ā-hiko.

Ka tukuna ēnei whakamarutanga e ngā kaipāpāho pouaka whakaata koreutu mā ngā whakarōpūtanga tika, ngā tohutohu (me ngā whakatūpato) me ngā aratohu whakaaturanga tāhiko. Ko ngā kaimātakitaki e mātaki ana mā ngā pae whakaaturanga Pouaka Whakataata Utu (SKY) me ngā pouaka whakaata Freeview kei te āhei atu ināianei ki ngā hangarau tātari. I ngā wāhi kua whai ngā kaipāpāho koreutu ki te whakatairanga i te wāteatanga o ngā hangarau tātari, ka whai whakaarohia tēnei i roto i te aromatawai mēnā i āta tiakina e te kaipāpāho kia kaua e pā mai te mamae.

I ngā whakapāoho katoa, he tino hira ngā tūmanako o te kaimātakitaki. Ko te tikanga ko ngā kaimātakitaki e mōhio ana ki ngā pāpāhotanga, ka taea e rātau te ārai atu i ēnei whakaatuhanga, te whakahaere rānei i ngā mea e mātakihia ana e ā rātau tamariki. Ki te whakatutukihia tikahia e ngā kaiwhakapāoho ngā tūmanako o ā rātau kaimātakitaki mā te tuku whakamāramatanga hei tautoko i ngā kōwhiringa mō ngā ihirangi, ka iti iho ngā wāwāhitanga. Tēnā pea he mea pai te tohutohu kaimātakitaki i mua rānei, i te wā whakaatu rānei o tētahi whakaaturanga. Tēnā pea he mea pai te tukutuku kōrero (hei tauira, mā ngā aratohu whakaaturanga) mō ngā ihirangi o tētahi whakaaturanga pouaka whakaata, hongere rānei. Ko te tikanga kua pūmau ngā kaiwhakarongo a ngā teihana reo irirangi, mā reira e taea ai e ēnei teihana te tīpako tika me te whakarite ihirangi. He wāhanga pāpāho ake tō te reo irirangi whakawhiti kōrero ināianei, nā tōna āhua werowero, pakari hoki, ā, ka rerekē ngā paerewa mō ngā whakaaturanga pēnei.

PAERewa 2 – NGĀ MŌHIOHIO WHAKAATURANGA

Ko tā tēnei paerewa he whakarite kia whakamōhiohia tikahia ngā kaimātakitaki mō ngā ihirangi o ngā whakaaturanga e whakaratohia ana. Ko te tikanga me whirinaki te hunga mātakitaki ki ngā whakarōpūtanga whakaaturanga, ki ngā tohu tohutohu kaimātakitaki me ngā tohutohu ā-tuhi (whakatūpato), ki ētahi atu kōrero hoki kia mōhio ai rātau he aha ngā ihirangi o te whakaaturanga, arā, ka taea e rātau te whakarite i ā rātau ake mātakitaki, whakarongo hoki, tae atu ki tērā o ā rātau tamariki.

He rerekē te whakatinana i ētahi āhuetanga ake o tēnei paerewa puta noa i ngā tikanga; he mea e whakaata ana i ngā pae huhua e putaputa ai ngā ihirangi. Ko te mea nui ko te rerekētanga o te whakatinana, kore rānei, o ngā whakarōpūtanga me ngā wā ki ngā ihirangi whakaaturanga. Ko te tikanga, me whakarato ngā kaipāpāho katoa i ngā tohutohu kaimātakitaki e whai whakarekereke ana ngā pāpāho, hōkakatanga, reo weriweri, ētahi atu ihirangi ka whakararuraru, hara rānei i ngā kaimātakitaki tino maha, te āwhina rānei i te hunga mātakitaki ki te kōwhiri whakaaturanga. Mō ngā ihirangi kei runga mata, e tino kaha ai ngā ihirangi, kei waho rānei i tērā e tūmanakohia ana, me tuku anō ngā whakatūpatō ā-mata (ngā tohutohu kaimātakitaki ā-tuhi) e āta whakaatu ana i ngā kaimātakitaki ki ngā ihirangi ka whakapāhotia. Me mātua ariari ngā whakarōpūtanga me ngā tohu tohutohu kaimātakitaki, tohutohu kaimātakitaki ā-tuhi rānei (mēnā e hāngai ana) kia taea e ngā kaimātakitaki te whiriwhiri, ā, kia whakaaturia i te tīmatanga o ngā whakaaturanga kua whakarōpūtia. Me mātua tuku i ngā whakarōpūtanga me ngā tohu tohutohu kaimātakitaki (mēnā e hāngai ana) i muri i ia whakamātuatanga hokohoko mō ngā whakaaturanga kua whakatauhia he M, 16, 18 rānei.

I te horopaki pouaka whakaata koreutu, kei reira ngā whakarōpūtanga kua tautuhia me ngā wā hāngai (G, PG, M, 16 me te 18). I te tau 2020 i hangaia he whakarerekētanga ki ngā whakatiki ā-wā i ngā pouaka whakaata koreutu me te kawē mai i te herenga ki ngā kaipāpāho koreutu ki te whakatairanga i te wāteatanga o ngā hangarau tātari (maukati ā-mātua) e taea ai e ngā mātua, kaitiaki te whakahaere ngā mea e mātakitakihia ana e ā rātau tamariki. Kāore hoki he wā mō te reo irirangi, engari e āhukahukatia ana tērā pea kei te whakarongo ngā tamariki i ētahi wā anō o te rā, e āhua hāngai ana ki ngā wā e mātakitaki ana rātau i te pouaka whakaata koreutu (hei tauira, i mua, i muri i te kura tae noa ki te 8.30pm i ngā rā mahi, me ngā wiki mutunga).

He ōrite te pūnaha whakarōpūtanga me ngā tohutohu kaimātakitaki a te pouaka whakaata utu ki tērā e whakamahia ana e te pouaka whakaatu koreutu engari kāore he whakatiki ā-wā. Ka tutuki i ngā kaipāpāho (mō ngā pae whakaatu katoa) ō rātau here mā te whakarato tohutohu ōrite auau mō ngā whakaaturanga, tae atu ki ngā whakarōpūtanga me ngā tohutohu (pēnei i ngā whakatūpatō), kia taea e ā rātau kiritaki ngā whakatau mātakitaki i runga i te mōhio. Kei te whakatairanga rātau i ngā hangarau tātaritanga mā reira e āhei ai ngā mātua me ngā kaitiaki ki te whakahaere i te mātakitaki a ā ratou tamariki. I ngā āhuetangakāore e wātea ngā hangarau tātari me mātua whakarite ngā kaipāpāho kei te tika te whakarite i te wā o ngā hōtaka whakaaturanga e whai whakaaro ana ki ngā wā e tino mātakitaki ana ngā tamariki.

Ina kua huria ngā whakatiki ā-wā, me te mōhio ki te mamae ka pupū ake pea i ētahi ihirangi, ka āta whai whakaaro ētahi kaipāpāho ki te pānga pea o te whakaaturanga ki te hunga ka mātakitaki, otirā ngā tamariki me ngā taiohi, ina whakarōpū ana me te whakarite i ngā whakaaturanga. Ka whakarite ngā kaipāpāho ka tika te whakarōpū i ngā ihirangi, ā, mō te āhuetanga ki te pouaka whakaata koreutu, ka whakaritea ki ngā wā tika me te whai tohu tohutohu kaimātakitaki tōtika, mēnā e tika ana, ka whakamahia ngā whakatūpatō i runga mata kia taea ai e ngā kaimātakitaki, otirā ngā mātua me ngā kaitiaki, te tuku whakatau i runga i te mōhio mō te take ka mātakina e rātau, ā rātau tamariki, taiohi hoki e manaakitia ana e rātau. Ina taikaha ana ngā ihirangi ka tūpono pā mai pea he mamae ki ngā kaimātakitaki whakaraerae, me whakaaro pea mō ngā mōhiohio waea āwhina.

PAERewa 3 – TE PĀNGA KI NGĀ TAMARIKI

Ko tā tēnei paerewa he tautoko i ngā kaimātakitaki ki te karo i ngā whakaaturanga ka nanape i a rātau tamariki, he kino, he whakararu rānei i ō rātau whanaketanga ā-tinana, ā-hinengaro, ā-pāpori rānei.

I waihangatia te paerewa ki te tiaki i ngā tamariki ina mātakitaki, whakarongo hoki ki ngā pāpāho. Mēnā e hāngai ana tētahi amuamu ki tētahi tamariki whakaaturia, i kōrerohia rānei i roto i tētahi whakaaturanga, ka ara mai pea ngā take o te tōtikatanga, tūmataitinga rānei, ā, me whakatau i raro i aua paerewa.

He mea nui te horopaki i roto i ngā whiriwhiringa o tēnei paerewa, tae atu ki:

- te whakarōpūtanga whakaaturanga
- te wā o te pāhotanga (ki te pouaka whakaata koreutu me te reo irirangi)
- ngā tohutohu whakapāho-tōmua (me ngā whakatūpatō)
- te āhua o te whakaaturanga
- te wāteatanga o ngā hangarau tātari, ā, mēnā i whakatairangatia e te kaipāpāho te wāteatanga
- ngā kaimātakitaki e arotahitia ai e te hongere/teihana, o te whakaaturanga ake, wāhanga rānei
- ngā tūmanako o te hunga mātakitaki e pā ana ki te hongere/teihana, ki te whakaaturanga, ki tētahi kaihautū, kaipānui rānei
- ētahi atu kōrero e wātea ana ki ngā kaimātakitaki mō te whakaaturanga, tae atu ki ngā whakaputaranga me ngā whakatairangātanga.

Ko te tikanga, mō te pouaka whakaata koreutu, ka hāngai anake te paerewa ki ngā wā e mātakitaki pouaka whakaata ana ngā tamariki i te nuinga o te wā. Arā, i mua me muri o te kura tae noa ki te 8.30pm. Me āta whakaaroaro anō e ngā kaipāpāho ngā pānga ki te tamariki ina whakatauhia ana te taumata ihirangi AO ka whakaaturia i te wā e whakawhiti ana mai i ngā whakaaturanga G, PGR rānei ki te wā M, 16, 18 rānei

I runga pouaka whakaata koreutu, ka whakaritea ngā hiahia o ngā tamariki mā ngā āhuatanga maha pērā i ngā wā, te wāteatanga o ngā hangarau tātari e taea ai e ngā mātua me ngā katiaki te rāhui ētahi ihirangi ake, nō reira me tāuru he tau PIN hei whakaatu i aua ihirangi; me te whakarōpūtanga tōtika, te whakamahi tohutohu (me ngā whakatūpato) me te whakarite tika i ngā whakaaturanga.

Kāore he wā wāhanga mō te reo irirangi, pouaka whakaata utu rānei ki ērā mō te pouaka whakaata utu. I te reo irirangi, ko te tikanga ka pā anake te paerewa ki ngā wā e tino mātakitaki ana i te reo irirangi (hei tauira, i mua me muri o te kura, arā atu ki te 8.30pm i ngā rā mahi, me ngā wiki mutunga).

I te pouaka whakaata utu, e whakaratohia ana ngā pānga tamariki mā ngā hongere e hāngai pū ana ki ngā minenga mātakitaki whāiti, me te wātea anō o ngā hangarau tātari e āhei ana ngā mātua me ngā kaitiaki ki te ārai i ētahi ihirangi whāiti, e hiahiatia ana kia tāuru he tau PIN hei wetemaukati i aua ihirangi.

E āhukahuka ana mātau e kore e taea e ngā kaipāpāho te ārai i ngā tamariki mai i ngā ihirangi kāore pea i te tika mō rātau. Ko te whāinga he tautoko i ngā kaipāpāho ki te whakapāoho atu ki tētahi minenga mātakitaki whānui – i te horopaki rānei o te pouaka whakaata utu, te whakarato ihirangi whānui ki ngā hunga mātakitaki whāiti i kōwhiri ki te ohauru ki ngā hongere motuhake – me te whai upane whitake ki te tiaki ngā tamariki mā te mōhiohia rawaka mā ngā kaimātakitaki, mā ngā kaiwhakarongo hoki mā te wāteatanga anō o ngā hangarau tātari. Ki a mātau nei, ko nga kaipāpāho katoa e whakamahi ana i ngā hangarau tātari, i ētahi atu whakahaere urunga ki ngā ihirangi pāpāho rānei, me whakarato e rātau nga kōrero whakamārama ki ngā kaimātakitaki mō te wāteatanga o taua hangarau, ā, me pēhea te whakamahi.

Ko te paerewa pānga tamariki e hāngai ana ki te paerewa āhua tika me te whanonga tika, ki te paerewa mōhiohia whakaaturanga, e whai whakaaro ana ki aua āhuatanga horopaki anō. Engari, kei te arohia ngā rerekētanga. Ko te aro o tēnei paerewa ko te whakamamae e ahurei ana ki te tamariki; ko ngā ihirangi pea e whakamamae ana i ngā tamariki ehara pea i te whakamamae, i te mea ohore rānei ki te hunga mātakitaki whānui. Nō reira, ko te paerewa pānga tamariki ka kaha ake i te paerewa āhua tika me te whanonga tika.

PAERewa 4 – WHAKAREKEREKE

Ko tā tēnei paerewa he ārai i ngā minenga kaimātakitaki mai i ngā ihirangi whakarekerekere nanape.

He mea nui te horopaki, ā, e kitea ana taua āhuatanga i roto i ngā tikanga huhua. Ka tautoko pea te horopaki o te kaipāpāho i te whakaurunga o ngā whakaatuhanga whakarekerekere, ka whakaiti rānei i te whakamamae. Me tiaki ngā kaipāpāho i ngā minenga mātakitaki mā te whakarite kia tika ai ngā ihirangi whakarekerekere e ai ki te horopaki, me te whakarite anō ka rawaka te whakamōhio i ngā kaimātakitaki ki aua ihirangi me te whakatūpato hoki mēnā ka nanape ngā kaimātakitaki maha.

Ko ngā āhuatanga horopaki hāngai ka whakaaroarohia ko ēnei pea:

- te whakarōpūtanga whakaaturanga
- te wā o te pāhotanga (ki te pouaka whakaata koreutu me te reo irirangi)
- ngā tohutohu whakapāoho-tōmua (me ngā whakatūpato)
- te āhua o te whakaaturanga
- te wāteatanga o ngā hangarau tātari, ā, mēnā i whakatairangatia e te kaipāpāho te wāteatanga
- āe rānei, kāo rānei i utua e te kaimātakitaki ki te mātaki i te pāhotanga
- ngā kaimātakitaki e arotahitia e te hongere/ teihana me te whakaaturanga ake, wāhanga rānei
- ngā whāinga kaimātakitaki – hei tauira, i te nuinga o te wā ka whakaaehia ngā whakaatuhanga pāpāho whakarekerekere i te pō, i tētahi whakaaturanga karere, hei wāhanga rānei o tētahi kōrero whakaari.
- ētahi atu kōrero e wātea ana ki ngā kaimātakitaki mō te whakaaturanga, tae atu ki ngā whakaputaranga me ngā whakatairanga.

Ko te rangatiratanga me te kaha o tētahi hunga mātakitaki ki te kōwhiri i ngā mea ka matakina me te ārai i te mātakitaki a ngā tamariki me ngā taiohi i ngā whakaaturanga pakirara he hira mō te whakariterite he aha ngā mea e pai ana, kāore rānei. Mō te āhuatanga ki te pouaka whakaata utu, e tīpako ai te kaimātaki i ētahi hongere ake hei ohauru, he hira tēnei.

I te nuinga o ngā āhuatanga, ka tika te whakaatu whakarekerekere a tētahi pouaka whakaata utu nā te horopaki, engari me tika te whakarōpū me whakapāoho i tētahi tohutohu kaimātakitaki. Haunga ngā whakarōpūtanga tōtika, ngā whakatūpato me te wātea mai o ngā hangarau tātari, kāore pea ētahi whakaatuhanga

e pai mō te pāpori ahakoa te horopaki, hei tauira, nga whakaahuatanga whakairoiro o ngā kōhurutanga tūturu, pawhera rānei.

Ko ngā whakaatuhanga whakarekerekere e taea māmātia ai i roto i pāpori whānui, nō reira ka whai wāhi atu ki ēnei momo whakaatuhanga i runga i te pouaka whakaata. Engari, me whai whakamarutanga kaha hei ārai i te mātakitakitaki a ngā tamariki, taiohi hoki i ēnei whakaatuhanga, ā, kia kua hoki e kitea ohoreretia e te hunga kāore i te hiahia ki te kite. Ko te nuinga o ngā kaiwhakarato pouaka whakaata utu ka whakarato hangarau tātari e āhei ai ngā kaimātakitaki ki te ārai i hirangi whāiti, ā, ka hiahiatia kia tāurua he PIN hei wetekmaukati kia pai ai te mātakitaki. E tuku ana anō ngā kaipāpāho pouaka whakaata koreutu mā ngā pouaka whakaata me ngā pae whakaaturanga kua whai hangarau tātari. Me mātua whakarite ngā kaipāpāho pouaka whakaata koreutu kia whakaaturia ngā i hirangi tino pakeke me ngā i hirangi i whakarōpūtia he 18 i muri i te 9.30pm me te tuku tohutohu tōtika.

E āhukahuka ana mātau he kaha ake te pānga o ngā whakaatuhanga whakarekerekere ki te pouaka whakaata, e whakaaturia ā-kite, ā-rongo hoki. Heoi, ka whakaahua, ka matapaki hoki pea ngā pāpāho reo irirangi i ngā whakarekerekere, hei tauira, i ngā pitopito kōrero me ngā take o te wā, ngā huinga hākinakina, whakaaturanga whakawhiti kōrero, pakiwaitara rānei, koinei i whakaurua atu te paerewa ki taua tikanga.

Ko te tikanga kei ngā kaipāpāho te tikanga mō te whakarite i ngā i hirangi e arotahi ana, e tino whakaata ana rānei i ngā take e pā ana ki te pawhera, te taitōkai, mate whakamomori, ā, me tuku i ngā tohutohu kaimātakitaki tōtika. Me whai whakaaro ki te whakauru i ngā mōhiotio waea āwhina.

PAEREWĀ 5 – TE TURE ME TE WHANONGA TIKA

Ko tā tēnei paerewa he ārai pāpāho e whakatenatena ana i ngā minenga mātakitaki ki te takahi i te ture, ki te whakatairanga rānei i ngā mahi taihara, i ngā mahi whakararuraru nui.

He mea nui te horopaki i roto i te tātari i te pānga tika o te whakaaturanga. Ko te rerekētanga i waenga i te whakaahuatanga pono, pakiwaitara, whakaari hoki, me te hiahia o te marea ki tētahi whakaaturanga, tētahi āhuratanga nui hei whakaaroaro.

Ko ētahi atu āhuratanga nui ko:

- te whakarōpūtanga whakaaturanga
- te wā o te pāhotanga (ki te pouaka whakaata koreutu me te reo irirangi)
- ngā tohutohu whakapāoho-tōmua (me ngā whakatūpato)

- te āhua o te whakaaturanga
- te wāteatanga o ngā hangarau tātari, ā, mēnā i whakatairangatia e te kaipāpāho te wāteatanga
- te āe rānei, kāo rānei i utua e te kaimātakitaki ki te mātaki i te pāhotanga
- ngā kaimātakitaki e arotahitia e te hongere/teihana me te whakaaturanga ake, wāhanga rānei
- ngā whāinga kaimātakitaki – hei tauira, i te nuinga o te wā ka whakaaehia ngā whakaatuhanga pāpāho i te pō, i tētahi whakaaturanga karere, hei wāhanga rānei o tētahi kōrero whakaari.
- ētahi atu kōrero e wātea ana ki ngā kaimātakitaki mō te whakaaturanga, tae atu ki ngā whakaputaranga me ngā whakatairanga.

Kāore tēnei paerewa e aukati i ngā kaipāpāho mai i te matapaki, te whakaatu rānei i ngā whanonga taihara, ētahi atu mahi taihara, ahakoa kāore e puta tā rātau whakahē i aua whanonga. Kāore e herea ngā kaipāpāho ki te whakatairanga i te ture me te whanonga tika. Kāore e āraia ngā whakahēnga tika – me ngā whakahēnga taunanawe – o ngā ture, o te ūruhitanga rānei o ngā kōti me ngā pirihihana.

E aro ana te paerewa ki ngā pāpāho e āta tukituki ana, e whakatairanga ana rānei i te tika mō te ture, ngā hātepe ā-ture rānei. He wāhi i tēnei paerewa te werowero hāngai ki te takahi i te ture, mēnā ka whai pea te hunga mātakitaki i taua mahi. Ko ngā pāpāho e tautoko ana i ngā mahi taihara, e whakaatu ana hei mea pai, hei mea whakakatakata rānei ka hāngai pea ki tēnei. Ko ngā tohutohu e whakamārama ana me pēhea te mahi i tētahi mahi taihara ka tukituki anō pea i te ture me te whanonga tika.

Ko ngā mahinga whakararuraru nui ko ngā mahinga e ātete ana ki ngā ture me ngā kawa o te pāpori ki te āhua e kore e whakaaehia e ngā tāngata tokomaha. He whānui ake i ngā mahinga hē ā-ture, ā, kei roto anō ko ngā whanonga ehara pea i te tino hē ā-ture engari pea he whakararuraru tonu, hei tauira, te whakaweti.

I te nuinga o ngā āhuratanga, nā te horopaki e taea ai e te pouaka whakaata utu te whakaatu mahinga hē ā-ture, engari me tika te whakarōpū me te whakapāoho tohutohu kaimātakitaki, i te mea nā ngā kaiohauru te kōwhiringa, me te whānuitanga o ngā whakaatuhanga e wātea ana.

Me mātua tūpato, me mātua whakaatu matawhāititanga hoki ngā kaipāpāho ina pūrongo ana i tētahi raruraru e pā ana ki te whakatumatuma, whakarekerekere tino kino me ngā āhuratanga whakarekerekere mutunga mai. Kua tukuna ngā ārahitanga e te BSA i roto i te whakatau UJ and SKY Network Television Ltd, 2019-030. Ka tukuna anō pea ngā ārahitanga atu anō e te BSA me te kōrerorero tahi ki ngā kaipāpāho.

PAEREWĀ 6 – TE WHAKAHĀWEA ME TE WHAKAHĀHANI

Ko tā tēnei paerewa he tiaki i ngā wāhanga o te hapori mai i ngā tukinga ā-waha me aha atu anō, me te whakatairanga i te pūmau o te hapori ki te ōritetanga. Kāore te paerewa e hāngai ana ki ngā tāngata takitahi, rōpū rānei, e whakaritea ana i raro i te paerewa tōkeke.

E hāngai ana te paerewa ki ngā 'wāhanga o te hapori' anake e āhukahukatia ana, e ū ana ki te pūtake whakahāwea e tuhia ana i roto i te Ture Tika Tangata 1993.

Ko te tikanga o te kupu 'whakahāwea' he whai aronga rerekē ki ngā tāngata o tētahi wāhanga ake o te hapori, ā, kāore i te pai [hei tauira, tirohia te whakatau a te BSA, *Teoh me Television New Zealand Ltd, 2008-091*]. Ko te 'whakahāhāni' he whakaiti i te mana o tētahi iwi [hei tauira, tirohia te whakatau a te BSA *Mental Health Commission me CanWest RadioWorks Ltd, 2006-030*].

Nā te hiranga o te mana whakaputa whakaaro me eke ki tētahi taumata teitei o te whakahē, me te mau weriweri, kino rānei, kātahi ka kīia he mahi whakahāwea, whakahāhāni rānei e wawāhi ana i te paerewa. Ehara i te mea he wawāhi paerewa ngā kōrero kaikini i tētahi rōpū ake, ngā kōrero e hara ana ki ētahi tāngata, ngā kōrero kūware rānei; e āhukahuka ana te Puka Tikanga ko te whakaāe ki te whakaputanga whakaaro mō ngā tirohanga whānui he āhukatanga nui mō te noho i tētahi manapori. He tūmomo whakaputa whakaaro whai uara ngā takinga kōrero, whakaaturanga pono, whakaari tika, pukuhohe me te pūhohe, ā, kāore pea e wāhia te paerewa engari rawa ki te eke ngā ihirangi o te pāpāho ki te kauhau mauāhara, tukinga kino rānei i tētahi rōpū ake.

Ina aromātaitia mēnā kua tino hē tētahi pāpāho, ka whakaaroarohia ngā āhukatanga whai ake:¹

- te reo i whakamahia ai
- te wairua o te tangata e tuku ana i ngā kōrero
- te wānanga i whakaputaina ai ngā kōrero, hei tauira, he matapakīngā tōrangapū nui, he wāhanga pūhohe rānei
- mēnā me pono ki ngā kōrero i whakaputaina, mēnā rānei e mōhiotia ana he tahupera
- mēnā i tuaruatia, i whakaukatia rānei ngā kōrero
- mēnā i ahu mai ngā kōrero i tētahi tautohe whānui ake, mēnā rānei he mahanoa, he mahi tika tonu ki te whakamamae, hara rānei i te tangata.

PAEREWĀ 7 – TE WAIPIRO

Ko tā tēnei paerewa he ārai i ngā pāpāho e whakatairanga ana i te waipiro i roto i tētahi tikanga tōtōā ā-pāpori e ai ki te horopakī o te kaupapa. Ka whai mātau i tētahi whakamātautau hātepe rua mēnā i wāhia te paerewa:

1. He whakatairanga waipiro te pāpāho, ki te āhua o te 'whakatairanga', te 'tautoko ā-pūtea', te 'taunakitanga' rānei? (tirohia Ngā Whakamāramatanga, whārangi 9)
2. Mēnā i eke te pāpāho ki te whakatairanga waipiro, he kawenga ā-pāpori taua whakatairanga waipiro?

Ko ngā pāpāho e whai 'whakatairanga', 'tautoko ā-pūtea' rānei ko te tikanga ka tautuhia tonutia e ngā kōrerotanga ki ngā waitohu waipiro, hua rānei. Ka eke tētahi pāpāho ki te 'taunaki' mēnā he whakaatu i te painga o te whakapeto waipiro, – otirā, ngā whakapeto waipiro nui rawa – mēnā rānei he whakaatu i te whakapeto waipiro hei wāhanga taketake nō tētahi huihuinga, mahinga rānei.

I te nuinga o te wā ka whakatauhia te whakatairanga waipiro i roto i te pāpāho he 'kawenga kino' mēnā:

- he whakaatu i te whakapeto waipiro nui rawa he āhukatanga pai, he āhukatanga reka
- e whakaawetia ana e te whakatairanga waipiro
- kāore e āhukahuka i ngā pānga kino o te whakapeto waipiro
- he whakapetonga waipiro nui rawa a ngā taiohi
- he tāpiri i te waipiro me tētahi atu mahinga ka mutu ka hē te hauora me te haumarua o te tangata.

Ko te whakamahinga o te paerewa ka māraurautia e tētahi ture, whakaritenga rānei e pā ana ki te whakatairanga waipiro.

¹ Ka arotakēngia tēnei paerewa i roto i te arotake Puka Tikanga kua whakaritea mō te 2020/21.

WĀHANGA 2

NGĀ PAEREWA E HĀNGAI
ANA KI NGĀ KŌRERO KA
WHAKAPĀOHOTIA

PAERewa 8 – WHAKATAUTIKA

Ko tā tēnei paerewa he whakarite ka whakatakotohia ngā tirohanga whakataetae mō ngā take nui kia taea e te hunga mātakitaki te whai māramatanga me te whakaaro whai pūtake. Ko te whāinga o tēnei paerewa – ko tētahi pāpori tino mōhio – he mea nui ki ngā whakahaere o tētahi pāpori tuwhera, manapori hoki ka mutu he ōrite ki ngā mātāpono o te mana whakaputa whakaaro.

Me whai i tētahi aronga atamai ina whakamahi ana i te paerewa. E āhukahuka ana mātau i te motuhenga whai kiko e kore e taea e ngā whakaaturanga te noho tautika, ā, kāore tēnei i te hiahiatia. Ko te whakaaroarotanga o tēnei paerewa ka whakaata i te ao pāpāho onāiane i Aotearoa me ngā rerenga mōhiohio nui ake e hipa nei i a tātau mō ngā momo take maha, te matomato haere o ngā pāho pāpāho, ngā pāho e tukuna ana mai i tētahi tirohanga tōrangapū, ā, me tētahi marea whakahāwea nui ake. Ko ngā whakatau ka tukuna i raro i te paerewa whakatautika ka herea i ngā wā katoa ki te meka, horopaki hoki hei whakaata i tēnei ao pāpāho hou, kanorau hoki.

E whakaae ana anō te paerewa kia tautika i roto i te wā, 'i roto i te wā whai pānga onāiane' e ai ki tētahi take whāiti.

Me tutuki ngā whakaritenga maha i mua i te whakahauhanga o te whakarite ki te tuku tirohanga rerekē nui. E hāngai ana te paerewa ki ngā pitopito kōrero, take o te wā, ngā whakaaturanga pono (tiroha te whakamāramatanga i raro i te Paerewa 9 – Tōtikatanga i raro), e matapaki ana i tētahi take tautohenga e hira ana ki te marea. Me mātua 'hira ki te marea' te kaupapa, me 'tautohenga' ka mutu me 'matapaki'.

Ko tētahi take hira ki te marea he mea whai pānga nui, māharahara nui rānei, ki te marea o Aotearoa. Ko te take tautohenga he take o te wā tērā ka mutu he whakaongaonga whakaaro taharua, he take rānei e tautoheha haere tonu. I te nuinga o ngā āhuatanga, kāore e whakaaroarohia ngā kōrero pānga tangata, whaiaro rānei hei take tautohenga hira ki te marea.

Ina whakarite ana mēnā i wāhia e ngā whakaaturanga tēnei paerewa, ka whakaaroarohia ana ngā āhuatanga e whai ake:

- te whakatuwheratanga o te whakaaturanga me te āhua e whakaaturia ana taua whakaaturanga
- te momo whakaaturanga
- te āhua o te take me te matapaki
- mēnā e arotahi ana te whakaaturanga ki tētahi tirohanga ake o te take
- mēnā e āhukahuka ana te whakaaturanga i ētahi atu whakaaro
- mēnā ka tika kia mōhio te hunga mātakitaki ki ētahi atu whakaaro, tae atu ki ētahi atu pānga pāho
- te pae e whakapāohotia ana te whakaaturanga.

Ko tētahi whakaaroarotanga nui ko te aronga o te minenga mātakitaki ki te whakaaturanga, ā, mēnā i whakapōhēhētia rātau e te ngarona, whakarite rānei o tētahi tirohanga nui (hei tauira, he iti rawa te whakaatu i tētahi tirohanga nui, ki te āhuatanga rānei e tukituki ana ki tōna whaitaketanga).

PAERewa 9 – TŌTIKATANGA

Ko tā tēnei paerewa he tiaki i te marea kia kore ai e pōhēhē nui te marea.

E hāngai ana tēnei paerewa ki ngā pitopito kōrero, take o te wā, whakaaturanga pono rānei. Ko ngā korero me ngā take o te wā, ngā tuemi rānei ka tere tautuhia, nā te mea he māmā noa iho te tautuhi i te hiahia o te minenga mātakitaki e pā ana ki ngā pitopito kōrero, ki ngā take o te wā hoki.

He tūturu ngā whakaaturanga meka ka mutu me tika, me pono ngā pārongo o roto, pēnei i ngā pakipūmeka (hei tauira, tirohia te whakatau BSA *Te Kaporeihana Wharanga me Television New Zealand Ltd, 2006-126*). Ka kitea te rerekētanga o ēnei tū whakaaturanga ki ērā atu

he whakaputa whakaaro, he puaki kōrero te kaupapa, (hei tauira, tirohia te whakataua *BSA Smith me Television New Zealand Ltd*, 2012-130).

Ka whakapōhēhētia pea te hunga mātakitaki e ngā āhuatanga e rua: mā ngā tauākī meka hē i roto i te whakaaturanga; mā te whakakotiti hoki/rānei a te whakaaturanga.

Ina ko ngā tauākī meka te raruraru, ka aro anake te paerewa ki ngā whakaaturanga hē. Ehara ngā take hangarau iti noa iho i te kaupapa whai pānga ki te mārama o te hunga mātakitaki i te whakaaturanga.

E tautuhia ana ko te 'whakakotiti' he '.hē te kōrero atu, hē te whakamārama i ngā meka' rānei (tirohia te whakataua a te Kōti Teitei *Rāia Matua o Hāmoa v TWWorks Ltd*, CIV-2011-485-1110). Mā te hapa i ētahi āhuatanga, e whakapōhēhētia ai te hunga mātakitaki, mā te huarahi

rānei i ētitahia tahitia ngā kōrero me ngā pikitia.

Mā ngā kīanga kōrero, tātaritanga, whakaaro rānei e wātea ai i te here kia tōtika. Mo ngā kōrero tāpiri, tirohia te wāhanga tohutohu mō te tōtikatanga i muri o tēnei Puka Tikanga.

E rua ngā wāhanga ka whakatauhia tētahi amuamu i raro i te paerewa tōtikatanga. Ko te upane tuatahi he whakaaroaro mēnā i te hē, i te whakapōhēhē rānei te whakaaturanga. Ko te upane tuarua he whakaaroaro mēnā i whai kaha te kaipāpāho ki te whakarite i te tika o te whakaaturanga, ā, kāore i whakapōhēhētia. Ko te tikanga o tēnei tērā pea ka hē, ka whakapōhēhē he whakaaturanga, engari kāore pea i wāhi i te paerewa, mēnā i whai te kaipāpāho ki te whakarite upane, hei tauira, mā te whirinaki atu ki tētahi puna tōtika (tirohia te aratohu 9a).

WĀHANGA 3

KO NGĀ PAEREWĀ E
HĀNGAI ANA KI NGĀ
TĀNGATA, KI NGĀ RŌPŪ
WHAKAHAERE RĀNEI
E WHAI WĀHI ANA, E
KŌREROHIA RĀNEI I
ROTO I NGĀ PĀOHOTANGA

PAEREWĀ 10 – TŪMATAITINGA

I tō tātau pāpori e uarahia ana, e whakautehia ana e tātau te tūmataitinga o te tangata. Kua tautuhia e Pāremata te tūmataitinga hei kaupapa nui: koinei anake te paerewa pāpāho e tukuna ai kia whakawhiwhia ki te kapeneheihana, koia hoki te paerewa kotahi e taea ai te tuku tōtika i te amuamu ki Te Mana Whanonga Kaipāho. E aro ana te paerewa ki ngā tāngata ka whakaaturia ki ngā whakaaturanga, ka pāngia hāngai tonu rānei e ngā whakaaturanga – kua ki te minenga mātakitaki whānui.

E āhukahuka ana tō tātau pāpori i te tino tapu o ētahi kōrero whāiti, ka tika kia riro mā tātau anō e whakarite ki a wai tuarīhia ai. E āhukahuka anō tērā ētahi wā, wāhi hoki e āhei tātau te tangata ki te noho wehe, e āhei ana rānei ki te tohu atu ko wai ka piri mai, ko wai ka tirotiro mai. He āhuetanga ēnei o te *noho tautahime* te punanga.

I tua atu, arā anō ētahi wā, wāhi hoki me mōhio tātau ka rongohia, ka kitea, ka tāhōputia rānei ā tātau mahi e ētahi atu. Hei tauira, kei a tātau te mōtika ki te tūmataitinga i roto i ō tātau rūma moe engari kāore e tino taea e tātau te tūmataitinga i runga i te tiriti tūmatanui. Waihoki, kāore ētahi kōrero mō tātau i te tūmataiti, ka tukuna tūaotia pea e tātau he wāhanga o te tūmataitinga. I ētahi wā, ka taea e te tūmataitinga te ārai i ngā mahi hē ka mutu i ētahi wā ko te hura whānui he painga mō te marea whānui. Kua tautuhia ko te painga mō te marea he kaupapa e nui ake i te hiahia noa iho o te marea ki te mōhio. Me take whai pānga pea ki tētahi wāhanga nui o te taupori o Aotearoa.

E ū ana te paerewa tūmataitinga ki te whakautē, ina tika ana, ngā hiahia o te tangata kia kua ia, ana take rānei e pāohotia whānuitia. Arā ko tāna he tiaki i te mana o te tangata, i tana rangatiratanga, i ana oranga hinengaro, i tana ingoa pai, me te kaha ki te tuitui taura here, whakaaro, auahatanga hoki e noho wehe mai ana i te whatu o tangata kē. Engari e āhei ana ngā kaipāpāho ki te kohi, ki te tāhōpu, ki te pāpāho whakaatuhanga ina whai pānga ana ēnei ki te marea.

Ka rerekē haere ō tātau whaiaro ki te tūmataitinga i roto i te wā, i te ahurea, i te hangarau hoki, e puta ai ngā raruraru mō ōna roherohenga mō tēnei. He mea waihangā ngā aratohu ka tukuna i raro i te Paerewa 10

– Tūmataitinga hei āwhina i ngā kaipāpāho kia tautika ai. He ārahitanga atu anō kei muri o tēnei Puka Tikanga, e kīia ana Ārahitanga: Tūmataitinga.

PAEREWĀ 11 – TŌKEKE

Ko tā tēnei paerewa he tiaki i te mana me te ingoa pai o te hunga e whakaaturia ana i roto i ngā whakaaturanga.

Ko te whāinga o te aromātai i te tōkeke he tātari i te tika o te kaipāpāho ki te mana whakaputa whakaaro ki te tika o te tangata, rōpū whakahaere hoki kia whakaritehia tikahia. He uaua mō ngā kaipāpāho ki te ki te whai i te kaupapa ki te tuku mōhiohio ki ā rātau kaimātakitaki mō te painga o te marea me te kore taka atu ki te hē he whakamamae 'huhunu' i te tangata, rōpū whakahaere hoki. Kei ngā tāngata me ngā rōpū whakahaere te mōtika kia whakaritehia tikahia rātau me te tiaki anō i a rātau mai i ngā tūkinotanga.

Heoi, ko ngā whiriwhiringa he aha nei i te tika ka whai whakaaro ki ēnei:

- mēnā kāore noa e pai ngā whakaaro o te hunga mātakitaki mō tētahi tangata, rōpu whakahaere rānei
- mēnā i rawaka te whakamōhio atu ki tētahi tangata, rōpū whakahaere rānei, i kōrerohia rānei i roto i tētahi whakaaturanga mō te āhua o tōna whai wāhitanga mai
- mēnā e hiahiatia ana, i whiwhi hoki/rānei i te whakaae ā-mōhio (ko ngā tohutohu he aha te 'whakaaetanga ā-mōhio' ka kitea i Ārahitanga: Tūmataitinga i muri o tēnei Puka Tikanga)
- mēnā i tuku whai wāhitanga tōtika ki te tangata, rōpū whakahaere rānei ki te kōrero, ā, mēnā i rawaka te whakatakoto atu i ā rātau kōrero i roto i te whakaaturanga
- ko te āhua o te tangata, hei tauira, he tangata tūmatanui, rōpū whakahaere rānei e mātau ana ki te whakawhiwhiwhi me te hunga pāpāho, tērā rānei he tangata noa he iti, kāore rānei, ōna mōhio ki te whakawhiwhiwhi ki te hunga pāpāho
- mēnā i hāngai ngā kōrero werowero ki te hunga whai wāhi i roto i tōna ao pakihī, ngaio rānei, ao whaiaro rānei
- te hira ki te marea o te pāpāho me tōna uara e ai ki te mana whakaputa whakaaro.

TE TIKANGA REO IRIRANGI

E hāngai ana ngā paerewa e whai ake nei ki ngā whakaaturanga reo irirangi pāpāho katoa i Aotearoa. Ko te mana whakaputa whakaaro te tīmatanga o te whakaaroaro i ngā amuamu. Ka whakaae anaketia ngā amuamu ina e tika ana te whāititanga o te tika o te mana whakaputa whakaaro, e tūtohua e te ture, ka mutu tika ana i roto i tētahi pāpori manapori me te wātea.

Ko ngā paerewa i roto i tēnei tikanga me āta pānui i te taha o ngā takinga kōrero i mua o te Puka Tikanga.

WĀHANGA 1 Ngā Paerewa E Pā Ana Ki Ngā Kawenga Pāpori

- Paerewa 1** Te Āhua Tika me te Whanonga Tika
- Paerewa 2** Ngā Mōhiohio Whakaaturanga
- Paerewa 3** Te Pānga ki Ngā Tamariki
- Paerewa 4** Te Whakarekereke
- Paerewa 5** Te Ture me te Whanonga Tika
- Paerewa 6** Te Whakahāwea me te whakahahani
- Paerewa 7** Te Waipiro

WĀHANGA 2 Ngā Paerewa E Hāngai Ana Ki Ngā Kōrero Whakapāohotia

- Paerewa 8** Whakatautika
- Paerewa 9** Tōtikatanga

WĀHANGA 3 Ko Ngā Paerewa E Hāngai Ana Ki Ngā Tāngata, Ki Ngā Rōpū Whakahaere Rānei E Whai Wāhi Ana, E Kōrerohia Rānei I Roto I Ngā Pāpāho

- Paerewa 10** Tūmataitinga
- Paerewa 11** Tōkeke

WĀHANGA 1

NGĀ PAEREWĀ E PĀ ANA KI NGĀ KAWENGA PĀPORI

PAEREWA 1 – TE ĀHUA TIKA ME TE WHANONGA TIKA

Ko ngā tikanga noa onāiane o te āhua tika me te whanonga tika me mau tonu, me ōrite hoki ki te horopaki o te whakaaturanga me te horopaki whānui o te pāhotanga.

Ngā Aratohu

- 1a Ko te horopaki e puta ai ngā ihirangi me te horopaki whānui ake o te pāpāho ka hāngai ki ngā mahi aromatawai mēnā i wāhia e tētahi pāpāho tēnei paerewa, tae atu ki:
- te āhua o te whakaaturanga me te teihana
  - te wā o te pāpāho
  - mēnā i te matawā, i tāhoputia tōmuatia rānei te pāpāho
  - te whakamahi i ngā tohutohu kaimātakitaki, mēnā i whakamahia
  - te hunga mātakitaki e hāngai ana
  - ko ngā tūmanako o ngā kaimātakitaki mō te teihana me te whakaaturanga
  - te whai pānga marea ki te pāpāho.
- 1b Ina whai upane tōtika ngā kaipāpāho ki te whakamōhio atu ki ā rātau kaiwhakarongo mō te āhua o ā rātau whakaaturanga, me te āhei anō o ngā kaiwhakarongo ki te whakarite i ō rātau whanonga whakarongo o ā rātau tamariki, ko te tikanga kāore e wāhia tēnei paerewa.
- 1c He wahi whakatuanui te whakawhiti kōrero, nō reira ka tukuna he wāhanga ki a rātau kia taunanawe me te kārangi mō te painga o ngā tautohe pakari.
- 1d Ki te pāhotia kōpekati he whakaatuhanga hara nui mai i tētahi rōpū tuatoru, ko te tikanga kāore e wāhia te paerewa mēnā ka tere te whakatika a te kaihautū i te take.

PAEREWA 2 – NGĀ MŌHIOHIO WHAKAATURANGA

Me tuku e ngā kaipāpāho, mēnā ka taea, he tohutohu kaiwhakarongo ina he rerekē ngā ihirangi o tētahi pāpāho ki tērā e tūmanakohia ana e ngā kaiwhakarongo.

Ngā Aratohu

- 2a Ahakoa kāore tēnei paerewa e tino hāngai ana ki te reo irirangi, me puta he tohutohu kaiwhakarongo mēnā ka rerekē ngā ihirangi whakaaturanga o tētahi pāpāho ki tērā e tūmanakohia ana e ngā kaiwhakarongo mō te teihana, te whakaaturanga ake rānei.

PAEREWA 3 – TE PĀNGA KI NGĀ TAMARIKI

Me mātua whakarite ngā kaipāpāho kia taea ai te tiaki ngā tamariki mai i ngā pāpāho e pā kino ana ki a rātau.

Ngā Aratohu

- 3a Ka hāngai anake tēnei paerewa i ngā wā kei te whakarongo ngā tamariki (i te nuunga o te wā tae atu ki te 8.30pm, i mua i muri hoki o te kura – tirohia *Ngā wā noa e tino whakarongo ana ngā tamariki* i raro Ngā Whakamāramatanga, whārangi 9).
- 3b Ko ngā whakaatuhanga ka whakaaroarohia i raro i tēnei paerewa ko ēnei:
- ngā whakaatuhanga hōkakatanga, kaupapa hōkakatanga rānei
  - ngā ihirangi whakarekereke, kaupapa whakarekereke rānei
  - reo kangakanga
  - ngā rīriri pāpori, kāinga rīriri rānei

- ngā whanonga mōrearea, whakararururu, hē ā-ture rānei
- ngā whakaatuhanga e whakaitihia, e tūkinohia rānei ngā tamariki, kararehe rānei
- ngā whakaahuatanga iroiro o ngā tāngata e tino mamae ana, e ahotea ana rānei

kei waho i ngā tūmanako o ngā kaimātakitaki mō te teihana me te whakaaturanga.

- 3c He whakaaroarotanga nui te horopaki ina aromātai ana i ngā amuamu i raro i tēnei paerewa, tae atu ki te aronga o te marea ki te pāpāho, te hunga mātakitaki me ō rātau tūmanako me ngā āhuetanga pare atu i ngā mamae ka tūpono puta ki ngā tamariki, pēnei i te pukuhohe, hua mātauranga rānei.

PAERewa 4 – TE WHAKAREKEREKE

Me āta tūpato ki te tohutoro whakarekereke

Ngā Aratohu

- 4a He āhua kore nei e hāngai tēnei paerewa ki te reo irirangi (he nui ake te pānga ā-kite o ngā whakaatuhanga whakarekereke).
- 4b Me tika ngā whakaahuatanga, kōrero rānei, mō te whakarekereke i roto i te horopaki.
- 4c Me tūpato ngā kaipāpāho me ngā ihirangi ka whakatari, ka akiaki rānei i ngā mahi whakarekereke, i ngā patu kino rānei.
- 4d I roto i ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā me ngā whakaaturanga pono, ina pūrongohia ngā whakaatuhanga nanape, whakaohoho rānei hei whakaata i te ao whakarekereke, me tika ngā whakaaturanga ki te pānga marea.
- Me tūpato ina whiriwhiri ana i ngā taipitopito whakairoiro kia whakaurua atu ki ngā whakaaturanga pitopito kōrero, otirā i ngā wā e whakarongo ana ngā tamariki.
  - Me whakamahi i tētahi tohutohu kaimātakitaki ina tika ana.

PAERewa 5 – TE TURE ME TE WHANONGA TIKA

Me aro ngā kaipāpāho ki ngā paerewa e ū ana ki Te Ture me te Whanonga Tika, te whai whakaaro ki te horopaki o te whakaaturanga me te horopaki whānui o te pāpāho.

Ngā Aratohu

- 5a Kua rawa ngā whakaaturanga e āta whakatairanga i ngā whanonga whakararururu nui, hē ā-ture rānei, tae atu ki ngā whakarekereke, mate whakamomori, taihara nui me te kaikino matū.
- 5b He whakaaroarotanga hira te horopaki o te whakaaturanga me te horopaki whānui o te pāpāho ina aromatawai ana i ngā amuamu i raro i tēnei paerewa. Hei tauira, he rerekētanga i waenga i te whakaahuatanga pono, pakiwaitara, whakaari hoki, me te taumata o te pānga ki te marea ki tētahi whakaaturanga tētahi āhuetanga nui.

PAERewa 6 – TE WHAKAHĀWEA ME TE WHAKAHĀHANI

Kua rawa ngā kaipāpāho e akiaki i te whakahāwea, whakahāhāni rānei, o tētahi wāhanga o te hapori e ai ki te ira tangata, momo hōkakatanga, mātāwaka, pakeke, tūranga mahi, nā tētahi whakapuakitanga tika rānei o te whakapono, ahurea, whakapono tōrangapū rānei.

Ngā Aratohu

- 6a E tautuhia ana te 'whakahāwea' ko te whakatenatena i ngā whakaritenga rerekē o ngā tāngata o tētahi wāhanga o te hapori, kia kino ai ki a rātau. E tautuhia ana te 'whakahāhāni' ko te whakaiti i te uara o te mana o tētahi wāhanga ake o te hapori.

- 6b Ko te hiranga o te mana whakaputa whakaaro ko te eke i tētahi taumata teitei o te whakahē, me te mau weriweri, kino rānei, me pēnei rawa te takahi i te paerewa kātahi ka kīia i whakatenatena tētahi pāpāho i te whakahāwea, whakahahani.
- 6c Ehara te whāinga o tēnei paerewa i te aukati i te whakapāoho i ngā whakaaturanga:
- pono
  - he kīianga tūturu o te kōrero taumaha, tātari, whakaaro rānei
  - pukuhohe tika, whakaari, pūhohe rānei.
- 6d Me whakaaroaro te horopaki i ngā wā katoa ina aromatawai ana mēnā i 'whakaarahia' e te kaipāpāho te whakahāwea, te whakahahani rānei, tae atu ki::
- te āhua o te whakaaturanga me te teihana
  - te wā o te pāpāho
  - mēnā i te matawā, i tāhoputia tōmuatia rānei te pāpāho
  - te whakamahi i ngā tohutohu kaimātakitaki, mēnā i whakamahia
  - te hunga mātakitaki e hāngai ana
  - ngā tūmanako o ngā kaimātakitaki mō te teihana me te whakaaturanga.
  - te whai pānga ki te marea ki te pāpāho.

PAEREWĀ 7 – TE WAIPIRO

I tua atu i te tautuku ki ngā ture, whakaritenga rānei e pā ana ki te whakatairanga i te waipiro, me whai ngā kaipāpāho i ngā whakatiki mō te whakatairanga i te waipiro e hāngai ana ki te kaupapa whakaaturanga e whakapāohotia ana.

Ngā Aratohu

- 7a Me whai kawenga pāpori ngā whakatairanga waipiro ka mutu kia kaua e akiaki i te hunga i raro i ngā tau ā-ture ki te whakapeto ki te hoko waipiro rānei.
- 7b Kaua ngā whakatairanga waipiro e puta i ngā whakaaturanga a ngā tamariki.
- 7c Kaua rawa he whakatairanga waipiro e whakaawe i tētahi pāpāho.
- 7d Me karo ngā whakaaturanga i te taunaki i ngā whakapetonga waipiro nui rawa.
- 7e Me whāiti ngā whakatairanga ki te waitohu, ingoa, moko rānei, me te aukati i ngā karere hokohoko.
- 7f Ko ngā whakatairanga mō ngā whakaaturanga whakatairanga waipiro me whakatairanga i te whakaaturanga i te tuatahi, me pāpaku te whakatairanga i tēnei.
- 7g Kāore e herea ngā kaipāpāho ki te whakakāhore i te whakatairanga waipiro mai i te whakaaturanga o tētahi huihuinga, āhuratanga rānei e whakapāohotia ana, ā, kei reira aua whakatairanga anō e kitea noatia ana i taua huihuinga, āhuratanga rānei. Me whakaaroaro anō ētahi atu aratohu i raro i tēnei paerewa.
- 7h Me whai whakaaro ngā kaipāpāho ki ngā whakaritenga o te Tikanga mō te Pānuitanga me te whakatairanga Waipiro a te Advertising Standards Authority ina whakarite whakatairanga mō ngā whakaaturanga whakatairanga waipiro.

WĀHANGA 2

NGĀ PAEREWĀ E HĀNGAI
ANA KI NGĀ KŌRERO KA
WHAKAPĀOHOTIA

PAEREWĀ 8 – WHAKATAUTIKA

Ina matapakitia ngā take tautohenga pānga tūmatanui i roto i ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā, kaupapa pono rānei, me whakapau kaha ngā kaipāpāho, me tuku whai wāhitanga rānei, ki te whakarato whakaaro nui ki taua whakaaturanga anō, ki ētahi atu whakaaturanga i roto i te wā pānga tūmatanui.

Ngā Aratohu

- 8a Mō te hāngai mai o te paerewa, me mātua 'hira ki te ki te marea' te kaupapa, me 'tautohenga' ka mutu me 'matapaki' i roto i tētahi pitopito kōrero, ngā take o te wā, whakaaturanga pono rānei.
- 8b Kāore e taea he tauira mō te tuku wā ki ngā rōpū whai pānga ki ngā take tautohenga hira ki te marea'.
- 8c Kei roto i te aromatawai ki te whakarite mēnā i whakatakotohia ētahi atu tirohanga whānui ko ēnei e whai ake, ina hāngai ana:
- te whakatuwheratanga o te whakaaturanga me te āhua i whakaaturia te whakaaturanga, hei tauira:
    - o mēnā i waitohu rūpahu te whakaaturanga he aromātai tautika o tētahi take
    - o mēnā i āta whakamōhiohia atu te whakaaturanga e tirohia ana tētahi take mai i tētahi tirohanga ake (hei tauira, ngā pakipūmeka whakamaunga, ngā whakaaturanga urunga tūmatanui me te taunakitanga, ngā whakaaturanga tōrangapū hāngai, iti rānei)
    - o mēnā i whāiti rawa te whakaaturanga ki tētahi wāhanga o tētahi tautohe nui ake, uaua hoki
  - ko te āhua o te matapakī (he tino aromātai i tētahi take, he kōrero poto noa iho mō te take, pukuhoe, wenewene rānei)
  - ko te āhua o te take/ahakoa te mōhio tika pea o ngā kaiwhakarongo ki ngā whakaaro i whakaputaina ki ētahi atu whakaaturanga, tae atu ki ngā whakaaturanga i ētahi atu pāpāho (hei tauira, he take tautohe haere tonu, e mōhio ana pea ngā kaiwhakarongo ki ngā tirohanga matua o te take)
  - ko ngā hiahia e tūmanakohia ana e te hunga mātakitaki mō ngā ihirangi
  - te taumata o te whakahaere ā-ētita o te kaipāpāho i ngā ihirangi whakaaturanga.

PAEREWĀ 9 – TŌTIKATANGA

Me whakapau kaha ngā kaipāpāho ki te whakarite i ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā, ngā whakaaturanga pono hoki:

- he tōtika e ai ki ngā take meka whakaaturanga katoa
- kāore e whakakotiti.

Ngā Aratohu

- 9a Kāore e hāngai ana te whakaritenga mō te tōtikatanga ki ngā tauākī e mārama ana hei tātaritanga, kōrero, whakaaro rānei, kua i te tauākī meka.
- 9b Ka aro te paerewa ki ngā whakaaturanga hē anake. Hei tauira, ehara ngā take hangarau, iti rānei kāore pea i tino whai pānga ki ngā mōhio o te hunga mātakitaki mō te whakaaturanga i te whakaaturanga.
- 9c Ki te tūpono puta he whakaaturanga meka hē, me wawe tonu ngā kaipāpāho ki te whakatika.
- 9d I te nuinga o te wā kāore e hāngai ngā whakaaturanga whakawhiti kōrero ki te paerewa tōtikatanga.
- 9e Kei roto i te aromatawai mēnā i whakapau kaha te kaipāpāho ki te whakaū i te tōtikatanga me whai whakaaro ki ēnei e whai ake, ina hāngai ana:
- te puna whakaaturanga pāpāho (hei tauira, mēnā i whakaputaina te whakaaturanga e tētahi rōpu whakahaere tōtika, he whirinaki atu ki tētahi pūkenga whai mana)
  - mēnā i te matawā, i tāhoputia tōmuatia rānei te pāpāho
  - mēnā he tino take anō ki te uiui i te tōtikatanga o ngā ihirangi whakaaturanga i mua i te whakapāohotanga
  - mēnā i rapu, i whakatakoto kōrero hoki/rānei te kaipāpāho, whakamāramatanga, wāhanga rānei mai i tētahi tangata hāngai, rōpu whakahaere rānei
  - mēnā ka taea tikahia te whānuitanga o te take tōtikatanga te whakarite e te kaipāpāho.

WĀHANGA 3

KO NGĀ PAEREWĀ E
HĀNGAI ANA KI NGĀ
TĀNGATA, KI NGĀ RŌPŪ
WHAKAHAERE RĀNEI
E WHAI WĀHI ANA, E
KŌREROHIA RĀNEI I
ROTO I NGĀ PĀOHOTANGA

PAEREWĀ 10 – TŪMATAITINGA

Me mau tonu ngā kaipāpāho ki ngā paerewa ōrite ana ki te tūmataitinga o te tangata.

Ngā Aratohu

- 10a E hāngai ana te paerewa tūmataitinga ki te tangata ka taea te tautuhi anake. I ētahi āhuatanga ka tautuhia pea he tangata ahakoa kāore i whakaingoatia, i whakaaturia rānei.
- 10b Kua ngā kaipāpāho e whakaatu i ngā kōrero matatapu, whakaatuhanga rānei mō tētahi tangata ki tētahi āhuatanga ka pāpourī tētahi tōtika e ōrite ana ki te tangata e pāngia ana.
- 10c He tika kia tūmanakohia te tūmataitinga whāiti e ai ki ngā kōrero, whakaatuhanga kua whakaaturia. Ko ngā āhuatanga hei whakauru, engari kāore i te whāiti noa, ahakoa kua puta tūmatanuitia ngā kōrero, whakaatuhanga rānei; he tāpui, he āritarita rānei te āhua hoki/rānei; he tika kia tūmanakohia e te tangata kāore e whakaaturia hoki/rānei.
- 10d I te nuinga o te wā kāore he tūmanako o te tangata ki te tūmataitinga e ai ki ngā take kua puta tūmatanuitia. I ētahi āhuatanga, ka tika te tūmanako tūmataitinga e ai ki aua kōrero, whakaatuhanga rānei ahakoa kua puta tūmatanuitia.
- 10e Kua rawa ngā kaipāpāho e āta kuhu pokanoa ki te noho takitahi, wehe rānei a te tangata, e tino hara ana ki tētahi e ōrite te āhua ki te tangata e pāngia ana.
- 10f He whakangungu ki tētahi amuamu tūmataitinga te whākī tūmatanui i ngā take whai pānga tūmatanui tika. Ko te taumata o te pānga tūmatanui me mātua ōrite ki te taumaha o te wāhi i te tūmatanui e mana ai te whakangungu.
- 10g Ehara i te wāhi i te tūmataitinga ina tuku whakaaetanga taua tangata ki te whakapuakina, te urutomonga. He matua, kaitiaki rānei, tētahi atu rānei 18 tau, neke atu rānei (e tiaki ana i te tamaiti mō te matua, kaitiaki rānei), ka āhei ki te whakaae atu mō te tamaiti heke iho i te 16 tau, engari me whakaae te kaipāpāho kāore te pāpāho i te ātete ki te painga o te tamaiti.

PAEREWĀ 11 – TŌKEKE

Me whakarite tika ngā kaipāpāho i ngā tāngata katoa, rōpū whakahaere rānei e whai wāhi atu ana, e kōrerohia ana rānei i roto i te pāpāho.

Ngā Aratohu

- 11a Ko te whiriwhiri he aha te tika ka riro kē mā te āhua o te whakaaturanga e tohu (hei tauira, ngā karere me ngā take o te wā, kōrero pono, whakaari, pukuhoe, pūhohe rānei). Me whakaaroaro anō te horopaki, hei tauira, te hira tūmatanui o te pāpāho.
- 11b Ko ngā kaiwhakauru me ngā kaikoha me whakamōhio rātau, i mua i te pāpāho, ki te āhua o te whakaaturanga me tā rātau i tuku ai anō, engari rawa mēnā e tika ana ki te pānga tūmatanui, e iti rānei tā rātau i tuku mai i roto i te horopaki o te whakaaturanga.
- 11c Mēnā i hiahiatia te whakaae ā-mōhio, i riro mai rānei mai i tētahi kaiwhakauru, kaikoha rānei tērā pea he whiriwhiringa hāngai i te whakataunga mēnā i tika te whakarite i te kaiwhakauru, kaikoha rānei (ka kitea ngā tohutohu he aha te 'whakaae ā-mōhio' i roto i ngā tohutohu tūmataitinga i te muri o tēnei Puka Tikanga).
- 11d Ki te pā kinotia he tangata, he rōpū whakahaere rānei mōna i kōrerohia, i whakaaturia rānei i roto i tētahi pāpāho, ko te tikanga me whai wāhi tika te tangata, rōpū whakahaere rānei ki te whakaputa kōrero mō te whakaaturanga, i mua i te pāpāho. He aha te 'tika me te whaitake' ka riro mā ngā āhuatanga e tohu.
- 11e Ko ngā wāhanga i ētitatia me tika te whakaata i te wairua o ngā putanga katoa, whakaaro rānei i whakaputaina.
- 11f Kua rawa ngā kaipāpāho e whakapāoho mōhiohio i riro āweke mai, tinihanga mai rānei (tae atu ki tētahi taputapu hopu kōrero huna), engari rawa mēnā i tika i raro i te pānga tūmatanui.
- 11g Ko te whakamahi waea hīanga hei whakaputanga tūturu o te pukuhoe ka whakaaehia i te nuinga o te wā, engari me tūpato kei mamae noa te hunga kore mōhio.
- 11h Kua rawa te tangata, otirā ngā tamariki me ngā taiohi, e whakaaturia ana i tētahi whakaaturanga kia kua e apohia, e whakamōraro, e tautuhi huhunatia.
- 11i Ina whakarite ana ngā whakaaturanga āhuatanga ahotēa (hei tauira, pūkatokato me te pōuritanga) me matawhāiti, tūtohutanga hoki ngā kaipāpāho.

TE TIKANGA POUAKA WHAKAATA KOREUTU

E hāngai ana ngā paerewa e whāia ake nei ki ngā whakaaturanga pouaka whakaata koreutu katoa ka pāohotia i Aotearoa. Ko te mana whakaputa whakaaro te tīmatanga o te whakaaroaro i ngā amuamu. Ka whakaae mātau ki ngā amuamu ina e tika ana te whāititanga o te tika, e tūtohua e te ture, ka mutu tika ana i roto i tētahi pāpori manapori me te wātea.

Ko ngā paerewa i roto i tēnei tikanga me āta pānui i te taha o ngā takinga kōrero i mua o te Puka Tikanga.

WĀHANGA 1 Ngā Paerewa E Pā Ana Ki Ngā Kawenga Pāpori

- Paerewa 1** Te Āhua Tika me te Whanonga Tika
- Paerewa 2** Ngā Mōhiohio Whakaaturanga
- Paerewa 3** Te Pānga ki Ngā Tamariki
- Paerewa 4** Te Whakarekereke
- Paerewa 5** Te Ture me te Whanonga Tika
- Paerewa 6** Te Whakahāwea me te whakahahani
- Paerewa 7** Te Waipiro

WĀHANGA 2 Ngā Paerewa E Hāngai Ana Ki Ngā Kōrero Whakapāohotia

- Paerewa 8** Whakatautika
- Paerewa 9** Tōtikatanga

WĀHANGA 3 Ko Ngā Paerewa E Hāngai Ana Ki Ngā Tāngata, Ki Ngā Rōpū Whakahaere Rānei E Whai Wāhi Ana, E Kōrerohia Rānei I Roto I Ngā Pāpāho

- Paerewa 10** Tūmataitinga
- Paerewa 11** Tōkeke

WĀHANGA 1

NGĀ PAEREWA E PĀ ANA KI NGĀ KAWENGA PĀPORI

PAEREWĀ 1 – TE ĀHUA TIKA ME TE WHANONGA TIKA

Ko ngā tikanga noa onāiane i te āhua tika me te whanonga tika me mau tonu, me ōrite hoki ki te horopaki o te whakaaturanga me te horopaki whānui o te pāhoatanga.

Ngā Aratohu

- 1a Ko te horopaki e puta ai ngā ihirangi me te horopaki whānui o te pāhoatanga ka hāngai ki ngā mahi aromatawai mēnā i wāhia e tētahi pāhoatanga tēnei paerewa, tae atu ki:
- te āhua o te whakaaturanga me te hongere
  - te whakarōpūtanga me te hōtaka whakaaturanga
  - mēnā i te matawā, i tāhoputia tōmuatia rānei te pāhoatanga
  - te whakamahi i ngā tohutohu kaimātakitaki, mēnā i whakamahia
  - te hunga mātakitaki e hāngai ana
  - ngā tūmanako o ngā kaimātakitaki mō te hongere me te whakaaturanga.
  - te wāteatanga o ngā hangarau tātari
  - te taumata o te rōpū whakahaere ā-ētita a te kaipāhoatanga i ngā ihirangi
  - te whai pānga o te marea ki te pāhoatanga.
- 1b Ina whai upane tōtika ngā kaipāhoatanga ki te whakamōhio atu ki ā rātau kaimātakitaki mō te āhua o ā rātau whakaaturanga, me te āhe i anō o ngā kaimātakitaki ki te whakarite i ō rātau whanonga mātakitaki o ā rātau tamariki, ko te tikanga kāore e wāhia tēnei paerewa.
- 1c Mēnā he hara, he nanape rānei ka puta i ngā ihirangi ki tētahi wāhanga nui o te hunga mātakitaki, me whakapāoho he tohutohu kaimātakitaki i mua i te ihirangi.
- 1d Ko te tikanga kei ngā kaipāhoatanga te tikanga mō te whakaatu matawhāititanga mō te whakarite i ngā ihirangi e arotahi ana, e tino whakaata ana rānei i ngā take e pā ana ki te pawhera, te taitōkai, mate whakamomori, ā, me tuku i ngā tohutohu kaimātakitaki tōtika. Me whai whakaaro ki te whakauru i ngā mōhiohia waea āwhina.

PAEREWĀ 2 – NGĀ MŌHIOHIO WHAKAATURANGA

Me mātua whakarite ngā kaipāhoatanga kei te tika ngā whakarōpūtanga me te whakaatu i ngā wā wāhanga tika, ā, ina tika ana me tuku he tohutohu kaimātakitaki ki te kore e tika ngā ihirangi o tētahi pāhoatanga mā ngā kaimātakitaki ka mātakitaki.

Ngā Aratohu

- 2a Ko ngā whakarōpūtanga e whai ake me whakapāoho ki ngā ihirangi katoa engari kua ki ngā pitopito kōrero, take o te wā, hākinakina me ngā ihirangi matawā:

G – Kōrero Whānui - Kua whakaaetia kia mātakitakitia whānuitia

Ko ngā whakaaturanga kāore he ihirangi kāore i te hāngai ki ngā tamariki. Ehara i te mea mā ngā tamariki ngā whakaaturanga engari kāore he ihirangi e whakararuraru ana, e ahotea rānei i a rātau.

Ka taea te whakaatu ngā whakaaturanga G i ngā wā katoa.

Ārahitanga ā-Matua E tūtohua ana te ārahitanga ā-mātua mō ngā kaimātakitaki tamariki ake

Ko ngā whakaaturanga whai ihirangi mō ngā kaimātakitaki pakeke ake engari ehara i te mea kāore i te pai ki ngā tamariki me whai matua, pakeke rānei hei ārahi.

Ka taea te whakaatu ngā whakaaturanga PG ahakoa te wā.

M – Ngā Kaimātakitaki Whakaaro Pakeke: E tika ana mō ngā Kaimātakitaki Whakaaro Pakeke 16

tau, neke atu. Ko te tikanga o te whakarōpūtanga M kei roto pea i te whakaaturanga ko te whakarekerekere, hōkakatanga, kōrero weriweri, ngā kaupapa pakeke, kirikau, ētahi atu ihirangi rānei ka uua pea ki ētahi tamariki, mātua hoki. Kei roto pea ko ngā ihirangi me ngā kaupapa whai whakaweawe āhua kaha, me te whai tirohanga pakeke.

I runga pouaka whakaaturanga koreutu ka taea te whakaatu whakaaturanga M i waenga i te 9am me te 3pm i ngā rā mahi (kaua i ngā hararei kura, tūmatanui hoki, e ai ki Te Tāhuhu o Te Mātauranga), ā, me muri i te 7.30pm tae noa ki te 5am.

16 – Kaua e mātakitakina e te hunga kei raro i te 16 tau.

Kei ngā whakaaturanga kua whakatauhia he 16 ngā ihirangi kaha ake, he āhuetanga motuhake rānei kei waho o te whakarōpūtanga 16. Ka nui ake pea te whakaatu a ēnei whakaaturanga i ngā ihirangi hōkakatanga, kōrero weriweri, whakarekerekere tūturu te āhua me ngā kaupapa pakeke kaha ake.

I runga pouaka whakaaturanga koreutu ka taea te whakaatu whakaaturanga 16 i muri i te 8.30pm tae noa ki te 5am

18 - Kaua e mātakitakina e te hunga kei raro i te 18 tau.

Kei roto i ngā whakaaturanga kua whakatauhia he 18 ko ngā kaupapa ka uaua, ka anuanu pea ki ētahi kaimātakitaki pakeke.

I runga pouaka whakaaturanga koreutu ka taea te whakaatu whakaaturanga 18 i muri i te 9.30pm tae noa ki te 5am

- 2b Me mātua mārama te kitea o ngā whakarōpūtanga mō ngā whakaaturanga G me te PG me ngā tohu tohutohu mātakitaki (C, L, V, S), ā, kia taea te whakaaroarohia e te hunga mātakitaki. Me mātua whakaatu ēnei i te tīmatanga o ngā whakaaturanga.
- 2c Me mātua mārama te kitea o ngā whakarōpūtanga mō ngā whakaaturanga 16 me te 18 me ngā tohu tohutohu mātakitaki (C, L, V, S), ā, kia taea te whakaaroarohia e te hunga mātakitaki. Me mātua whakaatu ngā whakarōpūtanga M, 16 me te 18 me ngā tohutohu kaimātakitaki i te tīmatanga o ngā whakaaturanga, ā, i muri i ia whakamatuatanga.
- 2d Me tika te whakarite a ngā kaipāpāho i ngā whakaaturanga. Me tika te whakarite a ngā kaipāpāho i te hōtaka mō ngā ihirangi kua whakatauria he PG, M, 16 me te 18, otirā i te wā e whakawhiti ana mai i ngā whakaaturanga G, PG rānei ki te M, 16, 18 rānei. Me mātua tika te whakarōpū me te whakaatu i ngā whakaaturanga i ngā wā tika me ngā tohutohu whānui ina tika ana. Me āta whai whakaaro ki te hunga ka mātakitaki pea me rātau e whāia ana, tae atu ki ngā paerewa katoa, otirā mō te āhuetanga ki ngā tamariki (Paerewa 3) ina whakarite ana i te hōtaka mō ngā whakaaturanga.
- 2e Me auu te whakatairanga a te kaipāpāho i te hangarau tātari.

2f Kāore ngā kōrero o te wā, ngā take o te wā, ngā hākinakina me ngā ihirangi wā tūturu i raro i te whakarōpūtanga, nā te āhuetanga rerekē tonu o ēnei. Engari, me mātua whai whakaaro tonu ngā kaipāpāho ki ngā pānga me ētah atu paerewa pāpāho me te whakauru i ngā tohutohu kaimātakitaki ina hiahiatia ana.

2g Me whakapāho i ngā tohu tohutohu kaimātakitaki i mua i te whakaatu i ngā ihirangi pea ka nanape, ahotea, hara rānei i ngā kaimātakitaki tokomaha. Kei roto i ngā tohutohu kaimātakitaki ko ēnei:

C – ka kino pea ngā ihirangi

L – ka kangakanga pea te reo

V – he whakarekerekere

S – ka kino pea ngā ihirangi hōkakatanga

- 2h Mēnā ka nanape, ka whakakino rānei tētahi whakaaturanga i ngā kaimātakitaki tokomaha, kei waho rānei ngā ihirangi i ngā tūmanako o ngā kaimātakitaki, me whakapāho anō tētahi tohutohu kaimātakitaki (whakatūpatō) ā-tuhi, ā-tuhi me te ā-waha rānei ki runga pouaka whakaata.
- 2i Me whakauru anō ngā whakarōpūtanga, ngā tohutohu kaimātakitaki me tētahi whakaahuetanga o te whakaaturanga ki ngā aratohu whakaaturanga tāhiko me ngā aratohu kua tāia ina taea.
- 2j Me ū ngā whakatairanga mō ngā whakaaturanga ki te whakarōpūtanga o te whakaaturanga ka whakaaturia. Mō ngā whakaaturanga kaihautū whakarōpūtanga-kore (tae atu ki ngā pitopito kōrero me nggā take o te wā) e pāpāhotia ana i ngā wā e tino mātakitaki ana ngā tamariki i mua o te 7.30pm, me whakarōpū G, PG rānei ngā whakatairanga, ā, i waenga i te 7.30 me te 8.30pm, me mātua whakarōpū G, PG, M rānei, ka mutu me whakaaroaro ngā kaipāpāho ki ngā pānga tamariki (Paerewa Tamariki).
- 2k Ko te tikanga ka tika te whakarite a ngā kaipāpāho me ngā ihirangi e arotahi ana, e whakaata iroiro ana rānei i ngā āhuetanga pērā i te pāwhera, taitōkai, mate whakamomori rānei; ā, me tuku i ngā tohutohu kaimātakitaki tika. Me whai whakaaro ki te tuku i ngā mōhiohio mō ngā waea āwhina.

PAEREWĀ 3 – TE PĀNGA KI NGĀ TAMARIKI

Me mātua whakarite e ngā kaipāpāho te tiaki i ngā tamariki mai i ngā pāpāho tērā e pā kino ana rātau.

Ngā Aratohu

- 3a Ka taea ngā tamariki te tiaki mā ngā pūnaha whakamaru, hei tauira, hangarau tātari. Ina wātea ēnei, me mārama, me auau te whakatairanga i ēnei ki ngā kiritaki.
- 3b Ko ngā whakaatuhanga ka whakaaroarohia i raro i tēnei paerewa ko ēnei:
- ngā whakaatuhanga hōkakatanga, kaupapa rānei
  - ngā ihirangi whakarekereke, kaupapa rānei
  - te reo kangakanga
  - ngā rīriri pāpori, kāinga r1iriri rānei
  - ngā whanonga mōrearea, ngā whakarururu, hē ā-ture rānei
  - ngā whakaatuhanga e whakaiti ai, e tūkinō ai rānei ngā tamariki, kararehe rānei
  - ngā whakaahuatanga whakairoiro o ngā tāngata e tino mamae ana, e ahotea ana rānei
kei waho i ngā whāinga o te whakarōpūtanga o te whakaaturanga.
- 3c He whakaaroarotanga nui te horopaki ina aromātai ana i ngā amuamu i raro i tēnei paerewa, tae atu ki te whakarōpūtanga o te whakaaturanga, te tohutohu kaimātakitaki te wā o te pāpāho, te kaupapa me te hunga mō rātau me ō rātau tūmanako, te wāteatanga o ngā hangarau tātari, mēnā i whakatairangatia e te kaipāpāho, te pānga tūmatanui o te pāpāho me ngā āhuatanga pare atu i ngā mamae ka tūpono puta ki ngā tamariki, pēnei i te pukuhohe, hua mātauranga rānei.
- 3d Ina whakapāohotia i ngā wā mātakitaki a ngā tamariki (tirohia Ngā Whakamāramatanga, whārangi 9) ngā whakaaturanga whai whakaatuhanga kāore i te tūmanakohia e te hunga mātakitaki ka mutu ko te tikanga ka nanape i ngā tamariki, me pāpāho he tohutohu kaimātakitaki ā-tuhi, ā-tuhi me te ā-waha hoki. Me whāiti te āhua o te tohutohu kia taea e ngā mātua, kaitiaki rānei te tuku whakatau i runga i te mōhio mō te whai wāhi o ā rātau ki ngā ihirangi, me te karo i ngā taipitopito ka nanape, ka whakaohoho rānei i ngā tamariki.
- 3e I roto i ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā me ngā whakaaturanga pono, ko ngā whakaatuhanga nanape, whakaohoho me tika ngā whakaaturanga ki te pānga pāpori. Me whakarite, matawhāitihanga hoki ina whiriwhiri ana i ngā taipitopito whakairoiro kia whakaurua atu ki ngā whakaaturanga pitopito kōrero, ā, me whakapāoho tohutohu kaimātakitaki ina tika ana, otirā i te wā pea e mātakitaki ana ngā tamariki.
- 3f Kaua e whakaaturia ngā ihirangi kua whakatauhia he M, i runga ake rānei, otirā ērā he whai ihirangi hōkakatanga, whakarekereke rānei, i te taha o ngā ihirangi e hāngai ana ki ngā tamariki.
- 3g Ko ngā kaupapa me ngā wāhanga e pā ana ki ngā ihirangi pakimaero ka whakararu i te tamariki, pērā i ngā taupatupatu ā-whare, patu waiarua, kaikino tamariki, me tika te whakarōpū me te whakahōhataka.
- 3h Me tūpatō te whakahōtake me te whakarōpū i ngā ihirangi e whakaatu ana i ngā whakarekereke tūturu te āhua.
- 3i Me ū ngā pānui whakatairanga i ngā whakaaturanga ki te whakarōpūtanga o te whakaaturanga ka whakaaturia. Me tino tūpatō te whakarite i ngā pānui whakatairanga i roto i ngā whakaaturanga e hāngai pū ana ki ngā kaimātakitaki tamariki, kia kore ai e whakaaturia ngā kaupapa me ngā ihirangi e whakatairangatia ana ki ngā kaimātakitaki tamariki.

PAERewa 4 – TE WHAKAREKEREKE

Me āta tūpatō ina whakaari whakarekerekē. Me tika ngā ihirangi whakarekerekē ki te horopaki o te whakaaturanga, ā, me āta whakarōpū.

Ngā Aratohu

- 4a Ka tika ngā whakaahuatanga, kōrero rānei, mō te whakarekerekē i roto i te horopaki.
- 4b Me mōhio ngā kaipāpāho ki ngā pānga tāpiripiro o te whakarekerekē, ngā putanga me ngā kaupapa whakarekerekē rānei, i roto i ngā whakaaturanga, ā, puta noa i ngā hōtaka whakaaturanga.
- 4c Me tūpatō ngā kaipāpāho me ngā ihirangi ka whakatari, whakatenatena rānei i ngā mahi whakarekerekē, patu kino rānei. Me tūpatō anō te whakarōpū me te whai i ngā tohu tohutohu kaimātakitaki me ngā tohutohu ā-tuhi ina tika ana, e ai ki te Paerewa 2 – Ngā Mōhiohia Whakaaturanga.
- 4d I roto i ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā me ngā whakaaturanga pono, ina whakaaturia ngā whakaaturanga nanape, whakaohoo rānei hei whakaata i te ao whakarekerekē, me tika ngā whakaaturanga ki te pānga pāpori.
- Me tūpatō, me āta whakaaro ina whiriwhiri ana i ngā taipitopito whakairoiro kia whakaurua atu ki ngā whakaaturanga pitopito kōrero, otirā i ngā wā e mātakitaki ana ngā tamariki.
  - Me whakamahi i tētahi tohutohu kaimātakitaki ina tika ana.
- 4e Me āta tūpono te whakarite i ngā whakaaturanga e whakaatu ana i ngā pawhera, koeretanga rānei, ā, me whakamahi tohutohu kaimātakitaki ngā kaipāpāho mēnā ka pā pea te nanape i te ihirangi.
- 4f Kua ngā ihirangi e whakauru i tētahi paheko o te whakarekerekē me te ai hei whakaoho mahimahi, i tua kē i ngā tikanga hapori pāpori onāiane e whakaahia ana.
- 4g Ko te tikanga kei ngā kaipāpāho te tikanga mō te whakaatu matawhāititanga mō te whakarite i ngā ihirangi e arotahi ana, e tino whakaata ana rānei i ngā take e pā ana ki te pawhera, te taitōkai, mate whakamomori, ā, me tuku i ngā tohutohu kaimātakitaki tōtika. Me whai whakaaro ki te whakauru i ngā mōhiohia waea āwhina.

PAERewa 5 – TE TURE ME TE WHANONGA TIKA

Me aro ngā kaipāpāho ki ngā paerewa e ū ana ki Te Ture me te Whanonga Tika, te whai whakaaro ki te horopaki o te whakaaturanga me te horopaki whānui o te pāpāho.

Ngā Aratohu

- 5a Kua rawa ngā whakaaturanga e āta whakatairanga i ngā whanonga whakararuraru nui, hē ā-ture rānei, tae atu ki ngā whakarekerekē, mate whakamomori, taihara nui me te kai whakapōauau.
- 5b He whakaaroarotanga hira te horopaki o te whakaaturanga me te horopaki whānui o te pāpāho ina aromatawai ana i ngā amuamu i raro i tēnei paerewa. Hei tauira, he rerekētanga i waenga i te whakaahuatanga pono, pakiwaitara, whakaari hoki. Te wāteatanga o ngā hangarau tātari me te taumata o te pānga pāpori ki tētahi whakaaturanga tētahi āhuetanga nui.
- 5c Ko te tikanga kei ngā kaipāpāho te tikanga ki te whakaatu matawhāititanga mō te whakarite i ngā ihirangi e arotahi ana, e tino whakaata ana rānei i ngā take e pā ana ki te pawhera, te taitōkai, mate whakamomori, ā, me tuku i ngā tohutohu kaimātakitaki tōtika. Me whai whakaaro ki te whakauru i ngā mōhiohia waea āwhina.

PAERewa 6 – TE WHAKAHĀWEA ME TE WHAKAHĀHANI

Kua rawa ngā kaipāpāho e whakatenatena i te whakahāwea, whakahāhāni rānei, o tētahi wāhanga o te hapori e ai ki te ira tangata, momo hōkakatanga, mātāwaka, pakeke, tūranga mahi, nā tētahi whakapuakitanga tika rānei o te whakapono, ahurea, whakapono tōrangapū rānei.

Ngā Aratohu

- 6a E tautuhia ana te 'whakahāwea' ko te whakatenatena i ngā whakaritenga rerekē o ngā tāngata o tētahi wāhanga o te hapori, kia kino ai ki a rātau. E tautuhia ana te 'whakahāhāni' ko te

whakaiti i te uara o te mana o tētahi wāhanga ake o te hapori.

- 6b Ko te hiranga o te mana whakaputa whakaaro ko te eke i tētahi taumata teitei o te whakahē, me te mau weriweri, kino rānei, me pēnei rawa te takahi i te paerewa kātahi ka kīia i whakatenatena tētahi pāpāho i te whakahāwea, whakahahani.
- 6c Ehara te whāinga o tēnei paerewa i te aukati i te whakapāoho i ngā whakaaturanga:
- pono
  - he kīianga tūturu o te kōrero taumaha, tātari, whakaaro rānei
  - pukuhohe tika, whakaari, pūhohe rānei.
- 6d Me whakaaroaro te horopaki i ngā wā katoa ina aromatawai ana mēnā i 'whakatenatena' te kaipāpāho i te whakahāwea, whakahahani rānei, tae atu ki:
- te āhua o te whakaaturanga me te hongere
  - te whakarōpūtanga me te hōtaka whakaaturanga
  - mēnā i te matawā, i tāhoputia tōmuatia rānei te pāpāho
  - te whakamahi i ngā tohutohu kaimātakitaki, mēnā i whakamahia
  - te hunga mātakitaki e hāngai ana
  - ngā tūmanako o ngā kaimātakitaki mō te hongere me te whakaaturanga.
  - te wāteatanga o ngā hangarau tātari
  - te taumata o te whakahaere ā-ētita a te kaipāpāho i ngā ihirangi
  - te whai pānga pāpori ki te pāpāho.

PAERewa 7 – TE WAIPIRO

I tua atu i te tautuku ki ngā ture, whakaritenga rānei e pā ana ki te whakatairanga i te waipiro, me whai ngā kaipāpāho i ngā whakatiki mō te whakatairanga i te waipiro e hāngai ana ki te kaupapa whakaaturanga e whakapāhotia ana.

Ngā Aratohu

- 7a Me whai kawenga pāpori ngā whakatairanga waipiro ka mutu kia kua te hunga i raro i ngā tau ā-ture e whakatenatena ā-whakapeto ki te hoko waipiro.
- 7b Kua ngā whakatairanga waipiro e puta i ngā whakaaturanga a ngā tamariki.
- 7c Kua rawa he whakatairanga waipiro e whakaawe i tētahi pāpāho.
- 7d Me karo ngā whakaaturanga i te taunaki whakapetonga waipiro nui rawa.
- 7e Me whāiti ngā whakatairanga ki te waitohu, ingoa, moko rānei, me te aukati i ngā karere hokohoko.
- 7f Ko ngā whakatairanga mō ngā whakaaturanga whakatairanga waipiro me mātua whakatairanga i te whakaaturanga, me pāpaku te whakatairanga i tēnei.
- 7g Kāore e herea ngā kaipāpāho ki te whakakāhore i te whakatairanga waipiro mai i te whakaaturanga o tētahi huihuinga, āhuetanga rānei e whakapāhotia ana, ā, kei reira aua whakatairanga anō e kitea noatia ana i taua huihuinga, āhuetanga rānei. Me whakaaroaro anō ētahi atu aratohu i raro i tēnei paerewa.
- 7h Me whai whakaaro ngā kaipāpāho ki ngā whakaritenga o te Tikanga mō te Pānuitanga me te whakatairanga Waipiro a te Advertising Standards Authority ina whakarite whakatairanga mō ngā whakaaturanga whakatairanga waipiro.

WĀHANGA 2

NGĀ PAEREWA E HĀNGAI
ANA KI NGĀ KŌRERO KA
WHAKAPĀOHOTIA

40

Te Tikanga Pouaka
Whakaata Kōreutu

PAEREWĀ 8 – WHAKATAUTIKA

Ina matapakitia ngā take tautohenga e whai pānga ki te pāpori i roto i ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā, kaupapa pono rānei, me whakapau kaha ngā kaipāpāho, me tuku whai wāhitanga rānei, ki te whakarato whakaaro nui ki taua whakaaturanga anō, ki ētahi atu whakaaturanga i roto i te wā pānga tūmatanui.

Ngā Aratohu

- 8a Mō te hāngai mai o te paerewa, me mātua 'hira ki te marea' te kaupapa, me 'tautohenga' ka mutu me 'matapaki' i roto i tētahi pitopito kōrero, ngā take o te wā, whakaaturanga pono rānei.
- 8b Kāore e taea he tauira mō te tuku wā ki ngā rōpū whai pānga ki ngā take tautohenga hira ki te marea'.
- 8c Kei roto i te aromatawai e whakarite ana mēnā i whakatakotokia ētahi atu tirohanga whānui ko ēnei e whai ake, ina hāngai ana:
- te whakatuwheratanga o te whakaaturanga me te āhua i whakaaturia te whakaaturanga, hei tauira:
    - o mēnā i rūpahu te whakaaturanga he aromātai taurite nō tētahi take
    - o mēnā i āta whakamōhiohia atu te whakaaturanga e tirohia ana tētahi take mai i tētahi tirohanga ake (hei tauira, ngā pakipūmeka whakamaunga, ngā whakaaturanga urunga tūmatanui me te taunakitanga, ngā whakaaturanga tōrangapū hāngai, iti rānei)
    - o mēnā i whāiti rawa te whakaaturanga ki tētahi wāhanga o tētahi tautohe nui ake, uaua hoki
  - ko te āhua o te matapaki (he tino aromātai i tētahi take, he kōrero poto noa iho mō te take, pukuhohe, wenewene rānei)
  - ko te āhua o te take/ahakoa te mōhio tika pea ki ngā whakaaro i whakaputaina ki ētahi atu whakaaturanga, tae atu ki ngā whakaaturanga i ētahi atu pāpāho (hei tauira, he take tautohe haere tonu, e mōhio ana pea ngā kaimātakitaki ki ngā tirohanga matua o te take)
  - ko ngā hiahia e tūmanakohia ana e te hunga mātakitaki mō ngā ihirangi
  - te taumata o te whakahaere ā-ētita o te kaipāpāho i ngā ihirangi whakaaturanga.

PAEREWĀ 9 – TŌTIKATANGA

Me whakapau kaha ngā kaipāpāho ki te whakarite i ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā, ngā whakaaturanga pono hoki:

- he tōtika e ai ki ngā take meka whakaatuhanga katoa
- kāore e whakakotiti.

Ngā Aratohu

- 9a Kāore e hāngai ana te whakaritenga mō te tōtikatanga ki ngā tauākī e mārama ana hei tātaritanga, kōrero, whakaaro rānei, kua i te tauākī meka.
- 9b E aro anake te paerewa ki ngā whakaatuhanga hē. Hei tauira, ehara ngā take hangarau, iti rānei kāore pea i tino whai pānga ki ngā mōhio o te hunga mātakitaki mō te whakaaturanga o te whakaatuhanga.
- 9c Ki te tūpono puta he whakaatuhanga meka hē, me wawe tonu ngā kaipāpāho ki te whakatika.
- 9d Kei roto i te aromatawai mēnā i whakapau kaha te kaipāpāho ki te whakaū i te tōtikatanga me whai whakaaro ki ēnei e whai ake, ina hāngai ana:
- te puna whakaaturanga pāpāho (hei tauira, mēnā i whakaputaina te whakaaturanga e tētahi rōpū whakahaere tōtika, he whirinaki atu ki tētahi pūkenga whai mana)
  - mēnā i te matawā, i tāhoputia tōmuatia rānei te pāpāho
  - mēnā he tino take anō ki te uiui i te tōtikatanga o ngā ihirangi whakaaturanga i mua i te whakapāohotanga
  - mēnā i rapu, i whakatakoto kōrero hoki/rānei te kaipāpāho, whakamāramatanga, wāhanga rānei mai i tētahi tangata hāngai, rōpū whakahaere rānei
  - mēnā ka taea tikahia te whānuitanga o te take tōtikatanga te whakarite e te kaipāpāho.

WĀHANGA 3

KO NGĀ PAEREWĀ E
HĀNGAI ANA KI NGĀ
TĀNGATA, KI NGĀ RŌPŪ
WHAKAHAERE RĀNEI
E WHAI WĀHI ANA, E
KŌREROHIA RĀNEI I
ROTO I NGĀ PĀOHOTANGA

PAEREWĀ 10 – TŪMATAITINGA

Me mau tonu ngā kaipāpāho ki ngā paerewa ōrite ana ki te tūmataitinga o te tangata.

Ngā Aratohu

- 10a E hāngai ana te paerewa tūmataitinga ki te tangata anake ka taea te tautuhi. I ētahi āhuetanga ka tautuhia pea he tangata ahakoa kāore i whakaingoatia, i whakaaturia rānei.
- 10b Kua ngā kaipāpāho e whakaatu i ngā kōrero matatapu, whakaatuhanga rānei mō tētahi tangata ki tētahi āhuetanga ka pāpourī tētahi tōtika e ōrite ana ki te tangata e pāngia ana.
- 10c He tika kia tūmanakohia te tūmataitinga whāiti e ai ki ngā kōrero, whakaatuhanga kua whakaaturia. Ko ngā āhuetanga hei whakauru, engari kāore i te whāiti noa, ahakoa kua puta tūmatanuitia ngā kōrero, whakaatuhanga rānei; he tāpui, he āritarita rānei te āhua hoki/rānei; he tika kia tūmanakohia e te tangata kāore e whakaaturia hoki/rānei.
- 10d I te nuinga o te wā kāore he tūmanako o te tangata ki te tūmataitinga e ai ki ngā take kua puta tūmatanuitia. I ētahi āhuetanga, ka tika te tūmanako tūmataitinga e ai ki aua kōrero, whakaatuhanga rānei ahakoa kua puta tūmatanuitia.
- 10e Kua rawa ngā kaipāpāho e āta kuhu pokanoa ki te noho takitahi, wehe rānei a te tangata, e tino hara ana ki tētahi e ōrite te āhua ki te tangata e pāngia ana.
- 10f He whakangungu ki tētahi amuamu tūmataitinga te whākī tūmatanui i ngā take whai pānga tūmatanui tika. Ko te taumata o te pānga tūmatanui me mātua ōrite ki te taumaha o te wāhi i te tūmatanui e mana ai te whakangungu.
- 10g Ehara i te wāhi i te tūmataitinga ina tuku whakaaetanga taua tangata ki te whakapuakina, te urutomonga. He matua, kaitiaki rānei, tētahi atu rānei 18 tau, neke atu rānei (e tiaki ana i te tamaiti mō te matua, katiaki rānei), ka āhei ki te whakaae atu mō te tamaiti i raro i te 16 tau, engari me whakaae te kaipāpāho kāore te pāpāho i te ātete ki te painga o te tamaiti.

PAEREWĀ 11 – TŌKEKE

Me whakarite tika ngā kaipāpāho i ngā tāngata katoa, rōpū whakahaere rānei e whai wāhi atu ana, e kōrerohia ana rānei i roto i te pāpāho.

Ngā Aratohu

- 11a Ko te whiriwhiri he aha te tika ka riro kē mā te āhua o te whakaaturanga e tohu (hei tauira, ngā karere me ngā take o te wā, kōrero pono, whakaari, pukuhohe, pūhohe rānei). Me whakaaroaro anō te horopaki, tae atu ki te pānga tūmatanui ki te pāpāho.
- 11b Ko ngā kaiwhakauru me ngā kaikoha me whakamōhio rātau, i mua i te pāpāho, ki te āhua o te whakaaturanga me tā rātau i tuku mai anō, engari rawa mēnā e tika ana ki te pānga tūmatanui, e iti rānei tā rātau i tuku mai i roto i te horopaki o te whakaaturanga.
- 11c Mēnā i hiahiatia te whakaae ā-mōhio, i riro mai rānei mai i tētahi kaiwhakauru, kaikoha rānei tērā pea he whiriwhiringa hāngai i te whakataunga mēnā i tika te whakarite i te kaiwhakauru, kaikoha rānei (ka kitea ngā tohutohu he aha te 'whakaae ā-mōhio' i roto i ngā tohutohu tūmataitinga i te muri o tēnei Puka Tikanga).
- 11d Ki te pā kinotia he tangata, he rōpū whakahaere rānei mōna i kōrerohia, i whakaaturia rānei i roto i tētahi pāpāho, ko te tikanga me whai wāhi tika te tangata, rōpū whakahaere rānei ki te whakaputa kōrero mō te whakaaturanga, i mua i te pāpāho. Ko te 'tika me te whaitake' ka riro mā ngā āhuetanga e tohu.
- 11e Ko te whakaatu pokanoa i tētahi tangata, rōpū whakahaere rānei hei take whiwhi kōrero he huhunu i te nuinga o te wā, engari rawa mēnā i pau katoa nga huarahi tika, whai take hoki mō te whiwhi kōrero.
- 11f Ko ngā wāhanga i ētitatia me tika te whakaata i te wairua o ngā putanga katoa, whakaaro rānei i whakaputaina.
- 11g Kua rawa ngā kaipāpāho e whakapāoho mōhiohio i riro āweke mai, tinihanga mai rānei (tae atu ki tētahi taputapu hopu kōrero huna, kāmera rānei), engari rawa mēnā i tika i raro i te pānga tūmatanui.
- 11h Kua rawa te tangata, otirā ngā tamariki me ngā taiohi, e whakaaturia ana i tētahi whakaaturanga kia kua e apohia, e whakamōraro, e tautuhi huhunuitia.
- 11i Ina whakarite ana ngā whakaaturanga āhuetanga ahotēa (hei tauira, pūkatokato me te pūrītanga) me matawhāiti, tūtohutanga hoki ngā kaipāpāho.

TE TIKANGA POUAKA WHAKAATA

E hāngai ana ngā paerewa e whāia ke ki ngā whakaaturanga pouaka whakaata utu katoa ka pāohotia i Aotearoa. Ko te tikanga o te 'utu' ka utu mō te pouaka whakaata (arā, me utu ngā kaimātakitaki ki te mātakitaki i tētahi tohu irirangi pāpāho), ahakoa kei runga i hirangi, tētahi kaupapa whakawhiti.

He iti iho ngā whakatiki kei te ao pouaka whakaata utu ki ērā o te pouaka whakaata koreutu nā ngā kōwhiringa a ngā kiritaki ina utu rātau kia whiwhi ai ngā whakapāhotanga. Ko te rangatiratanga me te kaha o tētahi hunga mātakitaki ki te kōwhiri i tāna e hiahia ana ki te mātakitaki me te ārai i te mātakitaki a ngā tamariki i ngā whakaaturanga pakirara ngā āhuatanga nui o te whakariterite he aha ngā mea e pai ana, kāore rānei. Ko ngā whakaaturanga whakarekerekere me ngā mea hara hoki kei te taea māmātia i roto i tō tātau pāpori, ā, nō reira ka whai wāhi atu ki ēnei momo i runga i te pouaka whakaata. Engari, me whai whakamarutanga kaha hei ārai i te mātakitakitaki a ngā tamariki, taiohi hoki i ēnei whakaaturanga, ā, kia kua hoki e kitea ohoreretia e te hunga kāore i te hiahia ki te kite. E whakaratohia ana e ngā kaiwhakapāoho pouaka whakaata ēnei whakamarutanga mā ngā whakarōpūtanga hāngai me ngā tohutohu (me ngā whakatūpatu), ngā hangarau tātari, waehere PIN me tētahi aratohu whakaaturanga ā-hiko.

I tua atu, ka whakarato anō pea ngā kaipāpāho pouaka whakaata i ngā hongere kāore nei (iti rānei) o rātau mana ētita (hei tauira, ngā hongere hāngai mai i tāwāhi). He mea nui tēnei mana whāiti i te kaipāpāho ina whakaaroarohia ana mēnā kua wāhia e tētahi whakaaturanga ngā paerewa pāpāho.

Ko ngā paerewa i roto i tēnei tikanga me āta pānui i te taha o ngā takinga kōrero i mua o te Puka Tikanga.

WĀHANGA 1 Ngā Paerewa E Pā Ana Ki Ngā Kawenga Pāpori

Paerewa 1 Te Āhua Tika me te Whanonga Tika

Paerewa 2 Ngā Mōhiotio Whakaaturanga

Paerewa 3 Te Pānga ki Ngā Tamariki

Paerewa 4 Te Whakarekerekere

Paerewa 5 Te Ture me te Whanonga Tika

Paerewa 6 Te Whakahāwea me te whakahahani

Paerewa 7 Te Waipiro

WĀHANGA 2 Ngā Paerewa E Hāngai Ana Ki Ngā Kōrero Whakapāohotia

Paerewa 8 Whakatautika

Paerewa 9 Tōtikatanga

WĀHANGA 3 Ko Ngā Paerewa E Hāngai Ana Ki Ngā Tāngata, Ki Ngā Rōpū Whakahaere Rānei E Whai Wāhi Ana, E Kōrerohia Rānei I Roto I Ngā Pāpāho

Paerewa 10 Tūmataitinga

Paerewa 11 Tōkeke

WĀHANGA 1

NGĀ PAEREWĀ E PĀ ANA
KI NGĀ KAWENGA PĀPORI

PAEREWA 1 – ĀHUA TIKA ME TE WHANONGA TIKA

Ko ngā tikanga noa onāiane i te āhua tika me te whanonga tika me mau tonu, me ōrite hoki ki te horopaki o te whakaaturanga me te horopaki whānui o te pāhoatanga.

Ngā Aratohu

- 1a Ko te horopaki e puta ai ngā ihirangi me te horopaki whānui o te pāpāho he hira ina aromatawai ana mēnā i wāhia e tētahi pāpāho tēnei paerewa, tae atu ki:
- te āhua o te whakaaturanga me te hongere
  - te whakarōpūtanga o te whakaaturanga
  - ina kāore te hangarau tātari i te wātea, te hōtaka whakaaturanga
  - mēnā i te matawā, i tāhoputia tōmuatia rānei te pāpāho
  - te whakamahi i ngā tohutohu kaimātakitaki, mēnā i whakamahia
  - te hunga mātakitaki e hāngai ana
  - ngā tūmanako o ngā kaimātakitaki mō te hongere me te whakaaturanga.
  - te wāteatanga o ngā hangarau tātari
  - te taumata o te rōpū whakahaere ā-ētita a te kaipāpāho i ngā ihirangi
  - te whai pānga o te marea ki te pāpāho.
- 1b Ina whai upane tōtika ngā kaipāpāho ki te whakamōhio atu ki ā rātau kaimātakitaki mō te āhua o ā rātau whakaaturanga, me te āhei anō o ngā kaimātakitaki ki te whakarite i ō rātau whanonga mātakitaki o ā rātau tamariki, ko te tikanga kāore e wāhia tēnei paerewa.
- 1c Mēnā he hara, he nanape rānei ka puta i ngā ihirangi ki ngā kaimātakitaki tokomaha i te mea kāore i te tūmanakohia e te hunga mātakitaki e arotahitia ai, me whakapāoho he tohutohu kaimātakitaki i mua i te ihirangi.

- 1d Ina wātea ana ngā hangarau tātari whitake ki te hunga mātakitaki, ko te tikanga kāore pea e whakaaehia ngā amuamu i raro i tēnei paerewa.
- 1e Ko ngā whakaaturanga ai pakeke mārāma e whakarōpūtia ana hei me whakaatu anake ki ngā hongere kounga.

PAEREWA 2 – NGĀ MŌHIOHIO WHAKAATURANGA

Me whakamōhio atu i ngā kaimātakitaki mā ngā tohutohu ōrite me te auau mō ngā ihirangi whakaaturanga (tae atu ki ngā whakarōpūtanga, whakatūpato hoki), ā, ina wātea ana, ngā hangarau tātari. Me whakarite ngā kaipāpāho kei te whakarōpūhia tikahia ngā whakaaturanga me te whakarite tika i te hōtaka, mēnā kāore ngā hangarau tātari i te wātea.

Ngā Aratohu

- 2a Me whakapāoho ēnei whakarōpūtanga ki ngā ihirangi katoa engari kaua ki ngā pitopito kōrero, take o te wā, hākinakina me ngā ihirangi matawā:
- G** – whakaaehia ana mō te mātakitaki whānui
- PG** – e taunakihia ana ngā ārahitanga matua mō ngā kaimātakitaki tamariki
- M** – e tika ana mō ngā kaimātakitaki pakeke 16 tau, neke atu
- 16** – kaua te hunga i raro i te 16 tau e mātakitaki
- 18** – kaua te hunga i raro i te 18 tau e mātakitaki
- 2b Me whakaatu ngā whakarōpūtanga i te tīmatanga o ngā whakaaturanga, me whakauru ki ngā aratohu whakaaturanga ā-hiko, me te tāpiri ki ngā aratohu tā ina taea.
- 2c Ko ngā pitopito kōrero, take o te wā, hākinakina me ngā ihirangi matawā kāore i raro i te whakarōpūtanga, he wehe kē nō te āhua. Engari, me mātua mōhio ngā kaipāpāho ki ngā pānga o ngā tamariki me ētahi atu paerewa me te whakauru tohutohu ina tika ana.

- 2d Me whakapāoho wawe i ngā tohutohu kaimātakitaki i mua o ngā ihirangi pea ka nanape, ahoatea, hara rānei i ngā kaimātakitaki tokomaha. Kei roto i ngā tohutohu kaimātakitaki:
- C** – ka hara pea ngā ihirangi
- L** – ka hara pea te reo
- V** – he whakarekereke
- S** – ka hara pea ngā ihirangi hōkakatanga
- 2e Me whakauru atu ngā tohutohu kaimātakitaki ki ngā aratohu whakaaturanga ā-hiko me ngā aratohu tā ina taea.
- 2f Kāore ngā tohutohu kaimātakitaki i te hiahiatia mō ngā ihirangi kei ngā hongere hāngai i tāwāhi me te kore (iti rānei) wawaotanga ētita ā-motu.
- 2g Me ū ngā whakatairanga mō ngā whakaaturanga ki te whakarōpūtanga o te whakaaturanga ka whakaaturia.
- 2h Mēnā ka wātea mai ngā hangarau tātari ki ngā kiritaki mō te koreutu, me te whakatairanga auau e te kaipāpāho hei whakamahi mā te kiritaki, ka taea ngā ihirangi whakarōpū 18 i ngā wā katoa, engari me ū rawa ki ētahi atu paerewa pāpāho hāngai.
- 2i Ina kāore e wātea mai ngā hangarau tātari, ko ngā ihirangi whakarōpū me whakaatu anake mai i te 8pm me te 6am, te 9am me te 3pm rānei (i tua i ngā rā mahi, hararei kura, hararei tūmatanui hoki me whakaatu anake mai i te 8.30pm ki te 5am).
- 2j Ka wātea mai pea ngā hangarau tātari ki te whakamahia e ngā kiritaki, engari ka taea e te kiritaki te whakamahi māmā ahakoa te wā mā te pūmamao pouaka whakaata, pūrere ōrite rānei.
- 2k Ka taea ngā ihirangi ka whakarōpū 18 te whakaatu ki ngā hongere kounga ahakoa te wā, engari me ū ki ētahi atu o ngā paerewa pāpāho.

PAEREWA 3 – TE PĀNGA KI NGĀ TAMARIKI

Me mātua whakarite ngā kaipāpāho ka taea te tiaki ngā tamariki mai i ngā pāpāho tērā e pā kino ana rātau.

Ngā Aratohu

- 3a I ngā pouaka whakaata utu, e whakamarutia auauatia ngā tamariki mā ngā pūnaha haumaruru, hei tauira, hangarau tātari. I ngā wāhi e wātea ana ēnei, me āta whakatairanga, auau hoki ki ngā kiritaki.
- 3b Ko ngā whakaatuhanga ka whakaaroarohia i raro i tēnei paerewa ko ēnei:
- ngā whakaatuhanga hōkakatanga, kaupapa rānei
  - ngā ihirangi whakarekereke, kaupapa rānei
  - reo kangakanga
  - ngā rīriri pāpori, kāinga rīriri rānei
  - ngā whanonga mōrearea, whakararururu, hē ā-ture rānei
  - ngā whakaatuhanga e whakaiti ai, e tūkino ai rānei ngā tamariki, kararehe rānei
  - ngā whakaahuatanga iroiro o ngā tāngata e tino mamae ana, e ahoatea ana rānei

kei waho i ngā whāinga o te whakarōpūtanga o te whakaaturanga.

- 3c Me whakaaroaro te horopaki i ngā wā katoa, arā mēnā e wātea ana ngā hangarau tātari kia taea e ngā mātua te whakamaru i ā rātau tamariki mai i te mātakitaki ihirangi kāore e pai, te āhua o te whakaaturanga me te hongere, me te hira tūmatanui o te pāpāho.
- 3d Ko ngā hongere e hāngai anaki ngā tamariki me whai ihirangi anake e tika ana mā te tamariki.
- 3e Ko ngā ihirangi kāore e tika hei mātakitaki mā te tamariki kia kaua e whakatairangatia ki ngā tamariki, ā, me whakaatu e ai ki te Paerewa 2 – Ngā Mōhiohio Whakaaturanga
- 3f Ko ngā ihirangi whakarōpū M, teitei ake rānei, otirā me ērā he whakaatuhanga hōkakatanga, whakarekereke hoki kei roto, kia kaua e whakaaturia i te taha o ngā ihirangi e hāngai ana ki te tamariki.
- 3g Ko ngā kaupapa me ngā wāhanga kei ngā ihirangi pakimaero e whakarite ana i ngā take nanape ki te tamariki, pēnei i ngā riri ā-whare, te whakamōroro tamariki, te tūkino rānei, me whakarōpū tika me te whakarite wā tika.

- 3h Me āta tūpato te whakarite wā me te whakarōpū i ngā whakaahuatanga o ngā ihirangi whakarekerekere e tino tūturu te āhua tērā ka kitea pea e ngā tamariki.

PAEREWĀ 4 – TE WHAKAREKEREKE

Me āta tūpato me te matawhāitihanga ina whakaatu whakarekerekere. Me tika ngā ihirangi whakarekerekere ki te horopaki o te whakaaturanga, ā, me āta whakarōpūtia.

Ngā Aratohu

- 4a Ko te taumata o te mana ētita o te kaipāpāho ki ngā ihirangi whakaaturanga he whiriwhiringa hira ina aromatawai ana i ngā amuamu i raro i tēnei paerewa. Hei tauira, kāore ngā kaipāpāho e whakatinana i te mana ētita (iti rānei) ki ngā ihirangi e whakaaturia ana ki ngā hongere hāngai mai i tāwāhi.
- 4b Me tūpato ngā kaipāpāho me ngā ihirangi ka whakatarī, whakatenatena rānei i ngā mahi whakarekerekere, patu kino rānei. Me āta whakarōpū me te kawē tohutohu kaimātakitaki ina tika ana, e ai ki te Paerewa – Ngā Mōhiōhio Whakaaturanga.
- 4d I roto i ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā me ngā whakaaturanga pono, ko ngā whakaaturanga nanape, whakaohoho me tika ngā whakaaturanga ki te pānga marea me te kawē tohutohu kaimātakitaki ina tika ana.
- 4d Me whakarite, matawhāitihanga hoki ina whiriwhiri ana i ngā taipitopito whakairoiro kia whakaurua atu ki ngā whakaaturanga pitopito kōrero, ā, me whakapāoho tohutohu kaimātakitaki ina tika ana, otirā i te wā pea e mātakitaki ana ngā tamariki.
- 4e Me āta tūpono te whakarite i ngā whakaaturanga e whakaatu ana i ngā pawhera, koeretanga rānei, ā, me whakamahi tohutohu kaimātakitaki ngā kaipāpāho mēnā ka pā pea te nanape i te ihirangi.
- 4f Kua ngā ihirangi e whakauru i tētahi paheko o te whakarekerekere me te ai hei whakaoho mahimahi, i tua kē i ngā tikanga hapori pāpori onāiane e whakaaehia ana.

PAEREWĀ 5 – TE TURE ME TE WHANONGA TIKA

Me aro ngā kaipāpāho ki ngā paerewa e ū ana ki Te Ture me te Whanonga Tika, te whai whakaaro ki te horopaki o te whakaaturanga me te horopaki whānui o te pāpāho.

Ngā Aratohu

- 5a Kua rawa ngā whakaaturanga e āta whakatairanga i ngā whanonga whakararuraru nui, hē ā-ture rānei, tae atu ki ngā whakarekerekere, mate whakamomori, taihara nui me te kai whakapōauau.
- 5b He whakaaroarotanga hira te horopaki o te whakaaturanga me te horopaki whānui o te pāpāho ina aromatawai ana i ngā amuamu i raro i tēnei paerewa. Hei tauira, ko te tikanga he rerekētanga mai i ngā whakaahuatanga pono, pakimaero, whakaari rānei. He āhuetanga nui te wātea mai o ngā hangarau tātari me te taumata pānga ki te iwi whānui.

PAEREWĀ 6 – TE WHAKAHĀWEA ME TE WHAKAHĀHANI

Kua rawa ngā kaipāpāho e whakatenatena i te whakahāwea, whakahāhāni rānei, o tētahi wāhanga o te hapori e ai ki te ira tangata, momo hōkakatanga, mātāwaka, pakeke, tūranga mahi, nā tētahi whakapuakitanga tika rānei o te whakapono, ahurea, whakapono tōrangapū rānei.

Ngā Aratohu

- 6a E tautuhia ana te 'whakahāwea' ko te whakatenatena i ngā whakaritenga rerekē o ngā tāngata o tētahi wāhanga o te hapori, kia kino ai ki a rātau. E tautuhia ana te 'whakahāhāni' ko te whakaiti i te uara o te mana o tētahi wāhanga ake o te hapori.

- 6b Ko te hiranga o te mana whakaputa whakaaro ko te eke i tētahi taumata teitei o te whakahē, me te mau weriweri, kino rānei, me pēnei rawa te takahi i te paerewa kātahi ka kīia i whakatenatena tētahi pāpāho i te whakahāwea, whakahahani.
- 6c Ehara te whāinga o tēnei paerewa i te aukati i te whakapāoho i ngā whakaaturanga:
- pono
  - he kīianga tūturu o te kōrero taumaha, tātari, whakaaro rānei
  - pukuhohe tika, whakaari, pūhohe rānei.
- 6d Me whakaaroaro te horopaki i ngā wā katoa ina aromatawai ana mēnā i 'whakatenatena' te kaipāpāho i te whakahāwea, whakahahani rānei. Kei roto i ngā āhuatanga hāngai:
- te āhua o te whakaaturanga me te hongere
  - te whakarōpūtanga whakaaturanga
  - ina kāore te hangarau tātari i te wātea, te hōtaka whakaaturanga
  - mēnā i te matawā, i tāhoputia tōmuatia rānei te pāpāho
  - te whakamahi i ngā tohutohu kaimātakitaki, mēnā i whakamahia
  - te hunga mātakitaki e hāngai ana
  - ngā tūmanako o ngā kaimātakitaki mō te hongere me te whakaaturanga.
  - te wāteatanga o ngā hangarau tātari
  - te taumata o te whakahaere ā-ētita a te kaipāpāho i ngā ihirangi
  - te whai pānga marea ki te pāpāho.

PAERewa 7 – TE WAIPIRO

I tua atu i te tautuku ki ngā ture, whakaritenga rānei e pā ana ki te whakatairanga i te waipiro, me whai ngā kaipāpāho i ngā whakatiki mō te whakatairanga i te waipiro e hāngai ana ki te kaupapa whakaaturanga e whakapāohotia ana.

Ngā Aratohu

- 7a Me whai kawenga pāpori ngā whakatairanga waipiro ka mutu kia kaua e akiaki i te hunga i raro i ngā tau ā-ture ki te whakapeto ki te hoko waipiro rānei.
- 7b Kaua ngā whakatairanga waipiro e puta i ngā whakaaturanga a ngā tamariki.
- 7c Kaua rawa he whakatairanga waipiro e whakaawe i tētahi pāpāho.
- 7d I roto i te whakariterite me te whakaatu whakaaturanga, me karo ngā kaipāpāho i ngā taunakitanga o te whakapeto waipiro nui rawa.
- 7e Me whāiti ngā whakatairanga ki te waitohu, ingoa, moko rānei, me te aukati i ngā karere hokohoko.
- 7f Ko ngā whakatairanga mō ngā whakaaturanga whakatairanga waipiro me mātua whakatairanga i te whakaaturanga, me pāpaku te whakatairanga i tēnei.
- 7g Kāore e herea ngā kaipāpāho ki te whakakāhore i te whakatairanga waipiro mai i te whakaaturanga o tētahi huihuinga, āhuatanga rānei e whakapāohotia ana, ā, kei reira aua whakatairanga anō e kitea noatia ana i taua huihuinga, āhuatanga rānei. Me whakaaroaro anō ētahi atu aratohu i raro i tēnei paerewa.
- 7h Me whai whakaaro ngā kaipāpāho ki ngā whakaritenga o te Tikanga mō te Pānuitanga me te whakatairanga Waipiro a te Advertising Standards Authority ina whakarite whakatairanga mō ngā whakaaturanga whakatairanga waipiro.

WĀHANGA 2

NGĀ PAEREWA E HĀNGAI
ANA KI NGĀ KŌRERO KA
WHAKAPĀOHOTIA

PAEREWĀ 8 – WHAKATAUTIKA

Ina matapakitia ngā take tautohenga pānga tūmatanui i roto i ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā, kaupapa pono rānei, me whakapau kaha ngā kaipāpāho, me tuku whai wāhitanga rānei, ki te whakarato whakaaro nui ki taua whakaaturanga anō, ki ētahi atu whakaaturanga i roto i te wā pānga tūmatanui.

Ngā Aratohu

- 8a Mō te hāngai mai o te paerewa, me mātua 'hira ki te marea' te kaupapa, me 'tautohenga' ka mutu me 'matapaki' i roto i tētahi pitopito kōrero, ngā take o te wā, whakaaturanga pono rānei.
- 8b Kāore e taea he tauira mō te tuku wā ki ngā rōpū whai pānga ki ngā take tautohenga hira ki te marea'.
- 8c Ko ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā me ngā whakaaturanga pono ka whakapāohotia i ngā hongere hāngai mai i tāwāhi, kāore nei he mana ētita (iti rānei), kāore e herea kia whakatautikatia e te kaipāpāho.
- 8d Kei roto i te aromatawai ki te whakarite mēnā i whakatakotohia ētahi atu tirohanga whānui ko ēnei e whai ake, ina hāngai ana:
- te whakatuwheratanga o te whakaaturanga me te āhua i whakaaturia te whakaaturanga, hei tauira:
    - o mēnā i waitohu rūpahu te whakaaturanga he aromātai tautika o tētahi take
    - o mēnā i āta whakamōhiohia atu te whakaaturanga e tirohia ana tētahi take mai i tētahi tirohanga ake (hei tauira, ngā pakīpūmeka whakamaunga, ngā whakaaturanga urunga tūmatanui me te taunakitanga, ngā whakaaturanga tōrangapū hāngai, iti rānei)
    - o mēnā i whāiti rawa te whakaaturanga ki tētahi wāhanga o tētahi tautohe nui ake, uaua hoki
  - ko te āhua o te matapaki (he tino aromātai i tētahi take, he kōrero poto noa iho mō te take, pukuhohe, wenewene rānei)
  - ko te āhua o te take/ahakoa te mōhio tika pea ki ngā whakaaro i whakaputaina ki ētahi atu whakaaturanga, tae atu ki ngā whakaaturanga i ētahi atu pāpāho (hei tauira, he take tautohe haere tonu, e mōhio ana pea ngā kaimātakitaki ki ngā tirohanga matua o te take)

- ko ngā hiahia e tūmanakohia ana e te hunga mātakitaki mō ngā ihirangi
- te taumata o te whakahaere ā-ētita o te kaipāpāho i ngā ihirangi whakaaturanga (hei tauira, ngā hongere hāngai mai i tāwāhi).

PAEREWĀ 9 – TŌTIKATANGA

Me whakapau kaha ngā kaipāpāho ki te whakarite i ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā, ngā whakaaturanga pono hoki:

- **he tōtika e ai ki ngā take meka whakaatuhanga katoa**
- **kāore e whakakotiti.**

Ngā Aratohu

- 9a Kāore tēnei paerewa e hāngai ki ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā me ngā whakaaturanga pono ka whakapāohotia i ngā hongere hāngai mai i tāwāhi, kāore nei he mana ētita, he iti rānei.
- 9b Kāore e hāngai ana te whakaritenga mō te tōtikatanga ki ngā tauākī e mārāma ana hei tātaritanga, kōrero, whakaaro rānei, kua i te tauākī meka.
- 9c E aro ana te paerewa ki ngā whakaatuhanga hē anake. Hei tauira, ehara ngā take hangarau, iti rānei kāore pea i tino whai pānga ki ngā mōhio o te hunga mātakitaki mō te whakaaturanga i te whakaatuhanga.
- 9d Ki te tūpono puta he whakaatuhanga meka hē, me wawe tonu ngā kaipāpāho ki te whakatika.
- 9e Kei roto i te aromatawai mēnā i whakapau kaha te kaipāpāho ki te whakaū i te tōtikatanga me whai whakaaro ki ēnei e whai ake, ina hāngai ana:
- te puna whakaaturanga pāpāho (hei tauira, mēnā i whakaputaina te whakaaturanga e tētahi rōpū whakahaere tōtika, he whirinaki atu ki tētahi pūkenga whai mana)
  - mēnā i te matawā, i tāhoputia tōmuatia rānei te pāpāho
  - mēnā he tino take anō ki te uiui i te tōtikatanga o ngā ihirangi whakaaturanga i mua i te whakapāohotanga
  - mēnā i rapu, i whakatakoto kōrero hoki/rānei te kaipāpāho, whakamāramatanga, wāhanga rānei mai i tētahi tangata hāngai, rōpū whakahaere rānei
  - mēnā ka taea tikahia te whānuitanga o te take tōtikatanga te whakarite e te kaipāpāho.

WĀHANGA 3

KO NGĀ PAEREWĀ E
HĀNGAI ANA KI NGĀ
TĀNGATA, KI NGĀ RŌPŪ
WHAKAHAERE RĀNEI
E WHAI WĀHI ANA, E
KŌREROHIA RĀNEI I
ROTO I NGĀ PĀOHOTANGA

PAERewa 10 – TŪMATAITINGA

Me mau tonu ngā kaipāpāho ki ngā paerewa ōrite ana ki te tūmataitinga o te tangata.

Ngā Aratohu

- 10a E hāngai ana te paerewa tūmataitinga ki te tangata anake ka taea te tautuhi. I ētahi āhuatanga ka tautuhia pea he tangata ahakoa kāore i whakaingoaia, i whakaaturia rānei.
- 10b Kua ngā kaipāpāho e whakaatu i ngā kōrero matatapu, whakaatuhanga rānei mō tētahi tangata ki tētahi āhuatanga ka pāpouri tētahi tōtika e ōrite ana ki te tangata e pāngia ana.
- 10c He tika kia tūmanakohia te tūmataitinga whāiti e ai ki ngā kōrero, whakaatuhanga kua whakaaturia. Ko ngā āhuatanga hei whakauru, engari kāore i te whāiti noa, ahakoa kua puta tūmatanuitia ngā kōrero, whakaatuhanga rānei; he tāpui, he āritarita rānei te āhua hoki/rānei; he tika kia tūmanakohia e te tangata kāore e whakaaturia hoki/rānei.
- 10d I te nuinga o te wā kāore he tūmanako o te tangata ki te tūmataitinga e ai ki ngā take kua puta tūmatanuitia. I ētahi āhuatanga, ka tika te tūmanako tūmataitinga e ai ki aua kōrero, whakaatuhanga rānei ahakoa kua puta tūmatanuitia.
- 10e Kua rawa ngā kaipāpāho e āta kuhu pokanoa ki te noho takitahi, wehe rānei a te tangata, e tino hara ana ki tētahi e ōrite te āhua ki te tangata e pāngia ana.
- 10f He whakangungu ki tētahi amuamu tūmataitinga te whākī tūmatanui i ngā take whai pānga tūmatanui tika. Ko te taumata o te pānga tūmatanui me mātua ōrite ki te taumaha o te wāhi i te tūmatanui e mana ai te whakangungu.
- 10g Ehara i te wāhi i te tūmataitinga ina tuku whakaaetanga taua tangata ki te whakapuakina, te urutomonga. He matua, kaitiaki rānei, tētahi atu rānei 18 tau, neke atu rānei (e tiaki ana i te tamaiti mō te matua, kaitiaki rānei), ka āhei ki te whakaae atu mō te tamaiti heke iho i te 16 tau, engari me whakaae te kaipāpāho kāore te pāpāho i te ātete ki te painga o te tamaiti.

PAERewa 11 – TŌKEKE

Me whakarite tika ngā kaipāpāho i ngā tāngata katoa, rōpū whakahaere rānei e whai wāhi atu ana, e kōrerohia ana rānei i roto i te pāpāho.

Ngā Aratohu

- 11a I te nuinga o te wā ka hāngai anake tēnei paerewa ki ngā pāpāho i mahia mai i konei e te kaipāpāho, e tētahi atu rānei mā te kaipāpāho.

11b Mō te āhuatanga o te whiriwhiri he aha te tika ka riro mā:

- te āhua o te whakaaturanga e tohu (hei tauira, ngā karere me ngā take o te wā, kōrero pono, whakaari, pukuhoe, pūhohe rānei)
- te whai pānga marea ki te pāpāho
- te hunga mātakitaki e hāngai ana
- ngā whāinga kaimātakitaki
- whakaaturanga mēnā i te matawā, i tāhoputia tōmuatia rānei.

11c Ko ngā kaiwhakauru me ngā kaikoha me whakamōhio rātau, i mua i te pāpāho, ki te āhua o te whakaaturanga me tā rātau i tuku ai anō, engari rawa mēnā e tika ana ki te pānga tūmatanui, e iti rānei tā rātau i tuku mai i roto i te horopaki o te whakaaturanga.

11d Mēnā i hiahiatia te whakaae ā-mōhio, i riro mai rānei mai i tētahi kaiwhakauru, kaikoha rānei tērā pea he whiriwhiringa hāngai i te whakataunga mēnā i tika te whakarite i te kaiwhakauru, kaikoha rānei (ka kitea ngā tohutohu he aha te 'whakaae ā-mōhio' i roto i ngā tohutohu tūmataitinga i te muri o tēnei Puka Tikanga).

11e Ki te pā kinotia he tangata, he rōpū whakahaere rānei mōna i kōrerohia, i whakaaturia rānei i roto i tētahi pāpāho, ko te tikanga me whai wāhi tika te tangata, rōpū whakahaere rānei ki te whakaputa kōrero mō te whakaaturanga, i mua i te pāpāho. He aha te 'tika me te whaitake' ka riro mā ngā āhuatanga e tohu.

11f Ko te whakaatu pokanoa i tētahi tangata, rōpū whakahaere rānei hei take whiwhi kōrero he huhunu i te nuinga o te wā, engari rawa mēnā i pau katoa ngā huarahi tika, whai take hoki mō te whiwhi kōrero.

11g Ko ngā wāhanga i ētitatia me tika te whakaata i te wairua o ngā putanga katoa, whakaaro rānei i whakaputaina.

11h Kua rawa ngā kaipāpāho e whakapāoho mōhiohio i riro āweke mai, tinihanga mai rānei (tae atu ki tētahi taputapu hopu kōrero huna, kāmera rānei), engari rawa mēnā i tika i raro i te pānga tūmatanui.

11i Kua rawa te tangata, otirā ngā tamariki me ngā taiohi, e whakaaturia ana i tētahi whakaaturanga kia kua e apohia, e whakamōraro, e tautuhi huhunutia.

11j Ina whakarite ana ngā whakaaturanga āhuatanga ahotea (hei tauira, pūkatokato me te pōuritanga) me matawhāiti, tūtohutanga hoki ngā kaipāpāho.

TE HĀTEPE AMUAMU ME ĒTAHI ĀRAHITANGA

TE HĀTEPE AMUAMU IA UPANE

KEI TE HIAHIA KOE KI TE TUKU AMUAMU ŌKAWA?

ARATOHU KI TE HĀTEPE AMUAMU A BSA MŌ NGĀ WHAKAATURANGA POUAKA WHAKAATA ME TE REO IRIRANGI

He aha ngā momo whakaaturanga e taea e au te amuamu?

Ka taea e koe te amuamu mō tētahi whakaaturanga e whakapāhotia ana i Aotearoa i runga i te pouaka whakaata, reo irirangi rānei.

Āhea tuku amuamu au?

Me tuku koe i tō amuamu i roto i **ngā rā mahi 20 o te pāpāho**. Kāore e taea e koe te tuku amuamu mō tētahi whakaaturanga i mua i tana whakaaturanga.

He aha ngā amuamu ka whakaaehia e te BSA?²

✓ Ngā whakaaturanga pouaka whakaata koreutu	✗ Pānuitanga (whakapā atu ki te Advertising Standards Authority)
✓ Ngā whakaaturanga pouaka whakaata utu	✗ Te whakarite hōtaka whakaaturanga (whakapā atu ki te kaipāpāho)
✓ Ngā whakaaturanga reo irirangi	✗ Ngā ihirangi paetukutuku i te tuhiaie te kaipāpāho (whakapā atu ki te kaipāpāho)
✓ Ko ngā whakaaturanga ka mātakitakina, ka rongohia rānei i runga i te paetukutuku a te kaipāpāho (Mēnā ka taea ANAKE e koe te tuku i ngā taipitopito o te whakaaturanga pouaka whakaata tuatahi, pāpāho reo irirangi me te tuku i tō amuamu i roto i te 20 rā mahi o taua pāpāho)	✗ Ko ngā whakaaturanga e tirohia ana, e rongohia rānei i runga i te paetukutuku a te kaipāpāho—mēnā kāore e taea e koe te tuku taipitopito o te pouaka whakaata tuatahi(waea atu ki te kaipāpāho)
✓ Ngā pānuitanga pōtitanga i runga pouaka whakaata, reo irirangi rānei (i ngā wā pōtitanga)	✗ Ko ngā pitopito kōrero me ngā take o te wā i runga paetukutuku kaipāpāho, kāore anō kia whakaaturia ki te pouaka whakaata, reo irirangi rānei (whakapā atu ki Te Kaunihera Ao Pāpāho o Aotearoa)

² Kei te arotakengia e te BSA mēnā ka taka ngā ihirangi tuihono ki roto i te tikanga o te pāpāho. Mō ngā uiui me whakapā atu ki te BSA mō ngā ārahitanga.

He aha ngā take ka taea e au te amuamu?

Ka taea e koe te tuku amuamu mō ēnei take e whai ake:

- te āhua tika me te whanonga tika
- ngā mōhiotia whakaaturanga
- te pānga ki ngā tamariki
- te whakarekerekere
- te ture me te whanonga tika
- te whakahāwea me te whakahahani
- te waipiro
- te whakatautika
- te tōtikatanga
- te matatapu
- te tōkeke

E whakamāramahia taipitopitotia ēnei take i roto i Te Tikanga o Ngā Mahinga Pāpāho i roto i tēnei Puka Tikanga me tā mātau paetukutuku. Ko ngā paerewa me ngā aratohu kei roto i ia tikanga ka āhua rerekē e ai ki te wāhi i whakapāohotia te whakaaturia (reo irirangi, pouaka whakaaturanga koreutu, pouaka whakaata utu). He ture motuhake anō mō ngā whakaaturanga pōtitanga.

Me pēhea taku tuku amuamu?

Hei whai wāhi atu ki roto i te hātepe BSA, me 'amuamu ōkawa' ngā amuamu.

Mēnā kei te hiahia noa iho koe ki te whakamōhio atu i te kaipāpāho mō ō āwangawanga, ehara rānei i te take mā te BSA, ka whiriwhirihia hei 'amuamu kōkau'.

Me tuku ngā amuamu ōkawa ki te kaipāpāho i te tuatahi (engari mēnā he amuamu tūmataitinga, he amuamu whakaaturanga pōtitanga, ka taea te tuku tonu atu ki te BSA). Ka kitea ngā taipitopito whakapā mō ngā kaipāpāho matua i te paetukutuku a te BSA, www.bsa.govt.nz.

Ko te tikanga māmā rawa mō te tuku amuamu he whakakī i te puka tuihono. Kei te nuinga o ngā kaipāpāho matua ēnei. Ka taea te tiki atu mai i tā mātau paetukutuku, (tirohia, *Mēnē kua rite koe ki te tuku amuamu ki te kaipāpāho ināiane*). He puka tuihono tā te BSA ka taea e koe te whakamahi mēnā kāore i te kaipāpāho mōna te amuamu (tirohia, *Mēnē kāore i kitea e koe te kaipāpāho e kimihia ana e koe*).

Me mōhio he roa anō te wā mō te hātepe amuamu ōkawa. Kāore pea koe e whiwhi whakautu wawe, whakatau wawe rānei. Ki te tuku amuamu atu koe ki te kaipāpāho, ā, ka tuku anō i tō amuamu ki te BSA, ka pau pea ētahi marama i muri i te rā tuatahi o te pāpāho ka whiwhi ai koe i tētahi whakatau whakamutunga.

He aha ngā mea e hiahiatia ana mō taku amuamu kia kīia ai he 'amuamu ōkawa'?

Mō te whakarite amuamu ōkawa me ū ētahi whakaritenga whāiti. Ko te amuamu ōkawa me mātua:

- tuhi mai
- kī he 'amuamu ōkawa'
- whiwhi i te kaipāpāho i roto i ngā rā 20 mai i te whakapāohotanga
- whai i ngā taipitopito e whai ake:
  - o te rā o te pāpāho
  - o te wā o te pāpāho
  - o te taitara o te whakaaturanga
  - o te hongere, teihana rānei i whakapāoho i te whakaaturanga
  - o ngā paerewa ki ōu whakaaro kua wāhia
  - o he whakamāramatanga he i wāhia ki ōu whakaaro.

Ka ahatia ngā amuamu ōkawa ki ngā kaipāpāho?

He **20 rā mahi** te wā ki te kaipāpāho ki te tuku whakatau ā-tuhi ki a koe e whakamārama ana ki a koe mēnā i whakaaehia tō amuamu, kāore rānei (arā, mēnā i wāhia e te whakaaturanga ngā paerewa), me te whakamōhio atu ki a koe mō tō tika ki te tuku i tō amuamu ki te BSA ki te kore e pai ki a koe te whakatau. (E whakaaehia ana te kaipāpāho ki te whakaroa ake i te wā ki te **40 rā mahi**, mēnā ka whakamōhio atu ki a koe i roto i taua 20 rā mahi tuatahi.)

Āhea ka taea e au te tuku taku amuamu ki te BSA?

Ka taea e koe te tuku i tō amuamu ki te BSA i ngā āhuetanga katoa e whai ake i roto i ngā wā e whai ake:

Āhea tuku atu ai e au?

Mēnā kāore i te pai ki a koe te whakatau a te kaipāpāho?

Mēnā i whakaaehia e te kaipāpāho tētahi wāhanga, te katoa rānei o tō amuamu, ā, mēnā kāore i te pai ki a koe ngā whakarite i whāia e rātau ki te whakatika i te wāwāhitanga

Mēnā kāore anō kia rongo kōrero mai koe i te kaipāpāho i roto i te 20 rā mahi o tō amuamu (i roto i rānei i te 40 rā mahi mēnā i tuhi reta atu te kaipāpāho ki a koe ki te tono kia whakaroahia te wā)

E hia te roa ki a au ki te tuku?

E **20 ngā rā mahi** ki a koe mai i tō whiwhinga i te whakatau a te kaipāpāho

E **20 ngā rā mahi** ki a koe mai i tō whiwhinga i te whakatau a te kaipāpāho

He **60 rā mahi** mai i te rā o te whakapāohotanga tuatahi

Me pēhea taku tuku amuamu atu ki te BSA?

Me tuhi atu koe ki te BSA ki te tono mō tētahi arotake (mā te pōhi, īmēra mai rānei ki info@bsa.govt.nz).

Ka taea rānei e koe te whakakī i te puka Tuku i tētahi Amuamu kei te paetukutuku a te BSA, www.bsa.govt.nz.

Mēnā:

- kāore i te pai ki a koe te whakatau a te kaipāpāho, me whakarārangi e koe o pūtaka
- kāore anō koe kia whiwhi i tētahi whakatau, me whakauru atu e koe te rā i tāpaehia atu koe tō amuamu ki te kaipāpāho kia taea ai te tirotiro te wā.

Ka aha ina tuku atu ai e au taku amuamu ki te BSA?

Ina tuku atu e koe tētahi amuamu, ko tā te BSA he:

- tuhi atu ki a koe me te whakarārangi i te hātepe
- tuku tārua o tō amuamu ki te kaipāpāho ki te whakaputa kōrero, me te tono mō tētahi tārua o te whakaaturanga me ngā tārua o ngā tuhituhi katoa e pā ana ki tō amuamu
- whakarite kia whai wāhi koe ki te tuku kōrero mō ngā kōrero i whakaratohia e te kaipāpāho
- whakamōhio atu ki a koe āhea ka whakaritehia tō amuamu (ina tae katoa mai ngā kōrero) me te wā ka whiwhi pea i a koe te whakatau a te BSA.

Ka hui te poari a te BSA ki te whiriwhiri i ngā amuamu i ia rima wiki. I te nuinga o ngā kēhi kotahi anake te hui mō te whakatau i te amuamu, ā, ka whiwhi i a koe tētahi whakatau i roto i ngā rā mahi 20 o te hui.

He uaua ake ētahi amuamu. E hiahia ana pea he wā atu anō hei kohikohi kōrero anō, te whiriwhiri whakatau, te whakatutuki i te whakatau hoki/rānei. Mēnā he pēnei, ka whakamōhiohia haerehia koe e te BSA.

Me mōhio koe he roa te wā hātepe amuamu – mai i te tukutanga ki te BSA, atu ki te tukutanga i te whakatau a te BSA – i te nuinga o te wā ka pau ētahi marama, roa atu rānei mēnā ka uaua, me whiwhi kōrero atu rānei.

Ka taea e au te āpuru ingoa?

Kei roto i te whakatau ā-tuhi a te BSA ko tō ingoa, ā, ka whakaputaina te whakatau ki te paetukutuku a te BSA.

Ka whiriwhiri anake te poari i ngā tono mō te āpuru ingoa ina whakarite ana i ngā amuamu tūmataitinga, i ngā āhuatanga tino rerekē rānei. He onge te āpuru ingoa. I ētahi āhuatanga, ina pā ai mai ngā mutunga iho koaro tauwhāiti mō te kaiwhakapae, tētahi atu rānei, ka whakarite pea te Mana he tika tonu te āpuru i te ingoa o te kaiwhakapae, o tētahi atu rānei.

Mēnā e whakapono ana koe he take motuhake me whiwhi i a koe te āpuru ingoa, me tuhi ki te BSA ki te whakamōhio atu – ka taea e koe tēnei te mahi i tētahi wā i mua i te tukutanga o te whakatau.

Ki te kore e whakaaehia te āpuru ingoa, ka whakamōhiohia koe e mātau, ā, tērā pea ka tuku whai wāhitanga ki a koe ki te tango mai i tō amuamu.

He aha ngā whakahau ka taea e te BSA te tuku?

Ki te whakaaehia e te BSA tētahi amuamu, ka tuku whakahau pea.

Mēnā kei te whiriwhiri te BSA ki te tuku i tētahi whakahau ka tuhi atu ia ki a kōrua ko te kaipāpāho mō ō whakaaro he aha aua whakahau, ā, mēnā kei te tika. Kātahi ka whakatau ki te tuku whakatau, kāore rānei, i mua i te tukutanga i tana whakatau whakamutunga. Ka whakaarohia e te BSA ngā tāpaetanga kōrero a ngā taha e rua me te whai whakaaro ki ngā āhuatanga maha, tae atu, engari kāore e whāiti ki ēnei:

- te taumahatanga o te wāhitanga, me te maha o ngā āhuatanga o te amuamu i whakaaehia
- te nui o te mamae i pā ki tētahi tangata, ki te hunga mātakitaki rānei
- ngā whāinga o te(ngā) paerewa
- te waiaro me ngā mahi a te kaipāpāho e pā ana ki te amuamu (hei tauira, mēnā i whakaaehia te amuamu e te kaipāpāho me te upane whakangāwari hoki/rānei; mēnā rānei i whakahētia e te kaipāpāho te wāhitanga paerewa, me te whakakaha i te mamae i puta)
- mēnā ka rongoā tika te whakatau me te tuku tohutohu ki ngā kaipāpāho, mēnā rānei e hiahia anō tētahi atu mea kia whai take ake te rongoā, te whakatūpato rānei i ngā kaipāpāho
- ngā whakatau o mua, whakahau ōrite hoki/rānei.

Ko ngā whakahau e kitea noa:

- he tauākī pāpāho, hei tauira, tētahi whakatika, whakarāpopoto o te whakatau, he whakapāha rānei
- ngā utu ki te Karauna (he whaina) atu ki te \$5,000
- he paremata mō tētahi wāhi tūmataitinga, tae atu ki te \$5,000
- he paremata mō tētahi wāhanga o ngā utu ā-ture i hua puta ake.

Ka aha ina tukuna e te BSA he whakatau?

Ka tukuna he whakatau ā-tuhi ki a koe me te kaipāpāho. Ka tonoa koe kia noho matatapu te whakatau mō ētahi rā kia tukuna matataputia.

Ka whakaputaina te whakatau ki te paetukutuku a te BSA, me te pānui ā-marama a te BSA. I ētahi wā ka tukuna e te BSA he tauākī pāpāho mō tētahi whakatau pānga. E kore rawa e tukuna e te BSA ngā taipitopito whakapā a ngā kaiamuamu ki te hunga pāpāho.

Ka taea anō te pīra tētahi whakatau BSA?

Āe. Ka taea ngā whakatau BSA te pīra ki te Kōti Teitei, e ngā taha e rua (te kaipāpāho, te kaiamuamu rānei), i roto i te kotahi marama o te whakatau.

Ki te pīra e te kaipāpāho tētahi whakatau ki te Kōti Teitei, ka whakaingohia ko te kaiamuamu tētahi atu taha engari kei a ia te tikanga ki te kore whai wāhi mai ki ngā whakawātanga.

MŌ ĒTAHI ATU KŌRERO KA TAEA E KOE TE HAERE ATU KI TE PAETUKUTUKU A TE BSA, WWW.BSA.GOVT.NZ

ĀRAHITANGA: TŪMATAITINGA

Kō te whāinga o tēnei ārahitanga he whakawhānui i ngā aratohu e rārangi ana i te paerewa tūmataitinga. Ehara i te mea koinei katoa, ā, ka hiahiaitia pea he whakamārama, he tohutohu rānei ina hāngai ana ki tētahi amuamu. He tino hira ngā meka whāiti o ia amuamu ina whiriwhirihia ana mēnā i wāhia te tūmataitinga o te tangata. Me whai whakaaro anō te BSA ki ngā whanaketanga e pā ana ki te ture tūmataitinga i Aotearoa me ētahi atu mana.

Kua tauhia tēnei ārahitanga kia māmā ai mō te tohutoro.

1. Ko wai ka āhei ki te tuku amuamu?

- 1.1 Ka taea ngā amuamu tūmataitinga te tuku mō ngā tāngata anake ka tautuhia i tētahi pāpāho. Ka taea e te BSA te whakaae ki ngā amuamu tūmataitinga mai i ngā tāngata i tua atu i te tangata mōna te wāhitanga tūmataitinga. Engari, ka mau tonu i a ia te mana ki te whakahē ki te whakarite amuamu mēnā e tika ana i roto i ngā āhuatanga katoa.
- 1.2 Me hāngai anake ngā amuamu tūmataitinga ki ngā tāngata ora (Privacy Act 1993).

2. E hiahiaitia ana kia tāutunga

- 2.1 Ka wāhia anake te tūmataitinga o te tangata mōna te take tūmataitinga, ka taea e ia te kite i roto i pāpāho. Me āta kite ngā tāngata e ngā tāngata i tua atu i ngā whānau, hoa tata rānei, ko te tikanga me mōhio ia ki te take i roto i te pāpāho (tirohia te whakatau a te BSA *Moore me TVWorks Ltd*, 2009-036).
- 2.2 Ko ngā kaipāpāho ka ārai atu i te āhua o te tangata kia kore ai e wāhia te tūmataitinga me mātua whakarite kei te whitake te ārai. I ētahi kēhi, ina whai i ētahi āhuatanga rerekē i roto i te pāpāho, ki te āraia noa ihotia koe te kanohi o te tangata kāore e rawaka tēnei (tirohia te whakatau a te BSA *DS me Television New Zealand Ltd*, 2011-144).
- 2.3 I ētahi kēhi, ko ngā kōrero i roto i te pāpāho me ētahi atu whakaatuhanga e noho wātea ana, ngā kōrero rānei i waho o te pāpāho ka kitea pea ko wai.

3. Ngā tūmanako o te tūmataitinga e tika ana

- 3.1 Ko te tikanga kāore he tūmanako tūmataitinga e tika ana mō te tūmataitinga e pā ana ki ngā take tūmatanui, pēnei i ngā take i te kōti tuwhera, ngā take rānei kua whakaaturia whānuitia e te hunga pāpāho. I ētahi āhuatanga, ka tika te tūmanako tūmataitinga e ai ki ngā kōrero ahakoa kua puta tūmatanuitia.
- 3.2 Heoi, kāore he tūmanakotanga tika o te tangata ki te tūmataitinga i tētahi wāhi tūmatanui. Ko ngā wāhi tūmataitinga ko ngā wāhi e taea whānuitia e te marea, ka kitea whānuitia hoki/rānei.
- 3.3 I ngā āhuatanga tino rerekē ka whai tūmanako tika anō pea he tangata ki te tūmataitinga i roto i tētahi wāhi tūmataitinga. Kei roto pea ko ngā āhuatanga e mārama ana mai i ngā āhuatanga kei te whakaraerae te tangata, hei tauira:
  - te hunga kei roto i ngā mate whawhati tata
  - ngā pārurenga aituā
  - te hunga e whakamomori ana
  - te hunga he matea ako
  - te hunga mate hinengaro
  - te hunga i roto i te pōuritanga
  - te hunga whara roro, mate wareware rānei
  - te hunga e ngaukino ana, kei te māuiui, mate kore oranga rānei

4. Ngā tāngata tūmananui

- 4.1 Ko ngā tāngata tūmananui, otirā te hunga whai mana, me rātau kei te rapu rongonuitanga, he iti iho te tūmanako ki te tūmataitinga e ai ki ngā take e pā ana ki ā rātau mahi tūmananui.

5. Te tūmataitinga o ngā tamariki

- 5.1 Mō te take o te paerewa tūmataitinga, heke iho i te 16 tau he tamaiti tērā.
- 5.2 He tino nui ake te tūmanako tika o ngā tamariki, tae atu ki ngā tamariki a ngā tāngata tūmananui, ki te tūmananui.
- 5.3 He matua, kaitiaki rānei, tētahi atu rānei 18 tau, neke atu rānei (e tiaki ana i te tamaiti mō te matua, kaitiaki rānei), ka āhei ki te whakaae atu mō te tamaiti heke iho i te 16 tau, ki te whakapāoho i ngā take matatapu engari me whakaae te kaipāpāho kāore te pāpāho i te ātete ki te painga o te tamaiti.

6. Ngā urutomonga me ngā whakapuakina tino hara

- 6.1 Ko te āhuetanga o te kōhi whakaatuhanga matatapu ka whai pānga ki te haranga o te urutomonga, whakapuakina rānei. Hei tauira, he tino hara ki te pāpāho whakaahutanga matatapu i kohia e ngā āhuetanga huna, nukarau, tinihanga rānei.
- 6.2 He hara anō pea ki te whakapuaki i ngā meka matatapu ina:
- mahia ai mō te kaupapa o te akiaki nonotitanga
  - e tino whakamā ana ngā whakaatuhanga, he āritarita, ngaukino rānei, e taea ana rānei te pā kino ki te mana o te tangata
  - he noho whakaraerae ana te tangata
  - he apo, he mahanoa rānei te pāpāho
  - whakapau kaha ai te tangata whai pānga ki te tiaki i tōna matataputanga, kāore rānei i whakaae ki te pāpāho.

7. Whakaae ā-mōhio

- 7.1 Ka tuku whakaae ā-mōhio ki te whakaaturia he tangata i tētahi pāpāho:
- kei te mōhio ia kei te whai wāhi atu ia ki te pāpāho
  - kei te mārama ia ki te horopaki tika me te kaupapa o te whai wāhitanga
  - kei te mārama ki te āhua o te whakaae me te roa
  - kei te whakaae ia ki te whai wāhi atu.
- 7.2 Ka rerekē pea te taumata o te whakaae mō te momo whakaaturanga me ngā āhuetanga ake i ia kēhi.
- 7.3 Ina tika kia rangirua ki te kaha o te tangata ki te mōhio ki ngā mutunga o tōna whai wāhitanga (hei tauira, ina mate hinengaro, haurangi rānei te tangata), me mātua whakarite te kaipāpāho ka taea e te tangata te tuku whakaae ā-mōhio me te mārama hoki ki ngā pānga ka puta pea o te whai wāhi atu ki te pāpāho.
- 7.4 Ko te tangata anake ko tōna tūmataitinga kei te raru, mō te tamaiti ko tōna matua, kaitiaki, tangata rānei e pakeke atu i te 18 tau kei tiaki (kei te tiaki ā-matua, kaitiaki rānei), te tuku whakaae
- 7.5 Otirā, me tuhi, tāhopu rānei te whakaae, me tino mārama mai i ngā āhuetanga. Ko te 'tino mārama mai i ngā āhuetanga' he take kia āta tātarīhia, ā, ka riro mā ngā meka whāiti o te kēhi e tohu.
- 7.6 Ko te nui ake o te urutomotanga o te pāpāho, ko tera te nui o whakapau kaha a te kaipāpāho ki te whiwhi whakaae ā-mōhio.

8. Pānga tūmatanui tika

- 8.1 He take pānga tūmatanui tika he take ka whai pānga pea ki tētahi wāhanga nui o te taupori o Aotearoa. He nui ake i te pānga noa ki te marea.
- 8.2 Ko ngā take pānga tūmatanui ka whai pea i ngā take pēnei:
- i ngā take taihara, tae atu ki te hura, te kimi mahi taihara
  - ngā take hauora tūmatanui, haumaruru rānei
  - ngā take tōrangapū, kāwanatanga, rōpū whakahaerenga tūmatanui rānei
  - ngā take e pā ana ki ngā mahi a ngā rōpū whakahaere e whai pānga ki te marea
  - te whakaatu i ngā kerēme whakakotiti a te tangata, rōpū whakahaere rānei
  - te whakaatu i ngā mahi whakararururu, whakamamae rānei

(tirohia te whakataua a te *BSA Balfour me Television New Zealand Ltd*, 2005-129).

- 8.3 Ko te taumata o te pānga tūmatanui i roto i ngā whakaatuhanga i whakapāohotia me mātua ōrite ki te nui o te wāhi i te tūmataitinga, kia taea e te kaipāpāho te whirinaki atu ki te pānga tūmatanui hei whakangungutanga ki te wāhitanga (tirohia te whakataua a te *BSA MA me Television New Zealand Ltd*, 2010-084).
- 8.4 Me hāngai te pānga tūmatanui ki te whakapuakina o ngā mōhiotia ake, tāhopu rānei i whakapaehia i wāhia te tūmataitinga (tirohia te whakataua a te *BSA Russek me Television New Zealand Ltd*, 2007-016). Engari, ka whai whakaarohia te pānga tūmatanui i roto i te whakaaturanga, raupapa rānei i ngā wā katoa.

9. Te urutomonga ki te noho tautahi, punanga rānei

- 9.1 Ko te noho tautahi he noho motuhake. Ko te punanga he ārai atu, he kati atu rānei i te ao o waho, tirohanga tūmatanui rānei. Ehara i te mea me noho motuhake te tangata ki te hiahia ia ki te punanga (tirohia te whakataunga a te Kōti Teitei *CanWest TVWorks Ltd v XY*, HC Auckland CIV-2006-485-2633).
- 9.2 Ko te tikanga ka hiahia te tangata ki te noho motuhake i a ia i te kāinga. Ka hiahia anō pea ia ki te noho motuhake i roto i tōna kāinga, i tōna tekiana ahakoa kāore ia i reira.
- 9.3 Ko te tikanga ko ngā kāmera huna he urutomonga ērā, engari mō ia kēhi kei tōna anō āhuatanga ake. Ko te pūtaka o te hopu whakaahua huna ka hāngai; ko te pūtaka e tino whai pānga tūmatanui ka tika pea te whakamahia i tētahi kāmera huna.

ĀRAHITANGA: TŌTIKATANGA – TE WEHE MEKA ME NGĀ TĀTARITANGA, TAKINGA KŌRERO, WHAKAARO RĀNEI

Ko te paerewa tōtikatanga (Paerewa 9) ka hāngai anake ki ngā meka Kāore e hāngai ki ngā tātaritanga, takinga kōrero, whakaaro rānei.

Ko te meka ka taea te whakatūturu: ka taea te whakaū he tika, he hē rānei. Nō reira, he tauākī meka te kōrero 'E 60 ngā tūru o Nahinara i te Pāremata'.

Ko te whakaaro he huatau nō tētahi tangata. Ka taea te tohetohe, ka mutu he whakaaro kē pea ō ētahi. Nō reira he takinga kōrero tēnei 'He maikiriroa tēnei whakatau'. He whakaputa whakaaro uara a te kaikōrero. 'Ka whakahē te Minita kia uiuia ia i ngā wā katoa mō tēnei take. Ki ōku whakaaro he mahi huna nāna,' he takinga kōrero rānei, ahakoa he momo kōrero rerekē. He whakataunga nā te kaikōrero mai i ngā meka o te rārangi tuatahi.

Kei roto i ngā tātaritanga kōrero o tē wā ko ngā momo whakaaro e rua. He āta wetewete i ngā pitopito kōrero, he tuku whakahēnga, he whakarato pūtake ina taea me te matapae i ngā mutunga ka taea.

Engari, kāore i te mārama i ngā wā katoa mēnā he kōrero tāpaetanga meka tētahi tauākī, he whakaaro rānei. Ki te kī koe kei te whakatairanga ētahi ngaio hauora whāiti i ngā 'whakamaimoatanga teka', kei te kī koe he meka, he takinga kōrero noa rānei, kei te tuku rānei i tō whakaaro? Kei te āhua kē o te horopaki me te whakatakotoranga. He tino hira te āhua o te hopu a tētahi kaimātakitaki mārama, kaiwhakarongo rānei.

Kei te hāngai ngā take e whai ake, ahakoa ehara i te niwha, mō te whakarite mēnā he meka tētahi tauākī, he whakaaro rānei:

- Te reo i whakamahia. Ko te 'ki ōku whakaaro' he whakaaro tērā i te nuinga o te wā.

- Ko te reo ka whakamahia i te roanga atu. Mēnā ko te nuinga o ngā tauākī ka whakamahia he whakaaro, ko te āhua nei he pēnā anō tēnei. Engari, ehara i te mea ka pēnei i ngā āhuatanga katoa – tērā pea he tauākī meka pea i roto i tētahi wāhanga, i waenga rānei i ngā whakaaro.
- Ko te momo whakaaturanga me te tūnga, te mana rānei o te tangata kōrero. Hei tauira, he tauākī i roto i tētahi matapaki rōpū kōrero, he arotake kiriata, he whakaaturanga rānei e hautūhia ana e tētahi tangata e mōhiotia ana he tangata whakaputa whakaaro, ko te āhua nei he whakaaro anō tērā.
- Ngā matū o te kaupapa. He tino tautohenga ētahi kaupapa – hei tauira, te āhuarangi me ngā rongoā whiringa. He whakaaro anō pea ngā tauākī mō ēnei.
- Ina tukuna ngā taunakitanga, hāponotanga rānei. Ko te tikanga ka whakatauria te tauākī hei meka mēnā ka tukuna he taunakitanga tautoko.
- Ahakoa nā tētahi kē te tauākī. 'I kī a Mr Jones, he kainoho nō te rohe, ko te pūtake o te waipuke ko ngā rū', ka kīia tēnei e te nuinga he whakaaro tēnā i te tāpaetanga kōrero.

Engari, ehara ēnei āhuatanga i te niwha. Me aromātai ia kēhi i runga anō i ōna ake āhuatanga.

ĀRAHITANGA: TE MANA O TE BSA KI TE WHAKAKĀHORE I TE WHAKARITE I TĒTAHI AMUAMU

E whakamanatia e te wāhanga 11 o te Broadcasting Act 1989 te BSA ki te whakakāhore i te whakarite i tētahi amuamu i tukuna atu ki a ia mēnā ka whakaaroarohia:

- he hangahanga, matangerengere, wenewene rānei te amuamu-wāhanga 11(a); tērā rānei
- i roto i ngā āhuatanga katoa o te amuamu, kua e whakaritehia e te BSA – wāhanga 11(b).

Ko te kaupapa o tēnei wāhanga o te Puka Tikanga he whakarato ārahitanga mō ngā amuamu me ngā kaipāpāho mō te tino whakamāori i te wāhanga 11 me te whakamahi a te BSA.

Takinga Kōrero

Ki te tirohanga BSA, ko ngā kaupapa here o te wāhanga 11 kia kua te wā me ngā rauemi o te BSA, e utua ana e ngā tāngata o Aotearoa, e moumouhia ki te whakarite i ngā take koretake.

Ko te pūnaha amuamu i raro i te Ture Pāpāho he pūnaha tuwhera. E herea ana ngā kaipāpāho ki te whiwhi me te whiriwhiri i ngā amuamu katoa e ū ana ki ngā whakaritenga o te wāhanga 6 mō te amuamu ōkawa tika, arā, ko ngā amuamu:

- i tukuna ā-tuhi
- i tukuna i roto i te 20 rā o te pāhotanga (engari ia mēnā e hāngai ana he aweretanga wāhanga 6(3))
- mō tētahi whakaaturanga pāpāho
- e whakapaetia ana (hāngai, whakapae rānei) kāore i ū ki tētahi, ētahi rānei o ngā paerewa pāpāho.

Ko ngā amuamu kāore i te ū ki ēnei paearu kei waho o te mana ā-ture o te BSA, ā, kāore e tino hiahiatia ana mō te whakatinana i te mana o te wāhanga 11 (hei tauria, ID2019-046, ID2018-098).

Ko te tūmanako o te BSA mō ngā kaipāpāho i te nuinga o te wā kia whakarite rātau i ngā amuamu e whiwhi ana rātau ki tētahi āhuatanga taute, tika hoki. Ehara i te mea kia whānui te tātari i tētahi amuamu mēnā he hangahanga, he wenewene rānei te āhua. Kei te mōhio te BSA he utu anō mō te whakarite i ngā amuamu, ā, kāore ia i te hiahia ki te whakapau rawa mō ngā amuamu kāore nei he kiko.

Ko ngā amuamu katoa ka tukuna e tētahi kaiamuamu ki te BSA me whiriwhiri e te BSA engari ki te kīia me whiriwhiri i raro i te wāhanga 11 kāore he here ki te whakarite.

Ngā whakataua

E whakaatu ana ngā whakamāramatanga me ngā tauira e whai ake i te aronga a te BSA mō te whakakāhore i te whakaritenga o tētahi amuamu (i tohua e tētahi tau whakataua; e wātea ana ngā whakataua katoa ki te paetukutuku a te BSA, www.bsa.govt.nz).

Wāhanga 11(a): Hangahanga, matangerengere, wenewene rānei

Ko te tikanga ka whakamahia e te BSA ngā whakamāramatanga noa mō ngā kupu *hangahanga*, *matangerengere*, *wenewene* rānei Arā, e mārama ana he āhua ōrite ngā whakamāramatanga mō ēnei kupu.

Ko te amuamu *hangahanga* he taunga kore ki te BSA, kāore e ōrite te whakarite i tētahi amuamu ehara i te hangahanga, he whai take rānei. Ko te tikanga o te hangahanga ehara i te taumaha, whai tikanga, wawau rānei.

Ko te amuamu *wenewene* he iti te hiranga, kore rānei, ā, ko tōna āhua kāore e whakaritehia hei amuamu hira.

Ko ngā tauira o ngā amuamu kua whakakāhoretia te whakarite e te BSA i te mea he hangahanga, wenewene te take, ko ēnei:

Ngā amuamu tōtika wenewene

- he amuamu whakatauiranga i ngā whakaaturanga kei te puta mai e mau ana i ngā kupu 'whai ake' he hē, i te mea he pānuitanga ēnei i waenga whakaaturanga (2007-095)
- he amuamu mō te kōrero mō te 'penihana kaumātua kāwanatanga' i te hē, ā ko te kōrero tika kē ko te 'penihana kaumātua o Aotearoa' (2009-164)
- he amuamu mō te tikanga o te kōrero '50 whakarau te iti iho o te kaha' kāore i te mārama, nō reira he hē (2009-150)
- he amuamu mō te kōrero mō te '31 ōrau te rerekētanga' i waenga i te utu a te tāne me te wahine he hē (2010-015)
- he amuamu mō te kōrero 'āhuatanga makariri hau' kāore i kī ko tēhea te ine pāmahana i te whakamahia (2010-033)
- he amuamu mō te kōrero mō Pirinihi William, ko ia 'te Kīngi whai ake o Ingarangi', i te hē i te mea ko ia anō te Kīngi whai ake o Aotearoa (2011-004)

- he amuamu mō te kōrero mō tētahi 'mīhini' tereina i te hē (2011-009)
- he amuamu ko tētahi kōrero mō tētahi wāhi kimi, he hē nā te mea he maero moana pūrua, ehara i te kiromita (2010-055)
- he amuamu mō te kīanga 'ope' Pirihimana i te hē i te mea kāore ngā pirihimana i roto i Te Ope Kātua (2011-067)
- he amuamu mō te hē o te kōrero 'he wāhi tata ki te 15,000 whīra whutupōro' i te mea ehara tēnei i te ine wāhi tika (2012-100)
- he amuamu mō te kōrero ki ngā kēti koroni mō ngā heihei he '4cm nui ake i ngā kēti' e kitea noatia ana i te hē (2012-100).
- He amuamu i te hē o te kōrero a tētahi kairīpoata mō tētahi tauākī kaiwhakaatu e pā ana ki te uara taunaki o ngā whakaaturanga pītau-ira mō tōna kore i whai whakaaro ki te tūponotanga o tētahi māhanga ritepū, te whakatapehatanga rānei o ngā whakaaturanga (ID2018-035)
- he amuamu mō te hē o te whakatenatena kia nui ake ngā tāne e pānui pukapuka ana i te mea ka nui ake te hōrapa iroriki o ngā pukapuka ā-puka, ā, ka pā mai ngā raruraru ā-karu (ID2019 -010).

Ngā amuamu mj te reo taumata-pāpaku

- he amuamu mō te kupu 'bugger' i roto i tētahi whakaaturanga haerenga (2011-084)
- he amuamu mō te kupu 'damn' i roto i tētahi pānuitanga pōtitanga (2011-143)
- he amuamu mō te kupu 'gay' i roto i tētahi whakaaturanga pitopito kōrero, he 'homosexual' te tikanga o te kupu (2011-118).

Ētahi atu take hangahanga/wenewene

- he amuamu mō tētahi pānuitanga pōtitanga whakamahi i tētahi reo kē o tētahi tamaiti i te mea kāore e āhei ngā tamariki ki te pōti (2011-158)
- he amuamu mō tētahi whakaaturanga pitopito kōrero he whai pikitia mō te kairipoata e hīkoi whakamuri ana he mōrearea, ā, he wāhi i ngā paerewa o Te Ture me te Whanonga Tika (2012-100).

Engari ko te amuamu *matangerengere*, he amuamu tērā i tukuna mō te koretake noa iho, ina kāore he tino kaupapa. I ētahi wā ko te tangata nāna te amuamu matangerengere i tuku he whakahōhā noa iho pea tana hiahia, engari ehara i te mea me pērā rawa te hiahia kia kīia he matangerengere.

Kāore te BSA i te tino hiahia ki te kī he matangerengere he amuamu; engari anei ētahi taurira amuamu ki te BSA i whiriwhirihia he matangerengere:

- I hē te rongo a tētahi kaiamuamu i te pāpāho, i whiwhi urupare tōtika mai i te kaipāpāho e whakamārama ana i tērā, engari i tukuna tonuhia e ia tana amuamu ki te BSA [2008-035]
- He rite tonu te kōrero a ngā kaiamuamu mō te take kotahi, ahakoa i panaia ā rātau amuamu o mua me te tuku anō i ngā pūtake whānui [2012-104, 2011-087, ID2018-063, 2019-027].

Wāhanga 11(b): I roto i ngā āhuatanga katoa o te amuamu, kaua e whakaritehia

I tua atu, e ai ki te wāhanga 11, he pūtake pai anō mō te whakakāhore a te BSA ki te whakarite i tētahi amuamu. Ko ētahi taurira:

- mō ngā hiahia whaiaro o te kaiamuamu te kaupapa o te amuamu (tirohia te wāhanga5(c) o te Broadcasting Act 1989), he take mā te ētita hei whakarite, e āhei ana ngā kaipāpāho ki te whakatinana:
  - o ngā amuamu i mahue ngā whakaaturanga mō te Tiriti o Waitangi me ngā haki o Aotearoa ētahi meka whāiti [2010-009, 2011-055, 2011-087, 2011-170]
  - o he amuamu kāore i pūrongo i ngā whakaaturanga pitopito kōrero ētahi kōrero whāiti [2010-086]
  - o he amuamu mō tētahi uiui mō tētahi kaitinihanga rongoā Orimipia i kōrero mō Hameika engari kāore i kōrero mō te hītori tinihanga o Aotearoa [2012-109]
  - o he amuamu mō tētahi whakaaturanga pitopito kōrero he rerekē te pūrongo a tētahi whakaaturanga BBC mō taua take anō [2012-117]
  - o he amuamu nā te pūrongo i te matenga o nga kararehe (kaua ngā tāngata) i whakaiti i te tangata [2019-031]
  - o he amuamu e kī ana kāore e tika kia eke tētahi kaikōrero ki runga i tētahi whakaaturanga [ID2018-097]

- e whakaara ana te amuamu i ngā take kāore nei e taea te whakarite hei take paerewa pāpāho, kāore i te mārama ki te kaupapa o te amuamu, i hē te rongo, te mārama rānei ki te pāpāho [2008-127, 2010-002, 2010-048, ID2018-097]
- e hāngai ana te amuamu ki ngā whakaaturanga i waho o te mana o te BSA, pēnei i ngā ihirangi ipurangi tā, ngā ihirangi whakaaturanga i runga paetukutuku [2010-070]
- kāore tētahi tāhopu o te pāpāho i te wātea, kāore i oti rānei, kāore i kitea rānei i te mea ngā ihirangi i te hāngai ki tētahi pāpāho i te wā e kīia ana i roto i te amuamu [2007-051, 2010-068, 2010-129, 2011-102, 2012-093, 2012-117].

Ngā nama paremata hei utu mā ngā kaiwhakapae

E ai ki te w16 o te Ture Pāpāho, ka āhei te Mana ki te whakahau kia utua e tētahi kaiwhakapae mēnā ka kitea he hangahanga, matangerengere, hakirara te amuamu, kāore rānei i tika kia tukuna. Ko tēnei mana ka tukuna i raro i te whakarite a te Mana, ā, he tino iti noa te tuku kia kore ai e whakapāhunu te tuku amuamu tika (*McDonald v Television New Zealand Ltd* CIV 2011-485-1836).

Ka whiriwhiria e te Mana ngā tūmomo āhuatanga, tae atu ki ngā amuamu o mua, ā, mēnā i kitea he hangahanga, matangerengere, hakirara te amuamu, te āhua o te amuamu, ngā ārahitanga o mua, whakatūpatotanga rānei i tukuna ki te kaiwhakapae e te Mana, te wā i whakapaua ki te amuamu e ngā taha, te āhua o te kaiwhakapae i roto i te roanga o te amuamu [2019-027].

KA MAU TONU I TE BSA TE MATAWHĀITIHINGA MUTUNGA

Ko te whāinga o tēnei wāhanga he whakarato aratohu anake, ā, ehara i te here i te BSA ki te whakarite putanga mō tētahi amuamu a muri ake. Kei te BSA tonu te tikanga, ā, ka whiriwhirihia ia amuamu i runga i ōna ake meka.

ĀRAHITANGA: TE WHAKAWHIWHI UTU KI NGĀ KAIAMUAMU

I waihangatia tēnei wāhanga ki te tuku ārahitanga ki ngā kaiamuamu me ngā kaipāpāho mō te take o te whakawhiwhi utu.

E ai ki te wāhanga 16(1) o te Broadcasting Act 1989:

... ka taea e te BSA, i roto i te kōkiri whakawā, te whakahau tētahi rōpū ki te utu i tētahi atu rōpū pēnei i ngā utu me ngā whakapaunga (tae atu ki ngā whakapaunga mō ngā kaimataara) he whai take, ā, me te wehewehe i ngā utu waenga i ngā rōpū ki te āhuetanga e whakatau ana ia.

Ko te tikanga o te whakawhiwhi utu he paremata i tētahi wāhanga o te amuamu momoho mō ngā utu ā-ture i pau (engari he utu anō pea mō ngā utu ā-ture i te wā o te hātepe amuamu).

Ngā Mātāpono

Kei reira ētahi mātāpono e hiahia ana mātau ki te whai ina whiriwhiri ana mātau i ngā tono mō ngā whakahau utu, ā, kei ēnei e whai ake:

- He mana ā-ture tēnei me uru atu, ki tērā e taea ana, ki te hunga whai wāhi atu me te kore e hiahia tohutohu ture, āwhina ture hoki i roto i ngā whakaritenga, whakatakototanga hoki o ngā tāpaetanga kōrero.
- E āhukahuka ana, e whakaute ana mātau i te rangatiratanga o ngā kaiamuamu me ngā kaipāpāho ki te whakauru mai i ā rātau rōia engari me mōhio rātau kia kua e pōhēhē ka utua noatia ērā.
- Kei reira ngā kēhi tino rerekē e hiahiatia ana te āwhina a ngā rōia me ka mutu ka tika tonu, ā, i ēnei kēhi hoki ka tika tonu kia ara ake ngā take mō ngā utu.

Te tapeke o ngā utu

I roto i ngā kēhi katoa, haunga ngā mea tino rerekē, ko te tapeke ka tino taea pea te whakahoki mai ko te whakawhiwhi utu ki tētahi wāhanga o ngā utu i whakapaua.

He rerekē ngā tikanga a ngā rōia rerekē mō te aromatawai utu, ngā taumata rerekē o ngā pūkenga, wheako hoki me ngā aronga rerekē ki ngā mahi e mahia ana e rātau. He rerekē ngā amuamu ki ngā aronga rerekē ki te taumata e whai wāhi atu ana ā rātau rōia me te kaha o tō rātau hiahia ki te whakaae ki te pānga o ngā utu. I ēnei āhuetanga, me tēnei mana ā-ture, ko ngā utu e whakahauhia ana e ngā rōia ki ngā kaiamuamu ka tino rerekē nō reira kāore e taea e mātau te whakarite ngā whakawhiwhi utu mā te whiriwhiri i te rahinga noa iho o ngā utu ake i whakapaua.

Tētahi, kāore e taea e mātau te whakarite he aha ngā utu 'whai take' i waenga i te kaiamuamu me tana rōia i te mea he iti noa ā mātau taipitopito mō ngā mahi tonoa, he aha i oti, ā, he aha i roto i ngā mahi i oti. Engari ka tono mātau ki ngā kaiamuamu kia tukuna mai ngā nama mō ngā whakapaunga utu i puta.

I ēnei āhuatanga, ko tā mātau mō te whakarite he aha he whakawhiwhi utu, me mātua whānui te whakaaro ka mutu me tōkeke, ā, me whai whakaaro ki ngā āhuatanga whānui.

Ngā āhuatanga

Ko ngā āhuatanga ka whai whakaarohia e mātau ina whiriwhirihia ngā tono utu mō tētahi kaiamuamu momoho, ā, ina whakaritehia ana koinei ngā mea ka uru ki roto:

- te uauatanga o ngā take ka whakaarahia
- te maha o ngā take ka whakaarahia
- te uaua o ngā kōrero whakamārama
- te maha o ngā tāpaetanga
- mēnā ko te whakatau o mua e hiahiatia ana ētahi atu take anō, take hātepe rānei
- ka whakapau utu te kaiamuamu ki tērā i whakapaua he, mēnā rānei i puta he utu
- te tapeke o ngā utu i puta
- te āhua me te hira o te amuamu ki te kaiamuamu
- te whai pānga o te marea ki te amuamu.

KA MAU TONU I TE BSA TE MATAWHĀITIHINGA MUTUNGA

Ko te whāinga o tēnei wāhanga he whakarato tohutohu mō ngā mātāpono ka whakaarohia e te BSA mēnā ka whakawhiwhiti utu, kāore rānei, ā, mēnā āe e hia. Ka noho tonu te tikanga whānui ki te BSA, ā, ka whai whakaarohia aua āhuatanga e whakaaro ia me whai whakaaro.

MEI 2020

TAUMATA 2 | 119 TE TIRITI O GHUZNEE
POUAKA POUTĀPETA 9213 | TE WHANGANUI A-TARA 6141 | AOTEAROA
(04) 382 9508 | WAEA KOREUTU: 0800 366 996

